

Martijn Duineveld

Van oude dingen, de mensen, die voorbij gaan

Over de voorwaarden meer recht
te kunnen doen aan de door burgers
gewaardeerde cultuurhistories

VAN OUDE DINGEN, DE MENSEN, DIE VOORBIJ GAAN...

Promotor:

Prof. Dr. J. Lengkeek, Hoogleraar Sociaal-ruimtelijke Analyse, Wageningen Universiteit

Promotiecommissie:

Prof. Dr. P.P.P. Huigen, Rijksuniversiteit Groningen

Prof. Dr. J.C.A. Kolen, Vrije Universiteit Amsterdam

Prof. Dr. A.J.J. van der Valk, Wageningen Universiteit

Prof. Dr. G.W.J. Rooijackers, Universiteit van Amsterdam

Prof. Dr. Ir. Th. Spek, Rijksuniversiteit Groningen

Dit onderzoek is uitgevoerd binnen Mansholt Graduate School of Social Sciences.

Martijn Duineveld

Van oude dingen, de mensen, die voorbij gaan...

**Over de voorwaarden meer recht te
kunnen doen aan de door burgers
gewaardeerde cultuurhistories**

*Proefschrift
Ter verkrijging van de graad van doctor
Op gezag van de rector magnificus
Prof. dr. M.J. Kropff,
in het openbaar te verdedigen,
op vrijdag 22 december 2006,
des namiddags om vier uur
in de Aula*

ISBN 90-8504-548-7

Wageningen Universiteit
Postbus 9100
6700 HA Wageningen
Nederland

Ontwerp: Linda Swaap

© 2006 Martijn Duineveld

Woord van dank

Het lijkt een gewoonte van promovendi om in het dank- of voorwoord van een proefschrift verslag te doen van hun ondragelijk bestaan en over de zware taak die is vervuld. Sommigen bieden partner en kinderen zelfs excuses aan voor hun afwezigheid in de afgelopen jaren, hun knorrige gedrag of erger. Zo weten wetenschappers bij niet-wetenschappers de illusie te wekken dat promovendi een zware baan hebben en dat het bedrijven van de wetenschap moeilijk is, slechts weggelegd voor enkele lijdzame, opofferingsgezinde figuren. Ik wil een deel van deze illusie ontmantelen door het tegenovergestelde te beweren: promoveren is een luxe. Dragelijk zwaar. Sommige mensen verblikken kattenvoer, ontstoppen rioleringen of brengen door weer en wind kranten rond. Een promovendus niet. Die discussieert, debatteert, leest mooie boeken, bezoekt congressen, schrijft teksten en spreekt interessante mensen. Bijna allemaal zaken die je kunt doen terwijl je van een cappuccino nipt. Ik heb in de afgelopen jaren dan ook met veel plezier gewerkt. Een aantal organisaties en veel mensen ben ik daarvoor veel dank verschuldigd. Er zit niets anders op het woord 'dank' hieronder overmatig te gebruiken.

Ik wil de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, het nwo-onderzoeksprogramma Bodemarchief in Behoud en Ontwikkeling, Bureau Venhuizen en de Wageningen Universiteit bedanken voor de financiële en materiele middelen om het onderzoek te kunnen uitvoeren. Ik dank een ieder die ik voor dit boek heb mogen interviewen. Mijn promotor, Jaap Lengkeek, dank ik voor de vrijheid die hij me heeft gegeven, de ideeën die ik aan hem ontleende en de kritische vragen die hij in de afgelopen vier jaar heeft gesteld om mij aan te scherpen. Jean Tee, Marius Engelsman en Bert Dekker hebben een grote bijdrage geleverd aan de eindredactie van dit

boek. Mijn dank daarvoor is zo groot dat ik die niet in woorden zal uitdrukken. Mirjam Koedoot, Gerrit Kersten en Remco Jutstra hebben geholpen bij delen van het empirisch onderzoek: Dank! Kristof Van Assche, Maarten Jacobs, Lianne Boomars, Ronald van Ark en Raoul Beunen ben ik zeer veel dank verschuldigd, voor de ontelbare gesprekken, discussies en disputen van hoog en soms van beschamend - maar vermakelijk - laag niveau. Ik dank ze tevens voor hun commentaren op eerdere versies van dit boek. Jelle Vervloet, Henk de Haan, Roel During, Jan Kolen, Wouter Weijers, Mark Kocken, Agnes van den Berg, Robert van Heeringen, Monique Krauwer en Dingeman Boogert hebben me voor en tijdens het schrijven van het proefschrift van commentaar voorzien, mijn dank daarvoor is groot. Groot is mijn waardering voor Carla van Zwaaij. Haar met mij gedeelde interesses voor van alles wat niet met de inhoud van dit boek te maken heeft de inhoud daarvan goed gedaan. Dank voor van alles en nog wat aan Karin, Rene, Irina, Arnold, Marleen, Marlies, Marjan, Chris, Klaas, Tom, Anneke en Janneke. Daarbij zijn er mensen geweest die me hebben geholpen door me te laten zien hoe groots en meeslepend de werkelijkheid kan zijn buiten de wereld der academici. Ik prijs Martijn, Janine, Roosje, Guus, Jeroen, Laura, Judy, Sebastian, Wendy, Wim, Hans, Mariëtte, Francien, Gerrit, Nanja, Jean, Anton, Maarten, Marijn, Harro, Hjalmar, Sanda, Sarah, Oscar, Otto, Olof, Silvia, Sjaak, Margriet en de mooiste zanglerares van de wereld: Murni. Aan Margriet draag ik dit boek op. Zonder haar was het er niet geweest.

Inhoudsopgave

Leeswijzer 9

Proloog: Constructies van beton 11

1. **In de belangstelling: oude dingen en mensen** 23
  - 1.1. Aandacht voor oude dingen 27
  - 1.2. Aandacht voor mensen 28
  - 1.3. Drie vooronderstellingen 30
  - 1.4. Hypotheses, vraagstelling en het object van onderzoek 33
  - 1.5. Vervolg van de dissertatie 34

2. **Intellectuele traditie** 37
  - 2.1. De werkelijkheid als constructie 41
  - 2.2. Relativisme? 49
  - 2.3. Methodische invalshoek 52

3. **Drie verhalen over mensen en oude dingen** 55
  - 3.1. Wat cultuurhistorie is 59
  - 3.2. De ogen en oren van de archeologie 62
  - 3.3. De schatjes van de archeologie 67
  - 3.4. Burgers en de omgang met cultuurhistorie 74

4. **De deconstructie van drie vooronderstellingen** 77
  - 4.1. Eerste vooronderstelling 81
  - 4.2. Tweede vooronderstelling 84
  - 4.3. Derde vooronderstelling 90
  - 4.4. Nogmaals: recht doen aan mensenwensen 94

- 5. De geslotenheid van de archeologie 95
  - 5.1. De werking van het archeologisch beleidsveld 99
  - 5.2. Met gebonden handen ex situ 109
  - 5.3. De geslotenheid van de archeologie 118
  - 5.4. De nieuwe openheid van de archeologie? 130

- 6. Draagvlak of openheid creëren? 133
  - 6.1. Draagvlak creëren? 137
  - 6.2. Openheid creëren 138

Epiloog: De archeologie als illustratie 143

Bronnen 149

Deelstudies, medewerkers en geïnterviewden 149

Geraadpleegde websites 154

Bibliografie 155

Summary 167

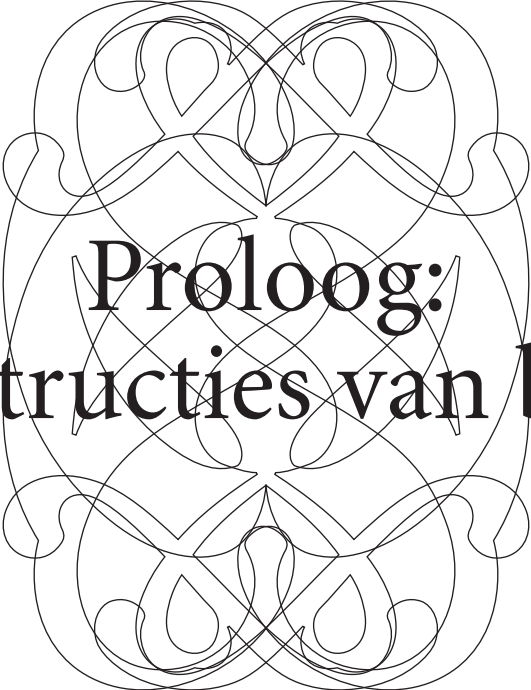
Training and supervision plan 171

Leeswijzer

- ⇒ In dit boek staan tekstdelen met deze lay-out. Ze maken geen deel uit van het vertoog maar geven soms aanvullende informatie en dienen soms slechts als illustraties bij het geschrevene. Ook geven ze de lezer de mogelijkheid de eigen interpretaties los te laten op een deel van het empirisch materiaal en daarmee die van mij te verifiëren.

In dit boek staan tekstdelen met bovenstaande lay-out. Ze maken geen deel uit van het vertoog maar geven soms aanvullende informatie en dienen soms slechts als illustraties bij het geschrevene. Ook geven ze de lezer de mogelijkheid de eigen interpretaties los te laten op een deel van het empirisch materiaal en daarmee die van mij te verifiëren.

Proloog:
Constructies van beton

Toen ik in 2003 op www.google.com de zoekterm ‘Meinerswijk’ invulde verschenen de url’s van tientallen natuur- en ecologiesites in beeld. Maar ook www.homo.nl. Op deze site is Meinerswijk opgenomen in een lange lijst met stadsranden, parkjes, parkeerplaatsen langs snelwegen en andere plekken waar mannen mannen kunnen ontmoeten. Meinerswijk: natuur & recreatie?

Meinerswijk ligt op 10 minuten fietsen van de binnenstad van Arnhem, aan de zuidzijde van de Rijn. Ik bezoek Meinerswijk in de zomer van 2003. Ik fiets wat rond en zie jonge stellen en een paar gezinnen recreëren op de kleine strandjes langs de Rijn. Anderen, voornamelijk mannen, verpozen aan een voormalig grindgat dat heden functioneert als recreatieplas. Het landschap oogt rommelig. Betonnen constructies, geasfalteerde dijkjes en sluizen liggen over het terrein verspreid.

Gekleed in colbert voel ik mij wat ongemakkelijk tussen de recreanten. Ik besluit door te fietsen. Even verderop stuit ik midden in een uiterwaard op een grote sluis, omgeven door wilde bloemen.

De relicten in Meinerswijk worden door een aantal door mij aangesproken recreanten gezien als stukken beton, metaal en asfalt. Sommigen herkennen daarin een bunker of een geschutskoepel en denken: “Misschien iets uit de Tweede Wereldoorlog?” Ik zie andere dingen omdat ik mij, volgens de afstudeerscriptie van Mirjam Koedoot¹ en de boeken ‘Drijvende stuwten voor de landsverdediging’² en ‘De IJssellinie 1950-1968’³ bevind tussen de restanten van de IJssellinie. Een verdedigingslinie uit de Koude Oorlog.

1. Deze proloog is grotendeels gebaseerd op de afstudeerscriptie van Koedoot.

(Koedoot, 2003)

2. Beekmans & Schilt, 1998

3. Reijer, 1998

De IJssellinie is gebouwd in 1953 om de dichtbevolkte en economisch welvarende Randstad tegen de veronderstelde dreiging van de Russen te beschermen. Het is een Linie die functioneert als verdedigingswerk door het onder water zetten van land, ook wel inundatie genoemd. Het Ministerie van Defensie dacht dat een grondaanval van de Russen door het opwerpen van een waterbarrière moeilijk, dan wel onmogelijk gemaakt kon worden. In het diepste geheim zijn daarom langs de Waal, de Rijn en de IJssel drijvende stuwen, bunkers en gevechtskoepels gebouwd. Met de stuwen kon men, in tijden van oorlog, delen van de rivieren af sluiten, om zo van de IJsselvallei één groot inundatiegebied te maken.

Mocht de IJssellinie in werking worden gezet, dan was het noodzakelijk om de duizenden inwoners van de vallei te evacueren. Deze waren daarop niet voorbereid want de ware bedoeling van de Linie werd geheim gehouden. Zelfs burgemeesters en stadsbesturen waren zeer beperkt op de hoogte van dit plan. Van de doden die konden vallen als gevolg van de grootschalige inundatie waren enkel het Ministerie van Defensie en een deel van de Nederlandse regering zich bewust.

De IJssellinie is tot een startklaar stadium verwezenlijkt. Tijdens de Cuba-crisis in 1963 heeft zelfs de eerste fase van inwerkingtreding plaatsgevonden. Een deel van de sluizen werd gesloten. Dorpen, delen van stadswijken en landerijen kampten enige tijd met wateroverlast. Rioleringen liepen over en het water in de velden bleef staan.

Enkele jaren na de realisering van de Linie, wilde men deze verder naar het oosten plaatsen, bij de Elbe. De IJssellinie kreeg een functie als reserve-linie. Al snel bleek ook dit niet meer nodig. Mede door de hoge kosten van het onderhoud, jaarlijks ongeveer 2,5 miljoen gulden, de hinder voor de scheepvaart door de drempels in de rivieren en de beperkingen die aangrenzende steden ondervonden, werd in 1964 besloten de IJssellinie op te heffen. Het grootste deel van de Linie is toen stelselmatig vernietigd. Enkele delen daarvan, zoals een landhoofd bij Arnhem, werden afgezonken en opgespoten met zand.

De kosten van de ontmanteling bleken erg hoog en daarom zijn niet alle delen van de Linie netjes opgeruimd. Omdat de binnendijks gelegen onderdelen van de Linie niet direct hinder veroorzaakten voor de scheepvaart en

deze terreinen indertijd waren aangekocht van boeren, besloot Defensie de daar aanwezige bunkers niet te verwijderen. Daarbij is een aantal bunkers tot aan de jaren '90 gebruikt door Defensie. Pas bij het uiteenvallen van de Sovjet Unie in 1991 werden ook de laatste restanten van de Linie opgeheven en verdween het predikaat 'Staatsgeheim'. Tegenwoordig zijn er nog tientallen bunkers, verschillende dijken en enkele stuwonderdelen zichtbaar die herinneren aan het bestaan van de IJssellinie.

De kennis die ik over de Linie vergaarde, heeft ervoor gezorgd dat sommige relictten en hun onderlinge structuur in Meinerswijk voor mij zichtbaar zijn geworden. De natuur ontplooit zich tussen de restanten van een nooit gebruikt verdedigingswerk. Honden rennen over overblijfselen uit de Koude Oorlog. Mensen rusten op erfgoed. Meinerswijk: natuur, recreatie en cultuurhistorie.

Binnen de Gemeente Arnhem liggen er tevens restanten van de IJssellinie op het industrieterrein van het bedrijf de KEMA en de buurt daaromheen. Ook in Olst is nabij de IJssel nog relatief veel van de Linie terug te vinden.⁴ Er zijn daar dertig bunkers overgebleven van de oorspronkelijke zestig. Ook de commandoposten, een deels onder de grond gelegen geneeskundige hulppost en vier in beton gestorte gevechtswagens zijn nog aanwezig in, op en onder het landschap. Hoewel in Olst en Arnhem ongeveer dezelfde relictten van de IJssellinie zijn te vinden, wordt er door de beheerders van de plekken totaal anders over gedacht en totaal anders mee omgegaan.

Meinerswijk is in bezit van Staatsbosbeheer. In een tabel uit een nota van deze grootgrondbezitter staan een aantal prioriteiten genoemd bij de gebieden die Staatsbosbeheer in zijn bezit heeft. Onder de kolom: 'Meinerswijk' staat zowel onder de kopjes: 'natuur' en 'recreatie' een kruisje.⁵ Onder het kopje 'cultuurhistorie' niet. De auteur van deze nota blijkt niet op de hoogte van de restanten van de IJssellinie op Meinerswijk. Ondanks dat Staatsbosbeheer zich in de afgelopen jaren actief is gaan bezighouden met het behoud en de ontwikkeling⁶ van cultuurhistorie op haar terreinen. Voor Staatsbosbeheer is Meinerswijk bovenal een plek waar ruimte voor de rivier

4. Voor een uitgebreide beschrijving van de restanten van de IJssellinie zie: Ibid.: 133-160
5. Hopman, 2003

6. Onder 'ontwikkeling' wordt meestal verstaan het gebruiken en meenemen van of refereren aan cultuurhistorie in nieuwe ruimtelijke plannen en ontwerpen.

moet worden gecreëerd. De uiterwaarden zijn er aangewezen als overstroomingsgebieden.

De terreinbeheerder van de KEMA is wel bekend met de restanten van de IJssellinie op het KEMA-terrein. Deze restanten worden door de KEMA niet beschermd, maar wel actief hergebruikt. Een aantal bunkers dient als opslagruimte voor goederen. Eén bunker is aangepast voor het uitvoeren van luchtdrukproeven. Voor dit doel is de bunker aan alle kanten doorboord. De oude commandobunker wordt verhuurd aan de brandweer en door haar als oefenruimte gebruikt. De muren zijn er zwart geblakerd. Voor de terreinbeheerder van de KEMA hebben de relictten geen historische waarde. Hij staat dan ook weinig positief tegenover het toekennen van de status monument aan de gebouwen en relictten op zijn terrein. Dat zorgt, zegt hij, alleen maar voor belemmeringen.

Niet alleen op het lokale niveau, binnen de grenzen van de Gemeente Arnhem, maar ook op nationaal niveau zorgen verschillende factoren ervoor dat de restanten van de IJssellinie in de vergetelheid geraken. De overheden die zich op nationaal niveau bezighouden met het beschermen en behouden van cultuurhistorie zijn georganiseerd in de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) en de Rijksdienst voor de Monumentenzorg (RDMZ). Deze organisaties kunnen met de monumentenwet formeel directe en indirecte invloed uitoefenen om relictten wettelijk te beschermen. In deze wet is te lezen dat onder monumenten wordt verstaan: ‘alle vóór ten minste vijftig jaar vervaardigde zaken welke van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waarde’⁷. Aan deze criteria kan de IJssellinie anno 2003 nog niet voldoen. Geen van de onderdelen van de IJssellinie staat dan ook als Rijksmonument geregistreerd in het Monumentenregister. Vooralsnog heeft alleen de RDMZ een bijdrage geleverd aan de totstandkoming van het boek ‘De IJssellinie 1950-1968’. Dat is uitgebracht binnen de door de Rijksdienst verzorgde reeks: ‘Cultuurhistorische Studies’. Daarmee probeert de Rijksdienst inzicht, waardering en mogelijk instandhouding te realiseren voor de ‘gebouwde geschiedenis’. Hoewel de RDMZ de IJssellinie formeel geen beschermde status kan geven, wordt deze door een woordvoerder van de RDMZ wel als één van de belangrijkste historische verdedigingslijnes gezien. Deze erkenning uit zich, op het boek na, nog niet in de praktijk.

7. Rijksdienst voor de Monumentenzorg, 1994

In Olst wordt de IJssellinie wel actief behouden en ontwikkeld. Onderdelen daarvan zijn daar opgeknapt en heringericht. Ook wordt de geschiedenis van de Linie verteld in speciaal daarvoor georganiseerde rondleidingen.

⇒ “Praktische informatie. De eerste zaterdag van de maand zijn de hospitaal- en commandobunker geopend van 13.00 uur tot 16.00 uur met uitzondering van de maanden november, december, januari en februari. Een rondleiding onder begeleiding van een gids voor groepen groter dan 10 personen is wel het hele jaar mogelijk (m.u.v. de zon- en feestdagen). Graag plannen we vooraf hierover een datum met u. Om een afspraak te maken of voor meer informatie kunt u terecht bij Stichting IJssellandschap, telefoonnummer: 0570 635 955 of stuur een email aan info@ijssellinie.info.”⁸

Dat sommige mensen van de geschiedenis van de Linie in Olst op de hoogte zijn, dat de relictten daar wel worden behouden en dat daar actief wordt gewerkt aan het presenteren van deze geschiedenis, is te danken aan de actieve inzet van mensen en organisaties. Zo heeft de heer De Reijer, voorzitter van Stichting Functioneel Bunkerbeheer, al in het begin van de jaren ‘90 een aantal maal de gemeente Olst verzocht op landgoed De Haere iets met de restanten van de Linie te doen. In eerste instantie hadden zijn verzoeken weinig effect. De Gemeente Olst was reeds van plan het landgoed te verkopen wegens de hoge onderhoudskosten. Ze had daarom weinig aandacht voor de verzoeken van De Reijer. Nadat in 1996 het landgoed De Haere werd verkocht aan de Stichting IJssellandschap nam De Reijer opnieuw initiatief.

Stichting IJssellandschap was zelf niet bekend met de geschiedenis van de relictten. Ze hoorde deze voor het eerst van De Reijer. Daardoor raakte de stichting geïnteresseerd in de IJssellinie en ze verleende, in samenwerking met het Olster Historisch Genootschap, medewerking aan de organisatie van een lezing over de IJssellinie. Voor een overvolle zaal vertelde De Reijer de geschiedenis van de IJssellinie. Lokale kranten en de radio stonden vooraan om verslag te doen. Als feestelijke toegift werden er na de lezing enkele bunkers open gebrand. Daarna volgde in een rap tempo een aantal ontwikkelingen. De Reijer stelde Stichting IJssellandschap voor een museum in te richten over de IJssellinie. Er werden materialen bij elkaar gezocht en twee bunkers werden volledig heringericht. De seintechnieken van de commandopost werden gerepareerd en de medische hulppost werd voorzien van ziekenbedden. In 1999, nog maar drie jaar na de lezing van De Reijer, gingen de deuren van het museum open, wederom onder enorme belangstelling.

8. www.ijssellinie.info/

Volgens een medewerker van de Stichting IJssellandschap bezochten in de eerste twee dagen na de opening bijna 3000 mensen het museum.

De aandacht voor de Linie had ook tot gevolg dat er een vrijwilligersclubje werd gevormd onder de lokale bevolking. Dat houdt zich ook nu nog specifiek bezig met het restaureren en herinrichten van de commandopost en het militaire hospitaal. Ook verzorgt het clubje een aantal maal per maand rondleidingen. Onder de vrijwilligers zit een aantal oudere heren die zelf, als mechanicus of elektricien, nog betrokken zijn geweest bij de bouw van de Linie. Deze vrijwilligers zijn van groot belang voor het dagelijks bestuur en de instandhouding van het museum omdat de Stichting IJssellandschap zelf geen geld, tijd en mankracht beschikbaar heeft.

Het zijn vooral de Stichting Functioneel Bunkerbeheer en de Stichting Menno van Coehoorn geweest die met de door hen geschreven boeken veel invloed hebben kunnen uitoefenen op de bewustwording van de geschiedenis van de IJssellinie. Daarmee hebben ze een bijdrage geleverd aan het behoud en de ontwikkeling van de IJssellinie bij Olst. Om meer inzicht te verkrijgen in de wijze waarop de stichtingen te werk gaan, zal ik nu in algemene zin, dus niet specifiek met betrekking tot de IJssellinie, een aantal manieren beschrijven waarop deze twee stichtingen zich inzetten voor cultuurhistorie. De Stichting Functioneel Bunkerbeheer zet zich sinds de jaren '90 in voor het behoud van bunkers in Nederland. Het kloppende hart van de stichting is voorzitter De Reijer. Beter is het om te zeggen: De Reijer is de Stichting Functioneel Bunkerbeheer. Hij is het meest actieve lid en doneert jaarlijks duizenden euro's op de rekening van de stichting. In de eerste paar jaar na de oprichting daarvan heeft De Reijer geprobeerd de bescherming van de bunkers via de officiële instanties te spelen. Hij stapte af op de RDMZ of op lokale overheden. Daar bleek volgens hem weinig interesse in bunkers en wanneer zij zich wel geïnteresseerd toonden, stuitte De Reijer op de traagheid van het overheidsapparaat. Omdat dit niet aansloot op zijn voortvarende karakter besloot hij zelf op de eigenaren van de bunkers af te stappen. Als De Reijer mooie bunkers tegenkomt dan benadert hij de bezitters van het land waar de bunkers zich bevinden. Hij probeert hen te overtuigen van de waarde ervan. 'Soms tot vervelens toe,' aldus De Reijer. Samen met

de grondeigenaren gaat hij op zoek naar nieuwe functies voor de bunkers. Volgens hem is dat een effectieve manier om de eigenaren enthousiast te krijgen voor het behoud daarvan. Er worden mede door zijn inzet bunkers hergebruikt als nocturama en in Olst is, zoals gezegd, een aantal bunkers ingericht als museum.

Bij de Stichting Menno van Coehoorn komt men pas in actie als er een waardevol verdedigingswerk bedreigd wordt.

- ⇒ “De Stichting Menno van Coehoorn is een landelijke vrijwilligersorganisatie die sinds 1932 ijvert voor het behoud van historische verdedigingswerken zoals stadspoorten en wallen, vestingen, forten, kazematten, stellingen en linies. Gelukkig telt ons land nog een aantal vrij gave vestingsteden, onder andere Naarden en Willemstad. Dankzij het werk van de stichting hebben die nog hun oorspronkelijke vorm.”⁹

De stichting werkt met een systeem van 31 correspondenten die zijn verdeeld over 36 regionale rayons. Deze houden in heel Nederland het militair erfgoed in de gaten. Zeer nauwkeurig worden door hen de ruimtelijke ontwikkelingen bijgehouden. Wanneer een militair object in gevaar dreigt te raken, bijvoorbeeld door aankomende sloopwerkzaamheden, springt de stichting in de bres door hun bezwaar te uiten en indien nodig deze via officiële weg aan te tekenen.

Er zijn een aantal redenen waarom de Stichting Menno van Coehoorn regelmatig met succes een relict weet te behouden. Een belangrijke reden is dat de stichting veel contacten onderhoudt met organisaties zoals de RDMZ, de ROB, Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en Defensie. Een aantal leden van de stichting is ook werkzaam binnen deze organisaties en een aantal afgevaardigden van professionele instanties zitten in de Raad van Advies van de stichting, zoals de directeur van de RDMZ, een bestuurslid van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond, een wethouder en een burgemeester.¹⁰

Een andere reden voor het succes van de stichting is dat deze in specialistische werkgroepen en commissies is georganiseerd, zoals de Studiecommissie, de Commissie nieuwe Hollandse waterlinie, de Commissie evenementen en excursies, de Commissie natuur en landschap en de Monumentenadviescommissie.¹¹ Het is deze laatstgenoemde commissie die, in samenspraak met de correspondenten, zorgt voor het behoud van militaire relicten. Het belangrijkste middel dat zij hiervoor heeft is de artikel 3-procedure uit de Monumentenwet. Hierin staat dat onze Minister ‘al dan niet op verzoek van

9. www.coehoorn.nl

10. Stichting Menno van Coehoorn, 2002

11. Ibid.

belanghebbenden, onroerende monumenten [kan] aanwijzen als beschermd monument. Voordat onze Minister ter zake een beschikking geeft, vraagt hij advies aan de raad van de gemeente waarin het monument is gelegen (...) ¹². Bij het gebruik van deze wet is het doel van de stichting niet altijd het vergaren van een beschermde status van een cultuurhistorisch relict. Ook de procedure zelf werpt in sommige gevallen haar vruchten af. Tijdens de procedure geniet het relict bescherming. De ‘vertraging’ van de bedreiging, zoals eventuele bouwplannen, die daarmee wordt veroorzaakt zorgt er soms voor dat deze worden afgeblazen. De artikel 3-procedure wordt door de stichting beschouwd als zwaar geschut en dient enkel te worden ingezet als het relict op geen enkele andere wijze beschermd kan worden. Een andere optie voor behoud is de gemeentewet. Maar die stelt volgens een lid van de Monumentenadviescommissie niet veel voor: “De sanctie op sloop is een paar duizend euro en dat is voor veel projectontwikkelaars eenvoudig te betalen”.

Een praktijk die leidt tot de (wettelijke) bescherming van een relict is nooit enkel en alleen het resultaat van het uitvoeren van een formele procedure. Om een relict erkend te krijgen als monument, worden er door de leden van de Stichting Menno van Coehoorn vaak ook strategische zettingen gedaan. Volgens het lid van de Monumentenadviescommissie zijn alle formele procedures in principe overbodig als je de politiek en de lokale bevolking meekrijgt. Daarvoor is het publiceren in lokale kranten een goede methode. Niet zelden leiden de berichten in de media tot vragen in de gemeenteraad. Ook de directe contacten die de correspondenten onderhouden met ambtenaren en politici, willen nog wel eens helpen bij het behoud van het militairerfgoed.

In Olst heeft een samenloop van omstandigheden ervoor gezorgd dat delen van de IJssellinie worden behouden en de geschiedenis daarvan nieuw leven is ingeblazen. Dit is grotendeels te danken aan de inzet van mensen en organisaties die formeel niet aan de overheid verbonden zijn en deels onafhankelijk daarvan opereren.

De mensen en organisaties uit dit verhaal zijn zeker niet de enige die zich inzetten voor cultuurhistorie. Er zijn in Nederland veel amateurarcheologen, heemkundigen, historische verenigingen en andere (groepen)

12. Rijksdienst voor de Monumentenzorg, 1994

burgers actief die, deels buiten de overheid om, trachten cultuurhistorie in, op en onder het landschap te behouden en te ontwikkelen. In dit boek zal ik beschrijven hoe er door de overheid meer recht kan worden gedaan aan de gewaardeerde cultuurhistories van deze en andere groepen burgers.

In de belangstelling: oude dingen en mensen

In dit inleidende hoofdstuk schets ik de maatschappelijke context waarin deze dissertatie kan worden geplaatst. Ook beschrijf ik de centrale vraagstelling. De eerste paragraaf (§ 1.1) gaat over de aandacht die er in de afgelopen jaren binnen de overheid is ontstaan voor het behoud en de ontwikkeling van cultuurhistorie. In § 1.2 laat ik zien waarom deze aandacht gepaard gaat met aandacht voor burgers. In § 1.3 worden drie vooronderstellingen over de verhouding tussen experts en burgers en de maatschappelijke rol van cultuurhistorie beschreven. Deze drie vooronderstellingen dienen als uitgangspunt voor de formulering van twee hypothesen en de centrale vraagstelling. Deze beschrijf ik, samen met het object van onderzoek, in § 1.4 Tot slot wordt in § 1.5 het vervolg van dit boek kort samengevat.

1.1 Aandacht voor oude dingen

Ongeveer sinds het verschijnen van de Nota Belvedere¹ lijkt een deel van de Nederlandse ruimtelijke planners en landschapsarchitecten steeds geïnteresseerder in cultuurhistorie in, op en onder het landschap, zoals het archeologisch erfgoed, oude gebouwen en landschappelijke structuren. Tevens zijn cultuurhistorici, zoals archeologen, historisch geografen en historisch bouwkundigen gaan nadenken over ruimtelijke ordening en ontwerp.² Wetenschappers, politici, ambtenaren en de organisaties³ waaraan deze mensen zijn verbonden, zijn zich gaan inzetten voor het behoud en de ontwikkeling van cultuurhistorie. Het geheel van deze mensen en organisaties noem ik het cultuurhistorisch beleidsveld. Binnen dit beleidsveld bestaat de intentie om cultuurhistorie meer en explicieter in de ruimtelijke ordening en het ruimtelijk ontwerp te verweven.⁴ Daarvoor zijn beleidsrapporten, wetten, regels en verdragen geproduceerd waarmee er direct dan wel indirect invloed kan worden uitgeoefend op het behoud en de ontwikkeling van cultuurhistorie.⁵ Ook zijn er ook projecten geïnitieerd, ideeën geproduceerd, prijsvragen uitgeschreven en ontwerpopgaven gelanceerd.⁶ Daarmee verbonden zijn discussies gevoerd over de wijze waarop men met cultuurhistorie zou kunnen omgaan.

De toegenomen aandacht voor oude dingen is volgens sommigen een reactie op een periode waarin de functionaliteit van de ruimte, de rationalisatie van het landgebruik en de daaraan gerelateerde transformaties van het landschap belangrijker werden geacht dan de cultuurhistorische waarden daarin, op en onder.⁷

1. Ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschappen, 1999

2. Zie bijvoorbeeld: Poel, Windt, Kruit, Elerie & Spek, 2000, Stimuleringsfonds voor Architectuur, 2004

3. Zoals de historische en de aan planning en ontwerp gerelateerde vakgroepen van

verschillende universiteiten, de ministeries van Verkeer Ruimtelijke ordening en Milieu, Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit en Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek en de Rijksdienst voor de Monumentenzorg en provincies en gemeenten.

4. Ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschappen, 1999

5. Zie bijvoorbeeld: Provincie Gelderland, 2000

6. Zie bijvoorbeeld: www.belvedere.nu, www.geest-en-grond.nl, Venhuizen, 2004

7. Kolen & Lemaire, 1999

- ⇒ “In het kielzog van economische groei, schaalvergroting en mobiliteit zijn de Nederlandse cultuurlandschappen - inclusief de steden, dorpen en boerderijen - de laatste decennia drastisch van aanzien veranderd. Daarbij is niet altijd even zorgvuldig omgesprongen met het archeologisch en cultuurhistorisch erfgoed. Dat zien we bij de renovatie van onze binnensteden, bij nieuwbouwoecaties in het landelijke gebied, in ruilverkavelingsgebieden en zelfs bij natuurontwikkelingsprojecten.”⁸

Daardoor zijn, volgens sommigen, veel landschappelijke waarden en kwaliteiten verloren gegaan. Het landschap zou geen herkenning meer bieden en onze omgeving zou veranderen in een anonieme en geschiedloze ruimte.⁹

1.2 Aandacht voor mensen

Om cultuurhistorie te kunnen behouden en ontwikkelen is er, zo wordt geredeneerd, draagvlak nodig onder de Nederlandse burgers.

- ⇒ “Archeologie zonder publiek is geen goede archeologie. Steeds meer archeologen vinden het belangrijk om een geïnteresseerd publiek op een correcte en aantrekkelijke manier te informeren over hun archeologische bezigheden. (...) Bovendien draagt aandacht voor het publiek bij tot een groter maatschappelijk en politiek draagvlak voor de archeologie.”¹⁰

Er is draagvlak nodig voor het beleidsdoel: het behoud en de ontwikkeling van cultuurhistorie en voor de middelen om dat doel te bereiken, zoals het creëren, aanpassen en uitvoeren van wetten, regels, beleid en ruimtelijke interventies.

- ⇒ “Interview met Medy van der Laan. (...) Dus toch ook weer de zichtbaarheid van de archeologie? ‘Ja, want naast de wetenschappelijke kant van archeologie, is juist ook de zichtbaarheid naar het publiek cruciaal. Als de burgers het belangrijk vinden, wordt het politiek belangrijk en zullen gemeenten er niet snel argeloos mee omgaan. Hoe meer aandacht van het publiek, hoe meer zorg er besteed wordt aan archeologie en ook hoe beter het verhaal verteld kan worden aan de mensen.’ U hecht dus ook veel aandacht aan wat de burgers hiervan vinden. Als zij het interessant vinden... ‘Ja, enerzijds is het goed dat de burger zijn eigen geschiedenis kent, hoe lang dat ook geleden is; het is verrijkend voor een samenleving, zowel lokaal, regionaal als landelijk. En ten tweede zal dat ook leiden tot meer politieke aandacht, en dat is uiteindelijk in het belang van de archeologie.’”¹¹

Draagvlak voor de middelen en doelen van beleid kan men op grofweg twee manieren verkrijgen. Eén, binnen het cultuurhistorisch beleidsveld veel gehoorde manier is het actief creëren van draagvlak onder burgers voor het behoud en de ontwikkeling van cultuurhistorie.

8. www.archeologienet.nl/home/rob.cfm

9. Augé, 1995 geciteerd in: Kolen & Lemaire, 1999: 17. Zorgen met een gelijke strekking worden beschreven in: Europese Unie, 1992, Ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschappen, 1999, Bloemers, 2003

10. www.sna.nl

11. Hazenberg Archeologie, 2005

- ⇒ “Bij de behandeling van de nota Belvedere in de Tweede Kamer heeft de Kamer vragen gesteld over het behoud van werelderfgoed in Nederland (...) Met deze brief informeer ik de Kamer over de prioriteiten die ik de komende jaren wil stellen. (...) Publieksbereik en erfgoededucatie. Werelderfgoed lijkt zich als vanzelf te verkopen, getuige de ruime en overwegend positieve aandacht in de pers. Niettemin is het brede publiek nog te weinig betrokken bij werelderfgoed. Hier is nog veel winst te behalen. Aansluitend bij de Overeenkomst zelf en bij de beleidsprioriteiten binnen het Cultuurbeleid wil ik meer nadruk leggen op aspecten van voorlichting, presentatie en educatie. (...) Communicatie en voorlichting moeten een integraal onderdeel uitmaken van het nominatieproces, zodat er een goed draagvlak voor de voordracht ontstaat.”¹²

Er wordt gedacht dat draagvlak onder burgers kan worden gecreëerd door cultuurhistorie zichtbaar te maken en het op een aantrekkelijk manier te presenteren.¹³ Maar ook door ‘voorlichtingscampagnes te voeren om bij het publiek besef te kweken en te ontwikkelen van de waarde van het (...) erfgoed voor het begrip van het verleden en de bedreigingen voor dit erfgoed’.¹⁴

Een tweede, binnen het cultuurhistorisch beleidsveld minder gehoorde mogelijkheid om meer draagvlak voor de doelen en middelen van het beleid te krijgen, is het beleid van de overheid te laten aansluiten op de wensen van de burgers met betrekking tot de door hen gewaardeerde cultuurhistorie. Het is deze tweede mogelijkheid die ik in dit boek zal uitwerken en ik ga voorbij aan het verkennen van de eerste. Dat ik dat doe is een normatieve keuze die ik in het laatste hoofdstuk als deel van de conclusies zal onderbouwen. Ik beargumenteer daar waarom ik het creëren van draagvlak, volgens de eerste manier, vanuit een democratisch oogpunt niet wenselijk acht.

In dit boek zal ik beschrijven hoe er door een deel van het cultuurhistorisch beleidsveld meer recht kan worden gedaan aan de wensen van mensen en organisaties die daaraan formeel niet verbonden zijn. Dit boek sluit aan op een politiek-maatschappelijke ambitie de invloed van de burger op het beleid van de overheid te vergroten.¹⁵ Deze ambitie heeft er voor gezorgd dat onderzoekers en wetenschappelijke disciplines zijn gemobiliseerd om kennis te vergaren over de wijze waarop burgers zich tot uiteenlopende politiek-maatschappelijke vraagstukken verhouden. Er zijn daarvoor studies gedaan naar de beleving en waardering van onder meer cultuurhistorie, water, het landschap, bossen en de natuur.¹⁶ Ook zijn onderzoekers theorieën, concepten en methoden gaan ontwikkelen die tot doel hebben burgers meer en beter bij de politieke besluitvorming en in beleidsprocessen te betrekken. Voorbeelden hiervan zijn interactieve en participatieve planningsbenaderingen¹⁷ en studies naar en uitwerkingen van nieuwe vormen van *governance*.¹⁸

12. Ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschappen, 2001

13. Cruysheer, 2002

14. Europese Unie, 1992

15. Engelen & Sie Dhian Ho, 2004

16. Zie bijvoorbeeld: Keulartz, Swart & Windt, 2000, Coetier, 2000

17. Zie bijvoorbeeld: Healy, 1997, Woerkum, 2000

18. Zie bijvoorbeeld: Hajer & Wagenaar, 2003

Ook binnen het cultuurhistorisch beleidsveld zijn concepten ontwikkeld die tot doel hebben meer recht te doen aan de kennis en waarden van burgers en deze te betrekken bij en te integreren met het beleid van de overheid. Een voorbeeld daarvan is het essay: 'De biografie van het landschap'.¹⁹ Daarin wordt het biografieconcept geïntroduceerd. Dat heeft onder andere tot doel de kennis en waarden van burgers bij het behoud en de ontwikkeling van cultuurhistorie te betrekken en/of te integreren met die van de aan de overheid verbonden experts.

1.3 Drie vooronderstellingen

Binnen het cultuurhistorisch beleidsveld bestaat een aantal vooronderstellingen over 1. de wijze waarop experts en niet-experts zich tot de werkelijkheid verhouden en over de verhouding tussen experts en niet-experts, 2. over het maatschappelijk nut van het behoud en de ontwikkeling van cultuurhistorie en 3. over de mogelijkheid burgers bij het beleid van de overheid te betrekken. Ik zal drie van deze vooronderstellingen beschrijven. Deze beschrijvingen zullen als uitgangspunt dienen voor de formulering van twee hypothesen en de centrale vraagstelling.

Eerste vooronderstelling: experts versus niet-experts

Binnen plannings- en ontwerppraktijken en (ruimtelijk) beleid is de inbreng van experts altijd erg groot geweest.²⁰ Om de kennis en waarden van burgers te betrekken worden in sommige wetenschappelijke theorieën en concepten de kennis en waarden van burgers dan ook geïntegreerd ten opzichte van de kennis en waarden van experts.²¹ 'De biografie van het landschap'²² is hiervoor illustratief.

In 'De biografie van het landschap' wordt het landschap als object op verschillende manieren onderscheiden van het landschap zoals dit door mensen wordt beleefd. Er wordt in het essay een onderscheid gemaakt tussen het landschap als sociaal construct en de objectieve kenmerken van het landschap.²³ Ook worden het landschap als objectief kenbaar feit, wat in het essay de naturalistische benadering van het landschap wordt genoemd, en het landschap als een cultureel-mentaal fenomeen van elkaar onderschei-

19. Hidding, Kolen & Spek, 2001: Dit essay is een van de twee conceptuele grondslagen van het NWO-programma 'Bodemarchief in Behoud en Ontwikkeling' waarbinnen deze dissertatie tot stand is gekomen.

20. Frissen, 1996, Fischer, 2000, Rientjes, 2002, Turnhout, 2003

21. Vgl: Jones, 1995, Selwyn, 1996, Coeterier, 2002, Hendriks & Stobbelaar, 2003

22. Hidding, Kolen & Spek, 2001

23. Ibid.: 13

den.²⁴ Tevens wordt er een onderscheid gemaakt tussen de fysieke en de mentale wereld.²⁵

⇒ “Eerder in dit essay hebben we al enkele malen benadrukt dat het vruchtbaar is om het landschap te zien als onderdeel van zowel de cultuur als de natuur, en zowel de fysieke als mentale wereld. Het landschap bestaat dus niet alleen in de wijde, fysieke wereld buiten ons, maar is tot op zekere hoogte ook een innerlijk beeld dat mensen met zich meedragen.”²⁶

Naast en verbonden met de verschillende opposities die in het essay uiteengezet worden tussen het landschap als objectief kenbaar object en als subjectief te beleven fenomeen wordt daarin ook wetenschappelijke kennis en niet-wetenschappelijke kennis van elkaar onderscheiden en ten opzichte van elkaar gepositioneerd.

⇒ “De kennis die een individu of groep bezit over zijn of haar eigen leefomgeving zullen we in dit essay aanduiden als ervaringskennis. Omdat deze kennis vaak een sterk lokaal karakter heeft, spreekt men ook wel over lokale ervaringskennis (local knowledge), dit tegenover de meer universele wetenschappelijke kennis van deskundigen (expert knowledge). Ervaringskennis kent zowel een individuele als een collectieve dimensie. (...) Zoals gezegd is ervaringskennis in hoge mate subjectief en wordt deze sterk beïnvloed door de sociale, ruimtelijke en historische context waarbinnen een individu of groep zich bevindt. Toch zijn wel degelijk specifieke, objectiveerbare kenmerken aan te wijzen waardoor ervaringskennis van bewoners (local knowledge) verschilt van wetenschappelijke kennis van deskundigen (expert knowledge) (...) In de eerste plaats staat de ervaringskennis van bewoners vaak zeer dicht op hun persoonlijke levensgeschiedenis. Ze is daarom vaak sterk emotioneel geladen. (...) Kennis en waardeoordelen worden bovendien door de bevolking vaak sterk vermengd. (...) Een belangrijk verschil tussen experts en ‘leken’ is ook de wijze waarop beiden naar het landschap kijken. Volgens Coeterier kijken experts vooral analytisch naar een landschap (Coeterier 2000). Op grond van hun kennis kunnen ze een landschap ontleden in verschillende elementen, structuren en patronen, en ook de processen onderscheiden die hebben geleid tot de aanwezigheid van deze structuren en patronen. Leken daarentegen kijken veel holistischer naar het landschap. Ze zien het landschap als één geheel, als een verzameling van onderdelen die onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. (...) Uit het bovenstaande wordt duidelijk dat de cultuurhistorische ervaringskennis van bewoners op tal van punten sterk afwijkt van de deskundigenkennis van professionele cultuurhistorici. Deskundigen gaan vrijwel steeds uit van objectiveerbare kennis die boven het niveau van het individu uitstijgt. Feiten zijn daarbij veel belangrijker dan fictie. (...) Dergelijke verschillen in benadering hebben uiteraard grote invloed op de interactie tussen wetenschap, beleid en samenleving.”²⁷

De opposities tussen objectief en subjectief worden voor een deel verbonden met de onderscheidingen tussen experts en niet-experts en hun verhouding tot de werkelijkheid. De wetenschappelijke kennis van deskundigen wordt aangeduid als objectiveerbaar en universeel. Niet-wetenschappelijke kennis wordt beschouwd als lokale ervaringskennis die in hoge mate subjectief is.²⁸

24. Ibid.: 29

25. Ibid.: 33

26. Ibid.: 33

27. Ibid.: 81-82

28. Ibid.: 81-82

De eerste vooronderstelling, die binnen het cultuurhistorisch beleidsveld voorkomt, is dat wetenschappers een directere toegang hebben tot de realiteit dan niet-wetenschappers. Dit is een vooronderstelling waar, volgens Latour, sommige wetenschappers impliciet dan wel expliciet van uitgaan.²⁹

Tweede vooronderstelling: cultuurhistorie is goed

De aanwezigheid van cultuurhistorie wordt binnen het cultuurhistorisch beleidsveld, in de daarbinnen geproduceerde rapporten en nota's, overwegend gelegitimeerd met positieve argumenten over het maatschappelijk nut daarvan. Cultuurhistorie zou de ruimtelijke kwaliteit verbeteren, de ruimtelijke variatie verhogen en de identiteit van plekken versterken.³⁰

- ⇒ "(...) niemand is gebaat bij onderbenutting van het cultuurhistorische kapitaal. (...) Het behouden en integreren van cultuurhistorische kwaliteit bij ruimtelijke ontwikkelingen kan veel opleveren, zowel in materiële als immateriële termen. (...) Cultuurhistorische kwaliteiten verschaffen bewoners van een dorp, stad, streek of land een gevoel van eigenheid."³¹

Cultuurhistorie zou ook de sociale identiteit en daarmee de sociale cohesie van een nieuw te ontwikkelen gebied kunnen verbeteren. Het zou een antwoord zijn op de toenemende schaalvergroting en uniformiteit van het landschap en de voortschrijdende globalisering.

- ⇒ "De behoefte aan historisch verankerde identiteit, aan 'trage' bewegingen in de tijd, aan onderscheidend vermogen, aan nuances, herkenbaarheid en verscheidenheid, kan tevens worden gezien als contrapunt voor de dominante invloed van een nivellerende mondiale cultuur. Met respect omgaan met het cultureel erfgoed bij ruimtelijke ontwikkelingen biedt waarborgen voor de historische continuïteit en opent mogelijkheden om de culturele identiteit van een dorp, stad, regio of het gehele land te behouden."³²

Het verdwijnen van cultuurhistorie wordt daarbij opgevat als een gegeven collectief probleem. Archeologisch erfgoed, bijvoorbeeld, wordt voorgesteld als 'een bron voor het collectieve geheugen dat moet worden behouden voor toekomstige generaties'.³³

- ⇒ "Met het huidige tempo waarin bodemingrepen plaatsvinden is er sprake van een vrijwel onbeheersbare erosie van het Nederlandse bodemarchief. Een accentverschuiving in de archeologische monumentenzorg van (nood-)opgravingen naar een betere bescherming en inpassing van archeologische overblijfselen bij bouwprojecten is daarom essentieel om te voorkomen dat de bodem van ons land verandert in een cultuurhistorische woestijn."³⁴

29. Latour, 1999, Latour, 2004

30. Ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschappen, 1999

31. Ibid.

32. Ibid.

33. Europese Unie, 1992

34. Hessing, 2002

De tweede vooronderstelling is dat er min of meer eenduidige en vaststaande definities bestaan van wat (waardevolle) cultuurhistorie is en van de problemen die verbonden zijn aan het verdwijnen daarvan. Deze vooronderstelling komt ook in andere beleidsvelden voor.³⁵ Zonder dat mensen er zich altijd bewust van zijn wordt er ‘binnen het Nederlandse planningsstelsel van uitgegaan dat er eenduidige problemen zijn in de ruimte, eenduidige waarderingen van ruimte, en dat daar idealiter eenduidige oplossingen voor zijn, zij het vaak met een complex karakter’.³⁶

Derde vooronderstelling: het betrekken van burgers als een conflictloze bezigheid

Niet alleen het behoud en de ontwikkeling van cultuurhistorie, ook het betrekken van of recht doen aan groepen burgers daarbij wordt voorgesteld als iets positiefs. Binnen het cultuurhistorisch beleidsveld wordt gedacht in termen van: het samenwerken met burgers, het nastreven van gezamenlijke doelen en het oplossen van collectieve problemen. Er wordt geschreven over ‘een vruchtbaar samenspel van *local knowledge* en *expert knowledge*’.³⁷ Daarbij wordt er verondersteld dat verschillende actoren in interactieve en/of transdisciplinaire processen tot gezamenlijke oplossingen kunnen komen voor de gestelde problemen: ‘*to reach a common goal*’.³⁸ Zelden wordt er gesproken in termen van macht, strijd, onenigheid en uitsluiting.³⁹

De derde vooronderstelling is dat zowel het behoud en de ontwikkeling van cultuurhistorie, als het betrekken van burgers daarbij, een min of meer conflictloze bezigheid zou kunnen zijn.⁴⁰

1.4 Hypotheses, vraagstelling en het object van onderzoek

Mijn eerste hypothese is dat de drie hierboven beschreven vooronderstellingen geen goed uitgangspunt zijn om meer recht te doen aan de door burgers gewaardeerde cultuurhistorie, noch om de mogelijkheden daartoe te onderzoeken. Ik denk dat, omdat ik veronderstel dat ze deels onjuist zijn. Mijn tweede hypothese is dat de eerste vooronderstelling deel uitmaakt van een set van factoren die de ambitie meer recht te doen aan de door burgers gewaardeerde cultuurhistorie veeleer belemmeren dan versterken.

35. Zie bijvoorbeeld: Tress & Tress, 2003: 10 en vgl. Woerkum, 2000: 83, 88

36. Assche & Duineveld, 2006

37. Hidding, Kolen & Spek, 2001: 103

38. Tress & Tress, 2003: 10

39. Vgl. Aarts, 1998: 44

40. Vgl. Flyvbjerg, 1998a

De centrale vraagstelling in dit boek luidt: hoe kunnen de overheden die in Nederland formeel verantwoordelijk zijn voor het behoud en de ontwikkeling van cultuurhistorie en in het bijzonder het archeologisch erfgoed meer recht doen aan de door burgers gewaardeerde cultuurhistorie?

Om de twee hierboven gestelde hypothesen te verifiëren en de vraagstelling te beantwoorden zal ik in het vervolg van dit boek de wijze waarop het cultuurhistorisch beleidsveld zich verhoudt tot de burgers en andersom, nader beschouwen en problematiseren. Daarvoor zal ik zowel een deel van het cultuurhistorisch beleidsveld, als de groepen mensen die daar niet toe behoren en hun verhoudingen tot cultuurhistorie onderzoeken. Met betrekking tot het cultuurhistorisch beleidsveld beperk ik mij tot het beleidsveld dat zich bezig houdt met het behoud en de ontwikkeling van het archeologisch erfgoed. Dit beleidsveld wordt in dit boek het archeologisch veld genoemd. Wat de burgers betreft, beperk ik mij grotendeels tot die groepen burgers die al betrokken zijn bij een zekere omgang met de door hen erkende cultuurhistorie en die direct en/of indirect te maken hebben met het cultuurhistorisch beleidsveld.

Ondanks deze afbakeningen kunnen de resultaten van deze dissertatie ook implicaties hebben voor het beleidsveld dat zich in brede zin bezig houdt met het behoud en de ontwikkeling van cultuurhistorie en andere beleidsvelden waarbinnen de ambitie bestaat meer recht te doen aan de kennis, waarden, wensen en verlangens van burgers.

1.5 Vervolg van de dissertatie

In de komende twee hoofdstukken zal ik eerst de theoretische en empirische achtergrondinformatie geven die, samen met de proloog, nodig is als referentiekader voor de drie hoofdstukken daarna. In hoofdstuk twee zal ik de intellectuele traditie beschrijven waarin deze dissertatie kan worden geplaatst. Ik zet daarin de theoretische noties en uitgangspunten uiteen die van invloed zijn geweest op de studies⁴¹ die ten grondslag liggen aan dit boek. Ik betoog dat de werkelijkheid moet worden gezien als een sociale constructie. Werkelijkheden worden geproduceerd in praktijken waarin kennis en macht onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Tevens zal ik de kritiek weerleggen dat deze constructivistische theorieën leiden tot relativis-

41. Zie bijlage: 'Bronnen'

me. Tot slot van dit hoofdstuk expliciteer ik de methodes die zijn gebruikt voor de studies waarop dit boek is gebaseerd.

Hoofdstuk drie bestaat uit een drietal verhalen over de wijze waarop burgers, amateurs en andere niet-experts omgaan met de door hen gewaardeerde cultuurhistorie. Het hoofdstuk laat, samen met de proloog, zien dat wat cultuurhistorie is en hoe er mee wordt omgegaan weinig eenduidig is. Het toont ook aan dat er buiten het cultuurhistorisch beleidsveld verschillende groepen mensen actief zijn om de door hen gewaardeerde cultuurhistorie te behouden en te ontwikkelen. Soms in interactie met het cultuurhistorisch beleidsveld en soms los daarvan. Soms in overeenstemming met de doelen van dit beleidsveld en soms in strijd daarmee.

In het vierde hoofdstuk zal ik de drie in dit hoofdstuk beschreven vooronderstellingen deconstrueren.⁴² Dat wil zeggen dat ik andere, betere beelden zal introduceren over de verhouding tussen burgers en experts en hun verhouding tot cultuurhistorie. Ook zal ik een ander beeld schetsen van de mogelijkheid burgers te betrekken bij het cultuurhistorisch beleid. Na de deconstructie van de drie vooronderstellingen wordt de eerste hypothese uit dit hoofdstuk bevestigd.

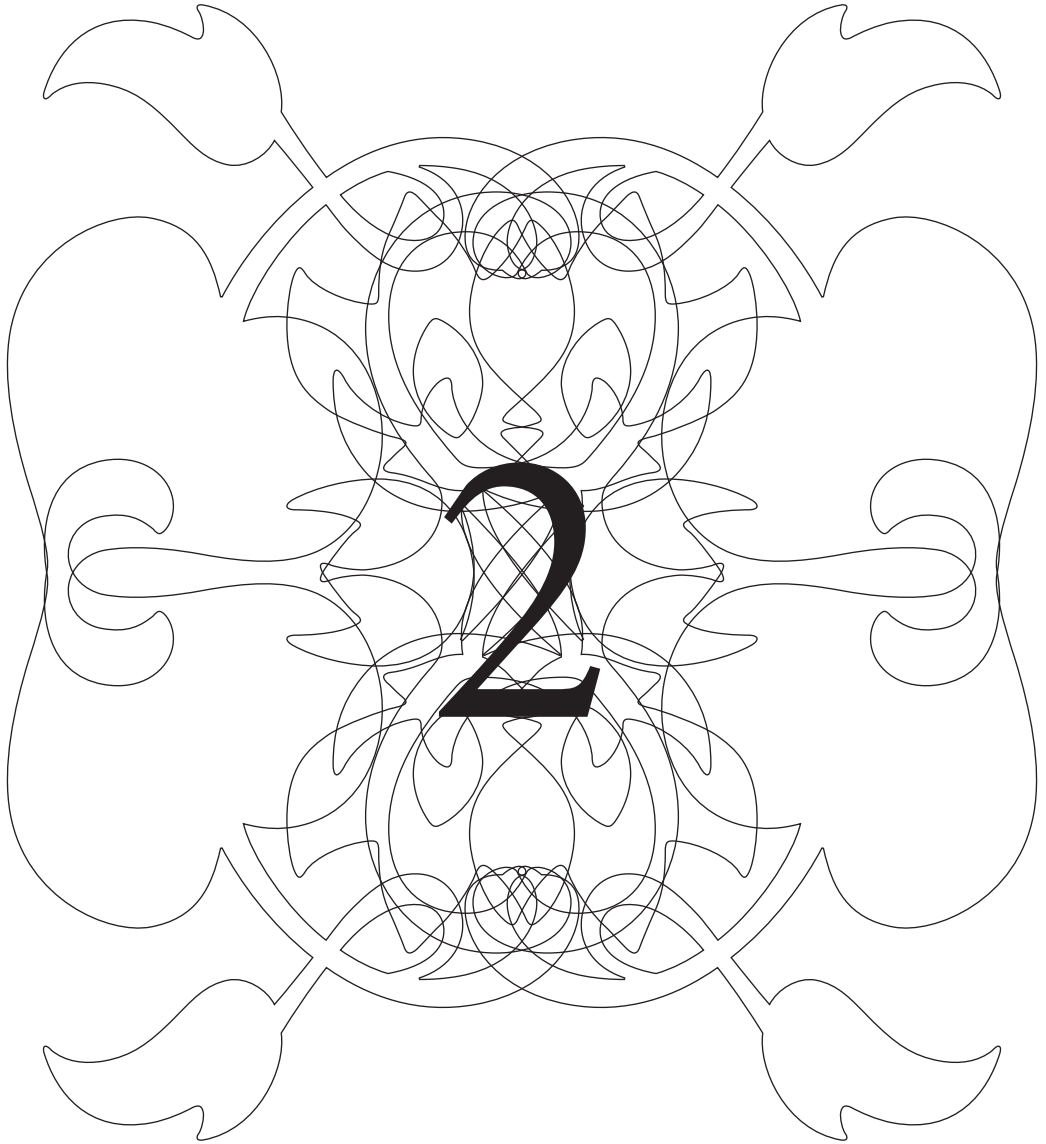
In hoofdstuk vijf bevestig ik de tweede hypothese. Ik beschrijf in hoeverre er binnen een deel van het cultuurhistorisch beleidsveld, de wereld van de archeologie, recht wordt gedaan aan de gewaardeerde cultuurhistorie van groepen burgers. Ik laat zien dat het archeologisch beleidsveld wordt gekenmerkt door een zekere mate van geslotenheid. Daardoor domineren daarbinnen de waarden van de aan het archeologisch veld verbonden experts en wordt er aan die van zogenoemde niet-experts voorbij gegaan. Uit deze analyse kan worden afgeleid of en hoe er meer openheid kan worden gecreëerd in de wereld van de archeologie, zodat er meer recht kan worden gedaan aan de gewaardeerde cultuurhistorie van uiteenlopende groepen burgers.

In het laatste en concluderende hoofdstuk (H6) beantwoord ik de centrale vraagstelling. Tevens beschrijf ik de implicaties daarvan voor het functioneren van de overheden die zich bezig houden met het behoud en de ontwikkeling van cultuurhistorie. Daarbij zal ik beargumenteren waarom ik voorbij ben gegaan aan de in dit hoofdstuk geschetste optie om het draagvlak voor cultuurhistorie en het cultuurhistorisch beleid van de overheid te verhogen door daarvoor draagvlak te creëren onder de burgers.

42. Het woord deconstructie is een samenvoeging van de woorden constructie en destructie. Het is het in één beweging afbreken en opbouwen van theorieën, ideeën, concepten, etc. Zie: Culler, 1983 en Oger, 1995

Tot slot benadruk ik in de epiloog dat de uitkomsten van dit boek niet louter kenmerkend zijn voor de wereld van de archeologie maar veeleer illustratief voor de werking van veel andere beleidsvelden.

Intellectuele traditie

In dit hoofdstuk zal ik een aantal theoretische noties en uitgangspunten beschrijven die van invloed zijn geweest op de inhoud van dit boek en de studies die daaraan ten grondslag liggen. Ook zal ik de gebruikte methoden uiteenzetten. In de volgende paragraaf (§ 2.1) zal ik het postmoderne, theoretische uitgangspunt beschrijven dat de werkelijkheid moet worden gezien als een sociale constructie, die wordt geproduceerd in kennis-machtspraktijken. Een veelgehoorde kritiek op postmoderne en/of constructivistische theorieën is dat deze zouden leiden tot relativisme. In § 2.2 dien ik deze kritiek van repliek. In de laatste paragraaf van dit hoofdstuk (§ 2.3) ga ik in op de gekozen methodische invalshoek van deze dissertatie. Ik beschrijf hoe theorie en empirie in dit boek zijn gebruikt en hoe ze zich tot elkaar verhouden.

2.1 De werkelijkheid als constructie

In de jaren '70 van de vorige eeuw deed Löfgren onderzoek in een dorpje aan de Zweedse Westkust. Hij kwam tot het inzicht dat de relatie tussen het fysieke landschap en de beleving ervan weinig eenduidig is.¹

⇒ *“During my stay I was struck by the highly varied ways in which different groups not only used the landscape but also perceived it. There were farmers, fishermen and groups of tourists moving around in the same terrain, but they walked in totally different mindscapes: their perceptions of the useful and the useless, order and disorder, pleasant and unpleasant in the landscape were not the same.”²*

Hij trekt uit zijn onderzoek de conclusie dat de betekenis en waarde van een landschap niet aan het landschap zelf zijn af te lezen. Eén en hetzelfde landschap kan door verschillende groepen mensen, in verschillende tijden, zeer uiteenlopend beleefd en gewaardeerd worden.

Om het landschap als fysieke realiteit en het landschap zoals het wordt beleefd conceptueel van elkaar te onderscheiden maakt Löfgren een verschil tussen *landscape* en *mindscape*. Dit onderscheid heeft veel weg van het ontologische onderscheid dat kan worden gemaakt tussen de realiteit (de wereld buiten ons) en de werkelijkheid (de wereld zoals mensen deze ervaren): *“We have to distinguish between the world as the domain of our experience (actuality, wirklichkeit; w) and the world as the domain of things in themselves (realität; r): Realität- from the Latin ‘res’ (thing) connotes the ontologically given environment every realist makes reference to. By ‘ontology’ we refer to the philosophical tradition of claiming the existence and recognizability of an independent world outside, the existence of things in themselves (Dinge an sich in the sense of Kant) (...) Wirklichkeit (actuality) on the other hand stemming from the German verb ‘wirken’, meaning to have an effect on- can be used to designate the ‘constructed’ world in our minds, made up by our experiences and (genetic) pre-dispositions.”³*

1 Löfgren, 1994

2 Ibid.

3. Riegler, Peschl & Stein, 1999: 9

Een aantal kentheoretische verhoudingen tussen de realiteit en de werkelijkheid zijn door Riegler, Peschl en Stein uiteengezet.⁴ Volgens hen gaan radicaal-realisten en logisch empiristen ervan uit dat de verhouding tussen w en R eenduidig is. Ze kan worden voorgesteld als: $w = R$. Volgens deze theorie is de door de mens waargenomen werkelijkheid een realistische representatie van de realiteit. Ook volgens de klassieke representatietheorie is de werkelijkheid een functie van de realiteit: $w = f(R)$. Onze ervaring van de realiteit wordt enigszins gefilterd, vervormd en verstoord door de fysiologische beperkingen van onze waarnemingsorganen en beperkingen in de informatieverwerking van onze hersenen. Volgens de contextafhankelijke representatietheorie is onze werkelijkheidsperceptie niet alleen afhankelijk van de realiteit maar ook van de mentale inhoud van het brein (M) en de cultureel-historische achtergrond van de waarnemer (C): $w = f(R, M, C)$. Verschillende mensen kunnen er volgens deze theorie verschillende werkelijkheidsbeelden op nahouden. Radicaal-constructivisten gaan een stapje verder. Voor hun is de werkelijkheid niet langer een functie van de realiteit. Het brein wordt beschouwd als een gesloten mentaal systeem. Wat het denkt en voelt wordt bepaald door de structuur van onze hersenen. Uit de realiteit zijn wel prikkels afkomstig maar deze kunnen ons mentale systeem enkel binnendringen als energieën: “*Stimuli are mere peripheral energetic conditions (i.e. perturbations P) for a semantically closed and self-organizing cognitive system. The structure of the cognitive system determines which structural configurations of its surroundings are perturbations to the system, and which are not*”⁵. Het brein determineert of bepaalde prikkels al dan niet worden ‘gebruikt’ door het organisme.⁶ In deze theorie is de realiteit (R) uit de formule verdwenen: $w = f(w, E, P)$ (Hierin is E de individuele ervaring van een organisme en P zijn de ‘peripheral energetic conditions’.)

In dit boek neem ik het onderscheid tussen de realiteit (R) en de werkelijkheid (w) van Riegler, Peschl en Stein over als conceptueel uitgangspunt. Ik sluit aan bij filosofische⁷, antropologische⁸, sociologische⁹ en semiotische¹⁰ disciplines en stromingen waarbinnen wordt beargumenteerd dat werkelijkheden, dingen, waarheden, feiten, normen en waarden geen gegeven zijn. Noch zijn het directe representaties van de realiteit. Ze moeten worden gezien als sociale constructies. In de volgende drie subparagrafen zal ik dit constructivistische perspectief verder uitwerken en nuanceren. Ik zal

4. Ibid.

5. Ibid.: 10

6. Ibid.: 10

7. Rorty, 1979, Rorty, 1993, Lorenz, 1998,

Vries, 1999, Foucault, 2004a

8. Geertz, 1973, Driessen, 1994, Denzin, 1997,

Hendry, 1999

9. Berting, d’Anjou & Steijn, 1997, Howarth, 2000, Branaman, 2001

10. Eco, 1976, Eco, 1993, Driel, 1993, Hoopes, 1994, Eco, 2001

achtereenvolgens beargumenteren dat 1. werkelijkheden het resultaat zijn van interpretatieprocessen, 2. de realiteit de constructie van de werkelijkheid niet determineert maar wel begrenst en 3. de productie van werkelijkheden plaatsvindt in praktijken waarbinnen kennis en macht onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn.

De constructie van de werkelijkheid

Het proces dat ten grondslag ligt aan de constructie van werkelijkheden is het interpretatieproces. Dit is het proces waarmee mensen vanuit bestaande kennis, kaders en categorieën een deel van de realiteit als werkelijkheid interpreteren. Om dit proces nauwkeurig te kunnen beschrijven kan gebruik worden gemaakt van de theorieën van Peirce.

Het interpretatieproces wordt door Peirce semiosis genoemd. De semiosis is een proces dat loopt via verschillende tekentypen en verschillende relaties tussen die tekentypen. De tekentypen kunnen ten opzichte van elkaar worden gepositioneerd in een zeer uitgebreid en complex tekensysteem. Daaraan ten grondslag staan drie door Peirce onderscheiden ‘zijswijzen’: *Firstness*, *Secondness* en *Thirdness*.

⇒ “Ten eerste gaat het om de mogelijkheid dat een verschijnsel object van onze gedachte wordt (kwaliteit); ten tweede gaat het om de kenmerken van de bestaande gedachte (reactie); en ten derde gaat het om de praktische gevolgen die de gedachte impliceert (representatie).”¹¹

Firstness is de zijswijze van het potentiële. *Firstness* kan worden gezien als een soort ‘essentie’, als de realiteit ($\mathcal{R}$). Het is de ... waar men tegen kan aanbotsen, het ... dat in onze ogen schijnt of een ... in je hoofd, die een bepaalde gedachte oproept. Ik gebruik drie puntjes omdat *Firstness* slechts bestaat uit de mogelijkheid dat iets als teken wordt geïnterpreteerd en leidt tot een verdere semiosis. Of ... als een magnetisch veld, als een stuk metaal of als een Keltische munt zal worden geïnterpreteerd is bij *Firstness* nog niet aan de orde.

⇒ “[*Firstness* is een categorie die] duidt op een intrinsieke eigenschap die we beschouwen zonder deze in relatie te brengen met een tweede. Dit lijkt vreemd: iets op zichzelf beschouwen is actueel niet mogelijk. *Firstness* bestaat dan ook niet in de betekenis van bestaan. Maar *Firstness* is wel reëel, een realiteit. De kwaliteit ‘kleur’ is een voorbeeld. Deze is een vorm van *Firstness*, niet verwijzend naar dit of dat voorwerp, noch verwijzend naar een geactualiseerde kleur; ze is een intrinsieke eigenschap, een kwaliteit op zich.”¹²

11. Driel, 1993: 18

12. Ibid.: 18

Secondness is de zijnswijze van het actuele. *Secondness* kan worden gezien als de werkelijkheid zoals deze zich voordoet voor een interpreterend persoon.¹³ Het is de zijnswijze van een potentieel teken dat als teken is geïnterpreteerd, zodat het door iemand wordt beschouwd als reëel. Ofwel: het is het moment in de semiosis dat ... door iemand als iets, een object bijvoorbeeld, wordt geïnterpreteerd

⇒ “*Secondness* is een diade. Deze categorie duidt op iets dat we beschouwen voor zover het in verband staat met iets anders zonder een derde te impliceren. (...) Hieruit blijkt dat *Secondness* *Firstness* impliceert, omdat *Secondness* kwaliteiten of hoedanigheden (*Firstness*) actualiseert.”¹⁴

Thirdness is de zijnswijze van het noodzakelijke, het wetmatige of het algemeen geldige.¹⁵ “*Thirdness* is een triade. (...) Een uitspraak als “Die steen valt” is een voorbeeld van een vorm van *Thirdness*, die een *First* (de kwaliteit ‘het vermogen om te vallen’) in verband brengt met een *Second* (de observatie van het feitelijke vallen). We kunnen *Thirdness* ook het wetmatige noemen. Een wetmatigheid bepaalt immers hoe mogelijke en bestaande verschijnselen gekenmerkt moeten worden. *Thirdness* veronderstelt daarom *Secondness* en *Firstness*.”¹⁶ De categorie *Thirdness* wordt door Van Zoest omschreven als ‘een tijdelijke terreinwinst in de worsteling met de chaos’.¹⁷ *Thirdness* kan worden beschouwd als een wet, regel of afspraak. Het is altijd een intersubjectieve constructie. Het is de kennis die we op een bepaald moment over een geïnterpreteerd fenomeen hebben.

De semiosis is een proces dat verloopt via drie typen tekens: 1. het teken, 2. het object, 3. de interpretant.¹⁸ Deze drie tekentypen kunnen, net als alle door Peirce onderscheiden tekentypen, worden geordend, gecategoriseerd en ten opzichte van elkaar worden gepositioneerd in een driehoeksrelatie.

Het teken behoort tot de categorie *Firstness*. Het heeft iets potentieels. Het potentiële teken zal pas een daadwerkelijk teken worden als deze door iemand als zodanig wordt geconstrueerd: “A sign (...) is something which stands to somebody for something in some respect or capacity. It addresses somebody, that is, creates in the mind of that person an equivalent sign, or perhaps a more developed sign.”¹⁹

Het object behoort tot de categorie *Secondness*. Het object is reëel, het is werkelijkheid voor een interpreterend persoon, maar het hoeft niet te bestaan in de realiteit.

13. Ibid.: 18

14. Ibid.: 18

15. Lubbe & Zoest, 1997: 14

16. Driel, 1993:19

17. Lubbe & Zoest, 1997: 15

18. Driel, 1993: 25

19. Pierce in: Chandler, 2001: 32-33

- ⇒ “Bestaande objecten zijn voor Peirce realiteiten, maar niet alle realiteiten zijn bestaande objecten: realiteit (*reality*) wordt niet alleen geconstitueerd door bestaan (*existence*). Dit betekent enerzijds dat kwaliteiten realiteiten kunnen zijn, ook al bestaan ze niet – waarmee Peirce de realiteit van *Firstness* claimt - en anderzijds dat ook representaties die zijn geprojecteerd als kenbare concepten, behoren tot de realiteit, ook al zijn ze niet aanwijsbaar - waarmee Peirce de realiteit van *Thirdness* claimt.”²⁰

Het kan ook enkel verbeeld worden. Zo verwijst de combinatie van de symbolen G, O en D bij sommigen naar het ‘object’ God, zonder dat er, voorzover bij mij bekend, ooit mensen zijn geweest die tegen God zijn aangeboden.

De interpretant is een vorm van *Thirdness*. Dit zijn alle betekenissen die het object oproepen. Ofwel: het zijn de interpretaties die aan het object gerelateerd zijn. Een bepaald teken (de vondst van een rond stuk metaal) kan bijvoorbeeld worden geïnterpreteerd als een Romeins muntstuk en vervolgens worden geassocieerd met aangeleerde kennis over de Romeinen. Die kennis kan vervolgens leiden tot de redenering: “Hier zaten waarschijnlijk Romeinen”.

Grenzen aan de constructie van de werkelijkheid

Van Driel stelt zich de vraag hoe we ‘geabstraheerd van de semiosis, een mogelijk teken kunnen onderscheiden van een teken, het element dat daadwerkelijk een rol speelt binnen een semiosis, naast een object en een te vormen interpretant’.²¹ Volgens hem luidt Peirce zijn antwoord: gevestigde gewoonten en overtuigingen zijn de motor om van alle mogelijke tekens sommige een teken te laten zijn.²²

Min of meer dezelfde vraag wordt in het boek ‘Kant en het vogelbekdier’ gesteld door Eco. Sterk geïnspireerd door Peirce komt hij tot een genuanceerder antwoord. Eco schrijft over het filosofisch bijzondere en tevens alledaagse fenomeen waarin ... iets wordt. Anders gezegd: het fenomeen waardoor van alle potentiële tekens (*Firstness*) in de wereld sommige als actueel teken (*Secondness*), als een object, worden geïnterpreteerd.²³ Net als voor veel andere filosofen, zoals Wittgenstein²⁴, Foucault²⁵ en Rorty²⁶ bestaat er voor Eco geen eenduidige relatie tussen de realiteit, het denken en de taal. Eco veronderstelt echter: ‘datgene wat bestaat [stelt] grenzen (...) aan onze vrijheid van spreken’.²⁷ Hij vraagt zich dan ook af wat ... is dat hem er toe heeft gebracht het als iets te interpreteren. Het antwoord ontleent hij deels aan Peirce. Er is volgens hem altijd ‘iets’ dat ons aanzet tot het produceren van een semiosis. Dit ‘iets’ wordt door Eco het dynamisch object genoemd.

20. Driel, 1993: 18

21. Ibid.: 50

22. Peirce in Ibid.: 50

23. Zie ook: Peirce, 1958

24. Wittgenstein, 2002

25. Foucault, 1973

26. Rorty, 1979, Rorty, 1990, Rorty, 1993

27. Eco, 2001: 11

“We produceren tekens omdat er iets is wat gezegd wil worden. Met een weinig filosofische maar wel doeltreffende uitdrukking: het dynamisch object is Iets-wat-ons-een-trap-in-het-achterste-geeft en tegen ons zegt: ‘Spreek!’ of ‘Spreek over mij!’ of ook ‘Houd rekening met mij!’”²⁸ Het dynamisch object is voor Eco een *Firstness* dat ons aanzet een object te construeren. Het is een soort altijd aanwezig *‘ding an sich’*, een ... dat nooit te vangen is, behalve door een semiosis. Aan elke semiosis gaat dan ook attentie ten opzichte van ... vooraf. Er is ... dat ons dwingt onze aandacht er op te richten maar ... determineert niet of en hoe we het zullen interpreteren.

Uit de semiotische theorieën van Peirce, Eco en Van Driel kan de conclusie worden getrokken dat de werkelijkheid geen spiegel is van de realiteit maar wordt geconstrueerd in interpretatieprocessen. Dat impliceert echter niet dat er een oneindig aantal werkelijkheden kunnen bestaan en er op oneindig veel mogelijkheden met de realiteit kan worden omgegaan. De werkelijkheden die mensen kunnen construeren, worden begrensd door de realiteit (R). Hoewel een stuk materie, door sommigen geïnterpreteerd als ‘een blauwe deur’, bijvoorbeeld ook als ‘een blauw stuk hout’ of als ‘onderdeel van de muur’ geïnterpreteerd zou kunnen worden, stelt de materie wel grenzen aan ons denken en handelen. Hoe ... (‘een blauwe deur’) ook geïnterpreteerd wordt, welke talige- en cognitieve rasters men ook hanteert om het te interpreteren, het is onmogelijk te zien als ‘niets’, als ‘een koe’ of als ‘Frits uit De Avonden’.²⁹

Ook Latour wijst erop dat de realiteit grenzen stelt aan onze interpretaties daarvan. Er zit volgens hem een duidelijke sociale component in de constructie van kennis maar zo, redeneert hij, ‘de feiten’ moeten wel mee werken.³⁰ Werkelijkheden zijn volgens Latour geen sociale representaties van de realiteit. Ze worden volgens hem geproduceerd in interactie tussen mensen en niet-mensen.³¹

28. Ibid.: 21

29. Ibid.: 11

30. Swierstra, 2000

31. Latour, 1999, Duim, 2005

De constructie van werkelijkheden in kennis-machtspraktijken

De kennis die mensen over de realiteit hebben is altijd een constructie en ‘waarheid’ is, net als ‘kennis’, volgens Rorty dan ook ‘niet meer dan een compliment aan het adres van overtuigingen die wij zo aannemelijk vinden, dat er op dit moment geen nadere rechtvaardiging voor nodig is.’³² Nietzsche³³, Foucault³⁴ en Flyvbjerg³⁵ leren daarbij dat de producties van werkelijkheden, waarheden, kennis, normen en waarden onlosmakelijk verbonden zijn met macht.

In 1881 schreef Nietzsche: “De waarheid heeft de macht nodig. Op zichzelf is de waarheid geenszins een macht – hoezeer ook de adept der mooidoenerige verlichting het tegendeel mag beweren! Zij moet veeleer de macht aan haar zijde zien te brengen dan wel met geweld de partij der macht kiezen, anders zal zij altijd weer ten gronde gaan! Dit is nu wel voldoende en meer dan voldoende bewezen!”³⁶ In 1976 schreef Foucault in navolging van Nietzsche: “Misschien moeten we ook afstand nemen van een traditie die suggereert dat kennis slechts kan bestaan waar machtsverhoudingen zijn opgeschort, en dat kennis zich alleen kan ontwikkelen los van de belangen, eisen en geboden van de macht. Misschien moeten we het denkbeeld laten varen dat (...) afstand doen van macht een voorwaarde is om kennis te verwerven. We moeten veeleer erkennen dat macht kennis produceert (...), dat kennis en macht elkaar direct impliceren, dat er geen machtsverhouding bestaat zonder de vorming van een daaraan gecorreleerd kennisgebied, en dat er geen kennis bestaat die niet tegelijk machtsverhoudingen veronderstelt en vormt”.³⁷

Recent is de wederzijdse relatie tussen kennis en macht, in navolging van Nietzsche en Foucault, uitgebreid bestudeerd door Flyvbjerg. In zijn boek *Rationality and power: democracy in practice* trekt hij, gebaseerd op een gedetailleerd empirisch onderzoek naar planningspraktijken in de stad Aalborg, dezelfde conclusie als deze auteurs. Volgens hem kan het gezegde ‘kennis is macht’ worden omgedraaid.³⁸ Macht, schrijft Flyvbjerg, definieert wat we als kennis en rationaliteit en uiteindelijk als de werkelijkheid beschouwen.

32. Rorty, 1990: 24

33. Nietzsche, 1977

34. Foucault, 1988, Faubion, 1994, Foucault, 1998, Foucault, 2001a, Gils, Hoeks, Kate & Rooden, 2004

35. Flyvbjerg, 1998b, Flyvbjerg, 2002

36. Nietzsche, 1977: 260

37. Foucault, 2001a: 43

38. Flyvbjerg, 1998b, Flyvbjerg, 2002

- ⇒ *“I already mentioned (...) Francis Bacon’s dictum that knowledge is power. This dictum expresses the essence of Enlightenment thinking. “Enlightenment is power,” and the more enlightenment-the more rationality-the better. The Aalborg study shows that Bacon is right; knowledge is power. But the study also shows that the inverse relation between power and knowledge holds and that empirically, as opposed to normatively, it is more important: “Power is knowledge.” In this sense, the study stands Bacon on his head. It shows how power defines what gets to count as knowledge. It shows, furthermore, how power defines not only a certain conception of reality. It is not just the social construction of rationality that is at issue here; it is also the fact that power defines physical, economic, social, and environmental reality itself.”*³⁹

Bepaalde kennis, waarheden en rationaliteiten zijn in een zekere context meer waar dan andere omdat ze geproduceerd zijn en gedeeld worden door een geautoriseerde groep binnen, bijvoorbeeld, een wetenschappelijke discipline. De wijze waarop tekens worden geïnterpreteerd, de tekens die mensen gebruiken om werkelijkheden te construeren, wat ‘waar’ en van waarde wordt geacht, moeten daarom worden opgevat als constructies die worden geproduceerd binnen machtspraktijken. Dat wil zeggen dat noch de zuivere rede, noch de realiteit scheidsrechter is voor wat men als waarheid accepteert. Noch determineert de realiteit hoe zij wordt waargenomen, hoe er over haar gesproken wordt en hoe er met haar wordt omgegaan. Het zijn machtspraktijken waarbinnen factoren als wetenschappelijke tradities, collega’s, familie, medeburgers, de disciplines en organisaties waarbinnen mensen spreken en handelen, de maatschappij waarin mensen zich begeven en de grenzen die de realiteit oplegt aan ons denken en handelen, allemaal invloed uitoefenen op de productie van werkelijkheden. Het is door deze machten dat de uitspraken van bepaalde mensen, binnen sommige praktijken, als waarheden worden geaccepteerd en die van anderen als onjuist terzijde worden geschoven. Het zijn deze machten die bepalen dat sommige mensen binnen de orde van een bepaalde praktijk van denken, spreken en handelen passen en daarom het recht hebben (de waarheid) te spreken en anderen het zwijgen wordt opgelegd.⁴⁰

Macht wordt in dit boek gebruikt in de betekenis van Foucault. In een interview zegt Foucault over macht dat dit woord voor hem een afkorting is van de uitdrukking die hij altijd bezigt: ‘machtsverhoudingen’. “Maar er zijn nu eenmaal kant en klare denkschema’s: als je het over macht hebt, denk je onmiddellijk aan een politieke structuur, een overheid, een heersende sociale klasse, aan de meester tegenover de slaaf enzovoort. Dat bedoel ik helemaal niet wanneer ik het heb over machtsverhoudingen. Wat ik bedoel, is

39. Flyvbjerg, 2002: 361

40. Foucault, 2004a

dat in elke menselijke relatie zowel in een gesprek als dit als in liefdesrelaties en in institutionele en economische verhoudingen – sprake is van macht: het zijn verhoudingen waarin de een het gedrag van de ander probeert te sturen. Zulke machtsverhoudingen kan men op verschillende niveaus en in verschillende vormen aantreffen; ze zijn bewegelijk, dat wil zeggen dat ze zich kunnen wijzigen, dat ze niet voor eens en voor altijd gegeven zijn.”⁴¹

⇒ “Nu veronderstelt de studie van deze microfysica dat de macht die wordt uitgeoefend niet wordt opgevat als een bezit maar als een strategie, en dat haar dominerende effecten niet worden toegeschreven aan een ‘inbezitneming’, maar aan disposities, manoeuvres, tactieken, technieken en procedés. Het veronderstelt dat we haar niet zozeer beschouwen als een privilege dat men kan bestendigen, maar veeleer als een netwerk van altijd actieve, altijd gespannen verhoudingen, en dat we als model voor haar de eeuwige strijd nemen en niet het verdrag (de regeling van een overdracht), of de verovering (de inbezitneming van een gebied). Kortom, we moeten erkennen dat deze macht niet zozeer bezeten als wel uitgeoefend wordt, dat ze niet het verworven of behouden ‘privilege’ van de heersende klasse is, maar het gezamenlijke effect van haar strategische posities, een effect dat zich niet alleen in de positie van hen die overheerst worden manifesteert, maar hierdoor dikwijls ook wordt bestendigd.”⁴²

Macht is volgens Foucault niet iets dat van buitenaf komt maar macht is overal en het komt van overal⁴³, het wordt uitgeoefend vanuit verschillende punten en posities.⁴⁴ Machtsrelaties zijn daarbij altijd verbonden aan een zeker doel, het zijn intentionele relaties: “*There is no power that is exercised without a series of aims and objectives*”.⁴⁵ Macht kan zowel repressief als productief werken: ze produceert sommige werkelijkheden, kennis, waarden, subjecten, et cetera en maakt andere onmogelijk of drukt deze naar de achtergrond.⁴⁶ Tenslotte moet worden opgemerkt dat het woord macht bij Foucault, in normatieve zin, geen negatieve connotaties heeft. In tegenstelling tot het alledaagse gebruik van dit woord. Macht is goed noch slecht. Ze is.

2.2 Relativisme?

De theoretische uitgangspunten van dit boek zijn anti-realistisch: onze kennis en/of de werkelijkheid is geen spiegel van de realiteit, anti-essentialistisch: de werkelijkheid kent geen essentie en constructivistisch: kennis is een contingente constructie die wordt geproduceerd binnen praktijken waarbinnen kennis en macht onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Deze vooronderstellingen kunnen ‘postmodern’ worden genoemd.⁴⁷ Postmodernistische ideeën en theorieën zijn door sommige mensen als relati-

41. Gils, Hoeks, Kate & Rooden, 2004: 196

42. Foucault, 2001a: 42

43. Foucault, 1998: 93

44. Ibid.: 93

45. Ibid.: 95

46. Ibid.: 81-102, vgl. Foucault, 1994b

47. Lyotard, 1984, Harvey, 1989,

Allmendinger, 2001

vistisch bestempeld. Ze worden als een bedreiging beschouwd door wetenschappers die de waarheid zo dicht mogelijk willen benaderen en mensen die hun normen en waarden willen baseren op een tijdloos en algemeen geldig (wetenschappelijk) fundament.⁴⁸ Constructivisten, antropologen en filosofen worden dan ook regelmatig geconfronteerd met het ogenschijnlijke probleem dat zij als wetenschappers waarheden claimen met de uitspraak dat er geen absolute waarheden bestaan maar slechts constructies. In één beweging worden ze daarbij beschuldigd van relativisme. Zo meent Dageras dat de constructivistische theorie van Laclau en Mouffe ‘*lacks a ‘foundation’ and thus slides into a bottomless, relativists gloom*’.⁴⁹

⇒ “Door deze nadruk op narratieve en retorische elementen wordt postmodernisten echter nogal eens verweten te weinig oog te hebben voor ‘objectievere’ criteria. Het postmodernisme wordt relativisme verweten (...). Het zou de deuren hebben geopend voor beschouwingen (...) die wetenschappelijk geen hout snijden. In het verlengde van dit relativismeverwijt worden postmodernisten met regelmaat en op hoge toon bovendien beschuldigd van ethisch relativisme. Wie het bestaan van ethische en esthetische normen ontkent, zou ook niet meer in staat zijn om Auschwitz te veroordelen. Sterker nog, wie gelooft dat er niets buiten tekst bestaat, of dat alles representatie is, zou ook kunnen ontkennen dat er ooit vernietigingskampen geweest zijn. Dergelijke polemische kritiek slaat, zeker in het geval van auteurs als Rorty, Lyotard en Derrida, de plank mis. De kentheoretische en methodologische nadruk op de constituerende rol van representaties mag niet verward worden met de ontologische stelling dat er niets buiten teksten of representaties bestaat. In dit opzicht kan Derrida’s uitspraak ‘er is niets buiten tekst’ als een methodologische richtlijn worden opgevat. Wetenschapsfilosofisch blijft het postmodernisme van belang door de diepgaande kritiek op het ‘modernistische’ geloof in wetenschappelijke vooruitgang, zoals het kennisideaal dat Popper voorstaat. In die zin valt ook het werk van Thomas Kuhn al ‘postmodern’ te noemen, al zou hijzelf met die term niet gelukkig zijn geweest. Zijn argument is niet dat er in de wetenschap geen normen of vooruitgang bestaan, maar slechts dat deze een ander karakter hebben dan vaak wordt gedacht en dat hun bereik minder universeel is dan wetenschapsfilosofen altijd hadden aangenomen.”⁵⁰

Daardoor voelen sommige postmodernisten, constructivisten en anti-essentialisten, zoals de filosoof Rorty, zich verplicht zich te verdedigen.⁵¹

Rorty zegt veel tijd kwijt te zijn zich te verweren tegen beschuldigingen van relativisme.⁵² In het essay ‘Solidariteit of Objectiviteit?’ weerlegt hij de beschuldigen aan zijn adres: “Relativiteit is het traditionele epitheton dat door realisten op het pragmatisme wordt geplakt. Met dit woord worden gewoonlijk drie verschillende opvattingen aangeduid. De eerste is de opvatting dat ieder overtuiging even goed is als elke andere. De tweede is de opvatting dat ‘waar’ een ambigu begrip is, dat net zoveel betekenissen heeft als er rechtvaardigingsprocedures zijn. De derde is de opvatting dat er buiten de

48. Vgl. Leezenberg & Vries, 2003, Latour, 2004

49. Howarth, 2000: 113

50. Leezenberg & Vries, 2003: 222

51. Vgl. Latour, 1999

52. Rorty, 1990

beschrijving van bekende rechtvaardigingsprocedures om die een bepaalde maatschappij – de onze – in een of ander onderzoeksgebied gebruikt, over waarheid en rationaliteit niets gezegd kan worden. De pragmatist onderschrijft deze derde, etnocentrische opvatting. Hij huldigt noch het zichzelf weerleggende eerste standpunt, noch de overspannen tweede opvatting. Weliswaar denkt hij dat zijn opvattingen beter zijn dan die van de realist, maar hij meent niet dat zijn opvattingen met de natuur der dingen overeenstemmen. Hij vindt dat juist de flexibiliteit van het woord ‘waar’ – het feit dat dit woord niet meer dan een aanbeveling uitdrukt – de eenduidigheid ervan garandeert. (...) Het is echter niet duidelijk waarom ‘relativistisch’ voor deze etnocentrische derde opvatting – de opvatting die de pragmatist inderdaad onderschrijft – een adequate benaming zou zijn. Want een pragmatist houdt er geen positieve theorie op na die stelt dat iets relatief is ten opzichte van iets anders. Het gaat hem daarentegen om het louter negatieve punt dat wij het traditionele onderscheid tussen kennis en opinie moeten laten vallen, voorzover dat althans wordt uitgelegd als een onderscheid tussen waarheid als overeenstemmend met de werkelijkheid en waarheid als een aanbeveling voor voldoende gerechtvaardigde overtuigingen. (...) Voor de pragmatist echter is ‘kennis’ net zoals ‘waarheid’, niet meer dan een compliment aan het adres van overtuigingen die wij zo aannemelijk vinden, dat er op dit moment geen nadere rechtvaardiging voor nodig is⁵³.

Het is aldus een misverstand te denken dat waarheden niet mogelijk zijn.⁵⁴ Waarheden bestaan maar enkel binnen de context van een wetenschappelijke discipline, cultuur of paradigma.⁵⁵ Het onderkennen dat de werkelijkheid een constructie is impliceert daarom niet dat wetenschappers zomaar alles mogen beweren. Of omgekeerd: dat een ieder wetenschappelijke werkelijkheden kan verwerpen onder het mom: ‘het zijn maar constructies’. Wetenschappers zijn altijd gebonden aan een wetenschappelijke gemeenschap en disciplines. Deze verplichten hen, in zekere mate, zich te houden aan de daarbinnen geldende regels: *“Thus it is the community of scholars that forms the ultimate tribunal of judgement in the social sciences⁵⁶ and it is the production of paradigm studies that determines the progressive or degenerate status of the (...) theory programme”⁵⁷*.

53. Ibid.: 22-24

54. Ibid.

55. Vgl. Howarth, 2000: 114

56. Maar ook voor de exacte wetenschappen, zoals Latour laat zien in: Latour, 1988

57. Howarth, 2000: 14

2.3 Methodische invalshoek

- ⇒ “Al mijn boeken,’ zegt Foucault (...), ‘(...) zijn een soort gereedschapskistjes. Wanneer mensen zo vriendelijk zijn ze open te maken en er een zin, idee of een analyse uit te gebruiken, als was het een schroevendraaier of een sleutel, om de machtssystemen onklaar te maken, eventueel ook die machtssystemen waar mijn boeken uit voortgekomen zijn (...), dan is dat alleen maar des te beter.”⁵⁸

Foucaults opvatting over het gebruik van theorie zou men pragmatisch kunnen noemen. Foucault hoopte dat lezers zijn boeken als gereedschap zouden gebruiken om verschillende wetenschappelijke, politieke en maatschappelijke praktijken te analyseren en zonodig te demonteren.⁵⁹ Hij vreesde dat men zijn werk zou lezen als universele waarheden. Hij vreesde dat men daaruit een theoretisch systeem en een methodisch apparaat zou afleiden, welke vervolgens zou worden geïnstitutionaliseerd en overal zou worden toegepast: “Ik construeer dus geen algemene methode die voor mij of anderen als definitief geldt. Wat ik schrijf, schrijft noch mijzelf noch anderen iets voor”.⁶⁰ Ook Foucaults opvatting over het gebruik van methoden is pragmatisch: “Zoals ik aan het begin van een boek nooit weet wat ik aan het einde zal denken, zo is het ook moeilijk duidelijk aan te geven welke methode ik toepas”.⁶¹ Hoewel de door hem gekozen methoden vooraf aan een onderzoek niet vaststonden, kon hij achteraf wel aangeven welke methode hij in een bepaald boek hanteerde.⁶² Afhankelijk van het object van onderzoek construeerde hij, in één beweging met het onderzoek, een methode.

De teksten van Peirce, Foucault, Latour, Flyvbjerg en anderen gebruik ik, geïnspireerd op Foucault, dan ook niet als grote tijdloze inzichten en theorieën waaruit ik een eenduidig vastomlijnd methodisch kader afleid dat kan dienen voor empirisch onderzoek. Ik heb ze gebruikt als een manier van kijken, als een kader dat heeft gediend als vertrekpunt voor het onderzoek. Niet willekeurig heb ik, in lijn met de intellectuele traditie waarin dit boek kan worden geplaatst en het doel en het object van onderzoek, gekozen voor een methodische aanpak. Ik zal deze hieronder toelichten.

58. Eribon, 1989: 250

59. Ibid.: 250

60. Foucault, 2004b: 172, vgl. Foucault, 1994a, Foucault, 2003b

61. Foucault, 2004b: 172

62. Zie bijvoorbeeld: Foucault, 1969, Foucault, 1998

Gekozen methode

Onderzoek naar de wijze waarop mensen werkelijkheden construeren, naar andermans interpretaties en omgang met de sociale en fysieke werkelijkheid en de machtspraktijken waarbinnen dit alles plaatsvindt wordt uitgevoerd binnen disciplines als de antropologie⁶³, de *cultural studies*⁶⁴, de sociologie⁶⁵ en de psychologie⁶⁶. De methodes die ik voor deze dissertatie heb gebruikt zijn sterk geïnspireerd op antropologisch, interpretatief onderzoek⁶⁷ en zijn verfijnd door gedachten uit de semiotiek⁶⁸, de discoursanalyse⁶⁹ en de planningswetenschap.⁷⁰

Voor de in dit boek gebruikte empirische studies zijn semi-gestructureerde interviews gehouden. Daarnaast zijn tekstanalyses uitgevoerd. Geschreven materiaal, zoals boeken, folders, kranten en internetsites, die iets vertellen over het denken, spreken en handelen van mensen en van de disciplines en/of organisaties waarbinnen zij handelen, is verzameld en geanalyseerd. In dit boek wordt met voetnoten naar het gebruikte materiaal verwezen. Zoals in de leeswijzer reeds is vermeld, zijn sommige tekstdelen geciteerd en geplaatst tussen de hoofdtekst. De lezer is daardoor in staat een deel van de gebruikte teksten zelf te interpreteren en mijn interpretaties te verifiëren.⁷¹

Het gebruik van theorie en empirie

Binnen de postmoderne, interpretatieve methodenleer is het verzamelen van data en het analyseren en weergeven daarvan geen duidelijk te onderscheiden proces.⁷² Theoretische inzichten en vooronderstellingen sturen in belangrijke mate het empirische onderzoek en de resultaten uit de empirie geven weer richting aan het vervolg van het onderzoek, de analyse en het gebruik van theorie.⁷³ In dit boek lopen theorie en empirie op verschillende plaatsen dan ook door elkaar heen. De ene keer ligt de nadruk meer op de empirie, de andere keer meer op de theorie.

Theorieën heb ik op grofweg vier verschillende manieren gebruikt. Ze zijn ten eerste gebruikt als theoretisch uitgangspunt van de dissertatie en de studies die daaraan voorafgingen. Ten tweede zijn ze gebruikt om bepaalde bevindingen, zoals empirische fenomenen en mechanismen, te verklaren. Ten derde zijn ze gebruikt om deze in een breder perspectief te plaatsen en waar mogelijk de meer algemene geldigheid daarvan te duiden. Ten vierde

63. Denzin, 1997

64. Hall, 1997

65. Branaman, 2001

66. Bruner, 1990, Glasersfeld, 1995

67. Denzin, 1997

68. Eco, 1976, Zoest, 1978, Eco, 1993

69. Howarth, 2000

70. Faludi & Valk, 1994, Wissink, 2000, Assche, 2004, Ark, 2005

71. Vgl. Flyvbjerg, 1998b: 7-9 Voor een gedetailleerder beeld van de gebruikte methoden per deelstudie verwijs ik de lezer naar de bijlage 'Bronnen' achter in dit boek. Daarin wordt per deelstudie, indien van toepassing, verwezen naar de publicatie en aangegeven op welke plekken in dit boek de deelstudie is gebruikt of als inspiratie heeft gediend. Ook wordt beschreven met wie de deelstudie is

uitgevoerd en worden de geïnterviewden genoemd.

72. Denzin, 1997, Assche, 2004

73. Denzin, 1997

zijn ze gebruikt als uitgangspunt voor verdere theorievorming. Daaronder versta ik niet het construeren van totaal nieuwe, tijdloze theorieën maar het toepassen van bestaande theorieën in nieuwe contexten, voor vraagstukken waarop ze nog niet eerder zijn toegepast.⁷⁴

74. Vgl. Duim, 2005: 18

Drie verhalen
over mensen
en oude dingen

3

Dit hoofdstuk bestaat uit drie verhalen over groepen burgers die formeel niet tot het cultuurhistorisch beleidsveld behoren en die op geheel eigen wijze met de door hen gewaardeerde cultuurhistorie omgaan. Soms gebeurt dat in samenwerking met mensen en organisaties uit het cultuurhistorisch beleidsveld, soms in strijd daarmee. Het eerste verhaal (§ 3.1) gaat over een aantal bewoners van de Duin- en Bollenstreek en hun definities van wat waardevolle cultuurhistorie is. Het verhaal toont de meervoudige betekenis van cultuurhistorie in deze streek. Het tweede verhaal (§ 3.2) gaat over amateurarcheologen. Dit zijn mensen die in de ogen van veel professionele archeologen, goede zaken doen voor de Nederlandse archeologie. Het derde verhaal (§ 3.3) gaat over een groep mensen waarover men binnen het archeologisch veld een stuk minder optimistisch is: de metaaldetectoramateurs. Hun omgang met relictten leidt soms tot strijd met professionele archeologen.

3.1 Wat cultuurhistorie is

⇒ “Onder cultuurhistorie versta ik musea, verder weet ik het niet.”¹

Wat volgens sommige experts, zoals archeologen en historisch geografen, de waardevolle cultuurhistorie van de Duin- en Bollenstreek is, kan men aflezen van de Cultuurhistorische Waardenkaart van de Provincie Zuid-Holland.² Op deze kaart staat een aantal plekken en structuren aangegeven die, volgens de makers daarvan, het behouden en ontwikkelen waard zijn. Op de kaart is te lezen dat er in driekwart van de Duin- en Bollenstreek een grote trefkans op waardevolle archeologie bestaat. Vijf rode vlekken geven aan dat er in de streek terreinen liggen van zeer hoge archeologische waarde. Evenzoveel oranje vlekken verwijzen naar terreinen van hoge archeologische waarde. In de bijlage van de kaart is te lezen dat de waardestelling is gedaan met de waarderingscriteria: gaafheid, samenhang, context en zeldzaamheid. Omdat overal wel iets van waarde is te ontdekken, is er, schrijven de makers van de kaart, een ondergrens van ‘redelijk hoge waarde’ gebruikt. Anders zou mogelijk het hele gebied gekleurd zijn.

Ik vroeg mij af of bewoners van de Duin- en Bollenstreek de zaken die op de waardenkaart zijn ingetekend ook als waardevolle cultuurhistorie zouden interpreteren. Met deze vraag in het achterhoofd heb ik samen met Remco Jutstra en Gerrit Kersten gesproken met verschillende bewoners van de Duin- en Bollenstreek. Zoals huisvrouwen, gepensioneerden, onderwijzers, een accountant, een tandarts, een scheikundige, een bollenteler, een historisch geograaf, een bollenlaborant, een voormalig medewerker uit de verpakkingindustrie, een groepje muzikanten en een bewoonster van Bejaardencentrum Rustoord.³ Het was niet mijn intentie uit de gesprekken een representatief beeld af te leiden waarmee recht wordt gedaan aan alle

1. De citaten in deze paragraaf zijn afkomstig uit: Duineveld, Kersten & Jutstra, 2004

2. Provincie Zuid-Holland, 2002

3. Zie Duineveld, Kersten & Jutstra, 2004 voor een uitgebreide weergave van de interviews.

betekenissen en waarden van de cultuurhistorie in, op en onder de Duin- en Bollenstreek. Wel wilde ik de mogelijke meervoudigheid daarvan blootleggen.

Cultuurhistorie is onderschikt aan de bollen en bloemen

Een deel van de door experts bepaalde waardevolle cultuurhistorie van de Duin- en Bollenstreek wordt door een aantal van de geïnterviewde bewoners van het gebied ontegenzeggelijk ook als zodanig beleefd. Voor veel van de geïnterviewden was het echter niet het geval.

- ⇒ “Cultuurhistorie is gegroeide cultuur, gevolg van een levensgewoonte. Bijvoorbeeld bollen en de ruïne Dever. Het verhaal van de afgravingen is interessant. Vroeger was het gebied meer agrarisch. De bollen zijn bepalend voor veel mensen, ook op school is dat te merken vanwege de bijbaantjes van kinderen en/of familie die in de bollenteelt werken.”

De dominante betekenis van de Duin- en Bollenstreek is voor de meeste geïnterviewden de betekenis die de streek heeft als productiegrond voor bloembollen.

- ⇒ “Cultuurhistorie, dat is wat met de bollenteelt te maken heeft; schuren, tulpen museum, kerken. (...) De bollenschuren en velden moeten bewaard blijven.”

Een historisch geograaf die in de streek woont, erkent dat cultuurhistorie voor veel mensen niet zo'n belangrijke rol speelt. Het beeld van de bloemen overheerst volgens hem: “Want dat genereert ook een boel geld, zowel door het toerisme als door de productie en export van bollen”.

Ook in de omgang met het landschap lijken de bloemen en bollen de cultuurhistorie soms in de weg te zitten. Dat komt omdat men binnen het ruimtelijk beleid van de streek één ding heilig heeft verklaard: het behoud van de bollenvelden, bollentelers, bollenveilingen en bollenexporteurs, ook wel het bollencomplex genoemd.⁴

Volgens sommigen is er een ondergrens aan de minimale hoeveelheid bollengrond die in de streek nodig is voor een goed functioneren van het bollencomplex.⁵ Die grens ligt op ongeveer 2500 hectare, het huidige bollenareaal. Elke vierkante meter verlies aan bollenareaal, zo wordt gedacht, kan mogelijk leiden tot het instorten van het bollencomplex en dat kan een mooie aanleiding zijn om het gebied vol te bouwen. Een Bollenstreek zonder bollen is bouwgrond, zo wordt geredeneerd.⁶

Het streven naar het behoud van het bollencomplex zorgt ervoor dat keuzes in de streek tussen aan de bollen gelieerde activiteiten en cultuurhis-

4. Zuid-Hollands Bureau voor Toerisme, 2001, Stuurgroep Pact van Teylingen, 2002, Samenwerkingsorgaan Duin- en Bollenstreek, 2003, Ark, 2005: 92-107

5. Duineveld, 2004a

6. Ibid.

torische waarden in sommige gevallen in het voordeel van ‘de bollen’ uitval-
len. Een voorbeeld: het Keukenhofbos wordt zowel door cultuurhistorici
als door sommige bewoners genoemd als een belangrijk cultuurhistorisch
element. Het heeft daarbij grote recreatieve kwaliteiten en natuurwaarden.
In het bos ligt de oude protestantse begraafplaats Duinhof. Toen deze vol
raakte, is gezocht naar een uitbreidingslocatie. Omdat men het waarde-
volle bos niet wilde aantasten, heeft men voorgesteld een tegenovergelegen
stuk bollengrond om te bouwen tot begraafplaats. Maar dat is in strijd
met de doelen van de streek om het bollencomplex in stand te houden.
Mede dankzij een voormalig veilingdirecteur ontstond een lobby om voor
de uitbreiding van de begraafplaats geen bollengrond maar toch een stuk
Keukenhofbos op te offeren. Ter compensatie zouden de bollentelers in de
streek extra natuur aanleggen in het agrarische gebied.⁷ De lobby is effectief
gebleken. Een stuk bollenareaal is gered van de ondergang en het historisch
waardevolle bos heeft plaatsgemaakt voor de doden.

Cultuurhistorie is de bollen en bloemen

- ⇒ “Cultuurhistorie is gegroeid in het verleden, het geeft aan wat karakteristiek is voor het gebied. Voor het gebied is de bollencultuur het belangrijkste, daar gaat het allemaal om.”

De voorgaande subparagraaf zou sommige cultuurhistorici en andere, door oude zaken gefascineerde mensen wellicht somber kunnen stemmen. De door hen gewaardeerde cultuurhistories delven het onderspit in zowel de waarden die veel van de geïnterviewden aan de streek toekennen als in sommige afwegingen over de inrichting van de ruimte. Een andere interpretatie van dezelfde feiten leert echter dat de cultuurhistorie van de streek wél heel erg breed gedragen wordt. Misschien niet de waarden die de cultuurhistorici op de Cultuurhistorische Waardenkaart hebben ingekleurd maar wel andere waarden. De bollen, de bloemen, het bollencomplex, eigenlijk de gehele Duin- en Bollenstreek wordt door de geïnterviewden als waardevolle cultuurhistorie gezien.

- ⇒ “Cultuurhistorie is een zekere eigenheid of bijzonderheid van het landschap. Het is goed dat bepaalde zaken in het landschap gerestaureerd worden voor nieuwe functies. De bollenschuren die omgebouwd zijn tot appartement zijn een goed voorbeeld.”

Zo definiëren een laborant en zijn vrouw alles wat met de bollenteelt te maken heeft als zodanig: de bollenschuren, de bloemen en museum De Zwarte Tulp. Bollenschuren en velden moeten van het echtpaar bewaard blijven.

7. [www.agriholland.nl/\(...\)39344](http://www.agriholland.nl/(...)39344)

Een gepensioneerde vrouw vindt de bollenvelden heel mooi vanwege de kleuren. De bezoekers van de velden geven haar een gevoel van trots. Als er nieuwbouw moet komen dan zou zij liever zien dat er grasland wordt opgeofferd dan bollenvelden. Een andere geïnterviewde leert ons dat de geestgronden cultuurhistorie zijn. Deze gronden, waar de bollen goed groeien, moeten bewaard blijven. Een docent die 25 jaar in de streek woont, verstaat onder cultuurhistorie historische gebouwen, zoals de ruïne van Dever, theaters en musea. Volgens deze man is cultuurhistorie verder alles wat met de bollen te maken heeft. Een scheikundeleraar omschrijft cultuurhistorie als gegroeide cultuur. Het is, denkt hij, het gevolg van een levensgewoonte. En dat is, volgens hem, de bollencultuur. Hij meent dat deze bepalend is voor veel mensen.

Hoewel het binnen sommige cultuurhistorische disciplines misschien vreemd lijkt om de bloemen, de bollen en de bollenvelden als waardevolle cultuurhistorische elementen te beschouwen, vervullen ze deze rol zowel in het debat rond de toekomstige inrichting van de Bollenstreek als in de perceptie van de door ons gesproken bewoners. Verschillende geïnterviewden spraken over het belang van het behoud van ‘de bollen’ zoals cultuurhistorici spreken over sommige cultuurhistorische relictten. Het bollencomplex hoort volgens veel mensen bij de streek (en de streekgeschiedenis) en bepaalt voor hen in belangrijke mate de identiteit van het gebied.

3.2 De ogen en oren van de archeologie

In 1994 waren er binnen de wereld van de archeologie ongeveer 9000 vrijwilligers actief. De Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland (AWN) had toen rond de 3000 leden. Zo’n 4000 amateurarcheologen waren aangesloten bij andere organisaties. Het aantal archeologische verenigingen werd geschat op 150 a 300.⁸ Deze amateurs deden en doen goede zaken voor het Nederlandse archeologisch erfgoed. Dat vinden ze zelf en dat wordt ook erkend door beleidsmakers en professionele archeologen. Zo sprak de directeur van de directie Cultureel erfgoed van het Ministerie van ocnw in een toespraak voor de opening van het jubileumsymposium van de AWN de volgende woorden: “Dames en heren, In de film Lime Light zegt iemand tegen Charlie Chaplin ‘Ik ben maar een amateur’. Waarop de komiek antwoordt:

8. Haan, 1997: 86

‘We zijn allemaal amateurs, het leven is voor ons te kort om iets anders te zijn.’ Dat lijkt me een mooi statement om dit jubileumsymposium mee te openen. Want juist in de archeologie is de scheidslijn tussen professionals en amateurs soms minder duidelijk dan men wel denkt. Anders gezegd: amateurarcheologen zijn waardevolle krachten in het archeologische veld en de cultuurwereld, en ze doen qua expertise soms niet onder voor hun professionele vakbroeders. (...)”

⇒ “Gedreven door de gemeenschappelijke liefde voor ons nationale bodemarchief, is de Awn [uitgegroeid] tot een landelijke vereniging met 24 afdelingen en twee-en-een-half duizend leden. (...)

U bent altijd onmisbaar geweest voor de professionele wereld, en dat blijft volgens mij zo. Amateurarcheologen worden niet voor niets zo mooi ‘de ogen en oren van de archeologie’ genoemd. Als leden van een Awn-afdeling ter ore komt dat er in de buurt een bodemverstoring plaatsvindt, zijn zij er vaak als eerste bij om sporen van het verleden te signaleren.

Maar u signaleert niet alleen, u assisteert ook. Bijvoorbeeld bij opgravingen. Door uw kennis van de eigen streek en regio, bent u ook als specialist uitstekend te raadplegen. Hierdoor bezit u vaak waardevolle kennis voor het in kaart brengen van belangrijke archeologische vindplaatsen.”¹⁰

Uit de positieve beelden die er over amateurarcheologen bestaan zijn grofweg vier rollen van deze groep burgers af te leiden. Het zijn ‘zoekers en gravers’, ‘ogen en oren’, ‘connaisseurs’ en ‘aanjagers’. Hieronder zal ik deze rollen toelichten.

De rollen van amateurarcheologen

Amateurarcheologen zijn zoekers en gravers. Ze zoeken aan de oppervlakte naar archeologische relictten. Bijvoorbeeld op omgeploegde akkers, waar archeologische resten zijn bovengekomen. Daardoor worden vindplaatsen ontdekt en archeologische sporen gered van ploeg en erosieschade. Sommige van de gevonden relictten hebben een grote indicatie- en informatiewaarde voor zowel de amateurs als voor professionele archeologen. Amateurs doen ook aan archeologische opgravingen. Deels in samenwerking met professionele archeologen en deels zelfstandig. Een deel van de opgravingen zijn noodopgravingen. Dat wil zeggen dat ze archeologisch erfgoed redden dat verloren dreigt te gaan bij (mogelijke) bodemverstoringen.

9. www.minocw.nl/toespraken/2001/034.html

10. Ibid.

- ⇒ “Laatst werd er bij mij in de buurt een fietstunnel gebouwd en er was van te voren niet goed naar de archeologie gekeken. Er is toen van alles naar boven gekomen. Maar niemand deed wat. Een maand lang is er niets gebeurd. De gemeente had geen geld gereserveerd voor archeologische begeleiding. Dan ben je in je vrije tijd als amateur aan het redden wat er te redden valt.”

De amateurarcheologen die ik sprak waren het er unaniem over eens dat het zoeken naar en opgraven van oude dingen de leukste kant is van hun hobby. Van de passie voor het zoeken en graven werd in het verleden door de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) dankbaar gebruik gemaakt. De amateurs hielpen de ROB kosteloos. Dankzij hen zijn grote delen van het Nederlandse bodemarchief in kaart gebracht. Amateurarcheologen zijn ook de ogen en oren van de archeologie. Zo noemen de amateurs zichzelf en zo worden ze ook vaak genoemd.¹¹ Veel vondsten of aanwijzingen voor mogelijke vondsten worden door amateurs gesignaleerd. Een omgeploegde akker, bijvoorbeeld, kan voor amateurs sporen bevatten die het mogelijk maken uitspraken te doen over de eventuele aanwezigheid van archeologisch erfgoed in diepere lagen van de bodem. Daarbij zijn veel amateurs vaak het eerste aanspreekpunt voor andere mensen die een toevalsvondst doen. De continue melding en registratie van toevalsvondsten is dan ook voor een belangrijk deel afhankelijk van de amateurs en veel vondstinformatie is dankzij hen bij de ROB en de universiteiten terechtgekomen. Volgens een ambtenaar van de Gemeente Wageningen is het wel heel afhankelijk van de persoon of de kennis van amateurs kan worden gebruikt: “Sommige amateurs kunnen goed tekenen en leggen tot in detail vast wat waar te vinden is. Anderen doen dit niet of hebben daar geen interesse in. (...) Soms schrijven ze een verslag, zoals een amateur heeft gedaan over leemkuilen. Dat verslag heeft mij aangespoord rond te bellen naar archeologische bureaus om te infomeren of we daar iets mee moeten”. Sommige amateurs zijn connaisseurs. De amateurs beschouwen niet alleen zichzelf als kenners ook door professionele archeologen wordt erkend dat sommige amateurs van veelal lokale geschiedenissen en archeologie meer kennis hebben dan de academisch geschoolde archeologen.

11. Band & Cordfunke, 2001

- ⇒ “AWN-17 [doet] bij gebrek aan een gemeentelijk archeologisch beleid al ruim 23 jaar onderzoek in Zevenaar, waarbij een goed beeld is opgebouwd van de nederzettingsgeschiedenis en met name van de ligging en datering van het middeleeuws burchtcomplex.”¹²

De amateurs produceren kennis, buiten de wetenschappelijke disciplines en organisaties om, volgens soms dezelfde procedures als die binnen de wetenschap gangbaar zijn.

- ⇒ “Ik ben het met de Raad voor Cultuur eens dat de vakwereld soms niet te onderscheiden is van de amateurs. Hieruit spreekt de hoge kwaliteit van de amateurs en de professionele organisatiegraad die sommige verenigingen en individuen aan de dag leggen. Ik waardeer het gedreven soort ondernemerschap, waar ‘professionals’ vaak nog wat van kunnen leren.”¹³

Ze gebruiken en refereren aan wetenschappelijke publicaties en hun onderzoekingen kunnen leiden tot kennis die de wetenschappelijke toets der kritiek kan doorstaan.¹⁴ Het komt regelmatig voor dat de kennis van de amateurs door de professionele archeologen wordt benut: “Als ik wordt gevraagd naar de kans dat er ergens een waardevolle archeologische vindplaats is dan bel ik eerst Frits, een actieve amateur in de Gemeente Arnhem, om hem te vragen hoe het zit. Hij weet zo ontzettend veel,” aldus de Arnhemse gemeentearcheoloog.

Sommige amateurs werken als ‘aanjager’. Volgens een Wageningse amateurarcheoloog is zijn taak zo omschreven door een journalist van de Gelderlander. ‘Aanjagen’ is volgens de amateur het onder de aandacht brengen van het archeologische erfgoed bij de lokale overheid en bij het publiek. Het is een belangrijke taak die, volgens de amateur, bij hem is neergelegd. Dat komt omdat er geen stadsarcheoloog in Wageningen is en de provincie, meent hij, te weinig aan archeologie doet. Zo is er sinds kort een archeologische waardenkaart voor de gemeente Wageningen getekend. Zowel dat initiatief als veel kennis op die kaart is mede te danken aan de Wageningse amateurs. Als aanjager heeft de Wageningse amateur, zo zegt hij zelf, ook een belangrijke rol te vervullen voor het publieksbereik. ‘Amateurs’ hebben volgens hem ‘de vrijheid verhalen te vertellen die een officiële archeoloog niet snel zal vertellen’. Over de hondenpootafdruk, bijvoorbeeld. “Dit is verdomme de steen van het kasteel dat hier gestaan heeft en kijk hier een afdruk van een hondenpoot. Dat is voor een professionele archeoloog natuurlijk niet interessant maar voor ons wel. Die steenbakker had dus een hond. Kun je mee naar scholen en dan uitleggen over archeologie. ‘Wat voor hond is het geweest denken jullie?’”

12. Verhagen, 2003

13. Ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschappen, 2000: 36

14. Zie: Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland, 2004

De titel aanjager is ook van toepassing op veel andere amateurs. Zij geven elk jaar honderden lezingen, bijvoorbeeld over de oorspong van hun dorp en publiceren in lokale kranten over archeologie. Daarnaast wisselen de amateurs veel informatie uit op verjaardagsfeestjes, scholen (een lezing op de basisschool van hun kinderen), praatjes met de buurman, et cetera. Ook steken verschillende amateurs veel tijd in het beïnvloeden van ‘hun’ gemeenten. Er zijn gemeenten die nooit specifiek beleid hebben gevoerd ten aanzien van de archeologie. Het is dankzij de amateurs dat een aantal gemeenten nu een structureel archeologisch beleid zijn gaan voeren.¹⁵

Het netwerk tussen experts en amateurs

De Wageningse amateur sprak voor zijn taak als aanjager van het belang van ‘radertjes en netwerken’. Er wordt volgens hem veel archeologisch erfgoed gered door de goede en regelmatige contacten die hij en andere amateurs onderhouden met mensen van de gemeente. Dat contact wordt door beide kanten in stand gehouden. “‘Bel de amateur maar op,’ zeggen ze dan als er iemand met een vraag komt.” Een ambtenaar van de gemeente Wageningen erkent dat de samenwerking met amateurs afhankelijk is van informele contacten.

Formeel moet een amateur nieuwe vondsten melden bij de gemeente-archeoloog en als deze ontbreekt bij de provinciaal archeoloog, welke dan de ROB inlicht. In werkelijkheid bestaan er tussen amateurs, mensen van de ROB, mensen van de provincie, mensen van de gemeente en mensen van de universiteiten ook veel informele contacten. Zo hebben veel ambtenaren bij de ROB nog regelmatig contact met amateurs. Deze contacten bestaan, soms langs elkaar heen, tussen individuen van verschillende afdelingen van de ROB en de amateurs. Veel regiomedewerkers van de ROB, bijvoorbeeld, zijn nog steeds goed op de hoogte van de archeologie in hun regio door de informatie die zij van de amateurs krijgen. Ook met een aantal gemeenten onderhouden sommige amateurs nauwe banden. De gemeentearcheoloog van Arnhem is bijvoorbeeld adviseur van het bestuur van Awn afdeling 17. Daarbij helpen de amateurs de gemeente regelmatig een handje, bijvoorbeeld door, na een telefoontje van de gemeentearcheoloog, een kijkje te nemen bij de aanleg van een rioolbuis om te controleren of er archeologische relictten te voorschijn komen. Door middel van deze contacten worden

15. Verhagen, 2003, Krauwer, 2004

vondstmeldingen en kennis uitgewisseld. Ook wordt er hulp geboden bij determinaties en opgravingen.

Kortom, de relaties tussen archeologen die formeel verbonden zijn aan het archeologisch beleidsveld en de amateurs bestaan grotendeels buiten de formele structuren om. Ze zijn zowel van belang voor de amateurs als voor het functioneren van het archeologisch beleidsveld. De conclusie kan dan ook worden getrokken dat amateurarcheologen verschillende bijdragen leveren aan het behoud en de ontwikkeling van archeologie via grotendeels informele netwerken die worden onderhouden met mensen die opereren binnen het archeologisch veld.

3.3 De schatjes van de archeologie

⇒ “Schatgravers worden ze wel genoemd. “Die negatieve beeldvorming is ontstaan doordat er misschien twee keer per jaar een vondst met foto van een pot met goud in een krant staat. Dat levert ons negatieve reacties op. Maar dat zijn excessen”¹⁶

Metaaldetectoramateurs zijn mensen die met een metaaldetector zoeken naar stukken metaal in de bodem. Door professionele archeologen wordt er over hen een stuk minder lovend gesproken dan over de amateurarcheologen. Metaaldetectoramateurs zijn ‘onbetrouwbaar, tenzij het tegendeel bewezen is,¹⁷ aldus een voormalig directeur van de ROB.

⇒ “Archeologen zien hobbyspeurders als Ferri liever gaan dan komen. Onterecht, stelt hij zelf. ‘Ze zien ons als schatgravers. Neuh, ik heb nog nooit een schat in een pot gevonden”¹⁸

De zoekactiviteiten van metaaldetectoramateurs zouden sommige archeologen het liefst bij de wet verbieden. Dit is reeds het geval op een aantal plekken, in en nabij Arnhem bijvoorbeeld en in sommige landen, zoals België.

De metaaldetectoramateurs zijn zich van hun negatieve imago bewust en pogen deze in een nota te relativiseren: “Er is in Nederland geen sprake van systematische schatoverrij. Ook niet van regelmatig plunderen en verstoren van archeologische opgravingen. Op geen enkele manier is er sprake van doelbewuste overtredingen van de monumentenwet met graafmachines en bulldozers om vondsten te roven. De grootste, ernstigste grondverstoringen door criminelen zijn het illegaal leeghalen van beer- en waterputten. Er is dus meer sprake van incidentele dan van systematische plundering van ons cultuurgood. Net zo min is er sprake van een levendige lucratieve ‘handel’ in illegale vondsten. Überhaupt is het maar de vraag hoe groot nu eigenlijk

16. www.piepstok.nl/krant/un050301.html

17. Kuypers, Gesink & Leenheer, 1996

18. Hamers, 2001

de hoeveelheid vondsten is die via deze illegale schatgraverij in de illegale circuits verdwijnt.”¹⁹

Om de verhouding tussen professionele archeologen en metaaldetectoramateurs te kunnen begrijpen heb ik een twintigtal van de honderden websites geanalyseerd waarop metaaldetectoramateurs over hun hobby verhalen. Daaruit is af te leiden dat de conflicten tussen beide groepen worden veroorzaakt doordat sommige metaaldetectoramateurs vanuit totaal andere motieven dan archeologen soms totaal andere objecten construeren. Deze objecten spelen voor de detectoramateurs veelal andere rollen dan binnen de wereld van de professionele archeologie.

Metaaldetectoramateurs en de constructie van objecten

Metaaldetectoramateurs gebruiken een metaaldetector om te speuren naar voor hen waardevolle metalen voorwerpen die zich onder de grond bevinden. Zijn de voorwerpen eenmaal boven de grond dan wordt er bekeken of er iets van waarde is gevonden: een Keltische munt, een portemonnee, een gouden ring... Of niet: een bierblikje, een stuk zilverpapier, een roestige spijker...

⇒ “Het gekste dat ik ooit gevonden heb? Zilverpapier waar een condoom in zat.”²⁰

Omringd door een wereld van oneindig veel potentiële tekens weten metaaldetectoramateurs met hun metaaldetectors sommige tekens als objecten te interpreteren. De herkenning en de interpretatie van het metaal is een semiotisch proces waarbij door de inzet van kennis een deel van de wereld als betekenisvol wordt geïnterpreteerd.

⇒ “Beste David, De White Spectrum xlt is natuurlijk een betere detector dan de Classic 3, zelf zoek ik ook met een White namelijk de 6000DI PRO SL. Vroeger heb ik gezocht met een c-scope en enkele Garrets. De White bevat me zeer goed hij detecteert zelfs nog de kleinste metaaltjes en dit is nodig om middeleeuwse penninkjes te vinden. Nog enkele tips; Zorg dat je de zoekschotel zoveel mogelijk op gelijke hoogte over het zoekveld beweegt, als je een baantje afzoekt ga dan bij elke zwaai zelf ook iets mee in de richting waarin je de schotel beweegt. (...) Veel Succes. Ben.”²¹

De metaaldetectoramateurs zijn immers, net als alle andere mensen, uitgerust met intersubjectief, via taal en andere prikkels (tekens), ‘voorgeprogrammeerde’ hersenen waarmee ze de wereld categoriseren en interpreteren.

19. Kuypers, Gesink & Leenheer, 1996

20. Hamers, 2001

21. www.ish.nl/detect/

- ⇒ “Juist bij metaaldetectoren zul je merken dat je minimaal 50 uur zult moeten zoeken voordat je je detector onder de knie begint te krijgen. Je zult de diverse geluiden die de detector maakt moeten ‘leren’ begrijpen.”²²

De metaaldetector is ook voorgeprogrammeerd. Metaaldetectoren geven een teken, meestal een geluid, als er een materieel verschijnsel dat in de categorie metaal kan worden ondergebracht, in de nabijheid van het apparaat komt.

- ⇒ “Na zes maanden intensief onderzoek is DSH erin geslaagd om een discriminatie systeem te ontwikkelen dat het een aard heeft. Thans is het mogelijk om bier/frisdrank blikjes, trekringen (ook de ‘achtjes’), bierdoppen, groot zilverpapier, etc. af te wijzen ZONDER VERLIES van stuivers, dubbeltjes, kwartjes, guldens, rijksdaalders, vijfjes, gouden ringen, zilveren ringen, horloges etc. Ook kleine zilveren munten etc. worden probleemloos gedetecteerd.”²³

De detector kan zo worden geprogrammeerd dat zij op bepaalde tekens wel reageert en op anderen niet. Voornamelijk de duurdere detectors zijn zo af te stellen dat zij niet bij elke voor de amateur oninteressant stuk metaal beginnen te piepen. Met hun geprogrammeerde metaaldetector weten metaaldetectoramateurs selectief bepaalde dingen naar boven te halen die ze bij nadere aanschouwing kunnen interpreteren als waardevolle, dan wel als waardeloze objecten.

Misschien dat ik zonder de constructivistische theorieën uit het voorgaande hoofdstuk de zoekactiviteiten van de metaaldetectoramateurs zou hebben omschreven als ‘het vinden van objecten’. Met de semiotische theorieën van Peirce, Eco en Van Driel in het achterhoofd doe ik dat expliciet niet. Een metaaldetectoramateur vindt geen objecten maar construeert deze. Metaaldetectoramateurs weten van alle mogelijke tekens, die in de realiteit aanwezig zijn, bepaalde tekens te interpreteren en als objecten te construeren. Het object wordt geboren op het moment dat de metaaldetectoramateur met zijn detector ... detecteert als ‘iets van metaal’, het daarna uit de grond haalt en ... als object interpreteert. In semiotische zin bestond het object dan ook niet voor de interpretatie van de metaaldetectoramateur. Er was slechts een te veronderstellen *Firstness*.²⁴

Binnen de werkelijkheid van veel professionele archeologen, binnen de archeologische disciplines, is het archeologisch object een geheel van relictten op een plek, van organische en anorganische resten in de context van bodemlagen. Sommige objecten die door metaaldetectoramateurs worden geconstrueerd zijn slechts een element van het archeologisch object. Voor archeologen zijn de graafactiviteiten van deze amateurs, waarbij ze de

22. www.piepstok.nl/krant/zeist.html

23. www.ish.nl/detect/

24. Vgl. Latour, 1999: 145-173

voor hun relevante objecten naar bovenhalen, soms een aantasting van het archeologisch object. Omdat de metaaldetectoramateurs niet het archeologisch object opgraven maar slechts elementen daaruit. Daardoor wordt de mogelijke kennisvorming door archeologen door de constructie en interpretatie van een archeologisch object moeilijker of zelfs onmogelijk gemaakt. Deze discrepantie in de wijze waarop objecten worden geconstrueerd komt ook naar voren uit een studie naar de totstandkoming van een park in de Vinex-locatie Leidsche Rijn.²⁵ Onder dit park bevinden zich archeologische resten. Voor een landschapsarchitect, die graag het archeologische verleden wilde laten zien in een door hem ontworpen park, was het archeologische object een object als andere objecten, een ding, iets tastbaars. Opgraven was voor de ontwerper het zichtbaar maken van het object, zodat het kon worden geïntegreerd in zijn ontwerp en daarmee behouden. De archeologen van de ROB waren minder blij met het idee van de ontwerper. Voor hen is het archeologisch object het geheel van de voorwerpen op een plek in combinatie met de omringende grondlagen. Dat geheel bevat de informatie die men voor de kennisvorming over het verleden nodig heeft. Het ontwerp leidde in hun ogen dan ook niet tot behoud maar tot de vernietiging van het archeologisch object.

De fascinaties van metaaldetectoramateurs

De discrepantie in de constructie van objecten verklaart voor een deel de conflicten tussen de metaaldetectoramateurs en de professionele archeologen. Deels worden deze conflicten veroorzaakt door de omgang van metaaldetectoramateurs met de door hen geconstrueerde objecten. Hieronder zal ik een aantal manieren waarop metaaldetectoramateurs omgaan met de door hen geconstrueerde objecten beschrijven door een aantal redenen uiteen te zetten die mensen hebben om met een metaaldetector te speuren naar metalen relictien.

⇒ “Wat bezielt iemand om met een metaaldetector door het bos te lopen? Bos: ‘Kijk het is een hobby waarbij je lekker buiten bent, net als vissen. Maar hier komt een beetje spanning bij kijken. Bij iedere piep denk je “is het een munt of is het rommel.””²⁶

Een veel beschreven en belangrijke reden voor metaaldetectoramateurs om hun hobby te beoefenen is de spanning van het zoeken en vinden.

25. Assche & Duineveld, 2004

26. Mensing, 1998

- ⇒ “Het is een zeer leuke hobby die niet alleen zeer veel spanning geeft, maar er ook voor zorgt dat je op een aangename manier buiten bezig bent.”²⁷

De passie voor het zoeken met een metaaldetector wordt ook ingegeven door de rust die het met zich mee brengt. Het feit dat de amateurs door hun hobby veel buiten zijn wordt regelmatig genoemd en als positief voorgesteld.

- ⇒ “Ik vind het geweldig, ben graag buiten. De rust is echt geweldig. Het liefst zie ik alleen maar akker, akker, akker.”²⁸

Voor sommige metaaldetectoramateurs is een ander belangrijk element van hun hobby het tentoonstellen van de vondsten. Veel metaaldetectoramateurs hebben een vitrinekast waarin ze hun vondsten uitstallen.

- ⇒ “Wie wil er niet zijn mooiste vondsten aan iedereen laten zien? Wij allemaal natuurlijk! Het probleem waar ik tegen aanliep was dat er niet veel betaalbare kastjes van glas zijn. Na lang zoeken heb ik een leverancier gevonden waar je glazen platen en verbindingstukjes kunt kopen. Ja, zelfs deurtjes zijn te verkrijgen. En als je vitrine te klein wordt dan koop je gewoon bij en kun je de boel makkelijk uitbreiden. (Heb je ook nog eens wat te vragen voor je verjaardag!) Omdat ik een ieder het zoeken wil besparen geef ik hier de firma waar een catalogus aangevraagd kan worden. Ik wil erop wijzen dat ik geen enkele binding met die firma heb en er ook niks aan verdienen!”²⁹

Een deel van de passie van sommige metaaldetectoramateurs wordt veroorzaakt door de financiële waarde die objecten kunnen hebben. Het zoeken met een detector kan soms veel geld opleveren.

- ⇒ “Wij zoeken langs de stranden van de randmeren en na één tot twee uur zoeken, heb je meestal zo tussen de vijf en de tien gulden. Natuurlijk vind je wel eens de inhoud van een portemonnee en dan heb je vijftien piek aan kleingeld op een hoopje.”³⁰

Een aantal metaaldetectoramateurs gebruiken hun detector specifiek om te zoeken naar relictten met als doel deze verhandelen. In Kiev werd mij verteld dat metaaldetectoramateurs daar soms zochten naar in de Tweede Wereldoorlog gesneuvelde ss'ers. Hun metalen medailles verrieden hun rustplaats. De ss-pakken waren veelal in goede staat en werden na een behandeling in de stomerij op de zwarte markt verkocht. Veel te vermarkten kapitaal is ook in Nederlandse bodem te vinden. Volgens een metaaldetectoramateur bestaan er veel voorbeelden van metaaldetectoramateurs die hun hobby bezigen vanuit een winstoogmerk. Het is volgens deze ingewijde echter niet eenvoudig en bovendien onverstandig om inzicht te verkrijgen in deze tak van de hobby, omdat deze veelal in de illegaliteit plaatsvindt, 'door gevaarlijke types'.

27. www.piepstok.nl/krant/zeist.html

28. Hamers, 2001

29. www.ish.nl/detect/

30. Mensing, 1998

- ⇒ “Apetrots is de man op een zilveren Romeinse munt, een zogenaamde Denarius. Het geldstuk dat ligt te glimmen in zijn hand, dateert van 55 voor Christus. Gevonden bij Rolduc. ‘In perfecte staat. Die heb ik niet eens hoeven schoonmaken. In de tijd van keizer Augustus verdiende een soldaat één Denarius per dag,’ weet de huidige eigenaar. Grijnzend: Ik snap niet dat die Romeinen dit weg hebben gegoooid.”³¹

Ook de historische waarde van de gevonden objecten maakt soms deel uit van de fascinaties van sommige metaaldetectoramateurs, dat is de waarde die het object voor hen krijgt door de historische betekenis ervan.

- ⇒ “De 35 jarige Alex Smeenge uit Westerbork en zijn neefje Stefan (12) hebben over beginnersgeluk niet te klagen. Op een stuk land bij Sleen stuitte ze met een gloednieuwe detector, die nauwelijks acht zoekuren had gedraaid, op de vondst van hun leven: een bronzen pot uit de vijftiende eeuw. Blij waren ze er in eerste instantie niet mee. ‘We dachten dat de pot niet bijzonder was. Totdat ik bezoek kreeg van een vriend die amateurarcheoloog is’ aldus Smeenge. Conservator Vincent van Vilsteren van het Drents Museum spreekt van een opmerkelijke vondst. ‘Deze potten zijn beter bekend onder de naam Spaanse potten, alhoewel ze niets met Spanjaarden van doen hebben. Het is gewoon een oer-Hollandse pot, waar mensen vroeger hun hutsput in kookten,’ zegt de conservator. De pot wordt tentoongesteld in het museum.”³²

Dat is iets anders dan de waarde die een object heeft voor de constructie van nieuwe kennis over het verleden, zoals dat voor veel archeologen het geval is.

Weer andere metaaldetectoramateurs hebben slechts ogenschijnlijk interesse in de historie.

- ⇒ “Er zijn bijvoorbeeld detectorgebruikers die maandenlang alle geschiedenisboeken in de bibliotheek doorspitten om achter nieuwe zoeklocaties te komen. Andere zoekers zitten avonden lang naar oude luchtfoto’s te staren. Daarmee is niet gezegd dat je ook meteen meer zult gaan vinden, maar het is een manier om meer uit je hobby te halen.”³³

Zij gebruiken historische kennis om het zoeken en vinden te vergemakkelijken. Ze verdiepen zich in kennis over archeologie en de geschiedenis en raadplegen archieven om zo de kans op een goede vindplek met waardevolle vondsten te vergroten.

- ⇒ “Na jarenlang individueel gezocht te hebben, hebben Troost, Schoenmaker en Van de Pol de handen ineengeslagen en gaan ze samen op pad. Via oude landkaarten, hoogtekaarten, luchtfoto’s, geschiedkundige gegevens, satellietkaarten en de situatie op de plek zelf, waar lichte glooiingen of bomenrijen de juiste zoekplekken aangeven. ‘Het verleden laat altijd sporen achter. Vaak is er aan verkaveling te zien dat er iets staat, of gestaan heeft dat door mensen is gemaakt.’ Het echte zoekseizoen begint wanneer de maïs van het land is gehaald.”³⁴

Historische kennis wordt dus deels gebruikt uit nieuwsgierigheid, deels uit historische interesse en deels om de schatwaarde van de vondsten te bepalen. Een interesse in de historie is, voor bepaalde metaaldetectoramateurs, dus niet per definitie een historische interesse.

31. Hamers, 2001

32. www.piepstok.nl/krant/telegraaf5.html

33. www.piepstok.nl/krant/zeist.html

34. www.piepstok.nl/krant/un050301.html

Het doel van detectoramateurs lijkt vanzelfsprekend: het zoeken naar waardevolle stukken metaal, gebruikmakend van een detector. Voor sommigen is het instrument deels een doel op zichzelf geworden. Zoals voor vissers de visattributen soms belangrijker zijn dan het vissen zelf. Op de websites van metaaldetectoramateurs en in discussieforums op het internet wordt er veel over de technische aspecten van de detector gesproken. Soms in een jargon dat voor veel mensen waarschijnlijk grotendeels betekenisloos is.

- ⇒ “Systemen zijn uiteraard geen merken of typen metaaldetectoren, alhoewel dit soms verwarrend kan zijn. Vroeger werd er bijvoorbeeld gesproken over een VLF metaaldetector waarbij VLF stond voor ‘Very Low Frequentie (zeer lage frequentie)’. De vraag is uiteraard, wat is dan ‘zeer laag’. In de wereld van de metaaldetectoren voor veldgebruik moet men dan denken tussen ongeveer 1,5 tot 20 Khz. 1 Khz is 1000 Hz en betekent een wisselend uitgezonden veld dat 1.000 keer per seconde een keer gewisseld heeft tussen plus en min. Elektriciteit in huis bijvoorbeeld bestaat uit 50 Hz en wisselt dus 50 keer per seconde. Tegenwoordig echter zijn er metaaldetectoren, normaal van het Puls. Inductie of PI principe, die beneden de 0,5 Khz ofwel 500 Hz werken. Zelfs nog lager is mogelijk bij b.v. de zogenaamde Magnetometer waarvan er veel op 1 tot 10 Hz werken ofwel 0,001 tot 0,01 Khz. De VLF metaaldetectoren worden vrijwel uitsluitend genoemd wanneer men doelt op een zogenaamde Inductie. Balans metaaldetector; vaak alleen voor hobbygebruik bestemd. Maar zoals uit bovenstaande duidelijk wordt, vallen ook PI detectoren onder de term ‘VLF’. Het is dus verstandiger de echte systeembenamingen te kennen met hun mogelijkheden, zodat er een goed onderscheid ontstaat.”³⁵

Voor veel hobby’s geldt dat mensen deze voor een belangrijk deel uitoefenen uit sociale motieven.

- ⇒ “Bos is nog een beetje slaperig. Hij is net terug van een ‘detectorenweekend’ in Engeland. Met z’n achthonderden struinen door de Engelse akkers op zoek naar ‘tokens’: penningen, die de Engelse club daar verstoppt en waarmee men prijzen kan winnen. Maar nog liever: een pot met oud geld.”³⁶

“Het was de tweede keer dat de DDA een weekend organiseerde. Dit ter gelegenheid van het 10-jarig bestaan van De Detector Amateur. De eerste dag trok 317 ingeschreven zoekers en op zondag waren er 218 ingeschreven mensen. De prijzen waren erg groot, zeker die voor de bingo van zaterdagavond. Van videocamera tot Dvd-speler tot kleurentelevisie gingen naar een nieuwe eigenaar. De bingo was druk bezocht want het hele restaurant zat ‘s avonds vol mensen! Ook de diverse determinatiemensen waren weer aanwezig en voor de kinderen was er een knutselhoek.”³⁷

Ook bij de op het eerste gezicht zeer individueel ogende hobby van de metaaldetectoramateurs is dit voor sommige het geval.

35. www.piepstok.nl/krant/zeist.html

36. Mensing, 1998

37. www.ish.nl/detect/

Conflicten tussen professionals en amateurs

De verschillen in constructie van en omgang met relictten in de bodem tussen professionele archeologen en metaaldetectoramateurs verklaren voor een belangrijk deel de conflicten die er tussen deze groepen bestaan. Waar professionele archeologen archeologische objecten construeren en deze van waarde achten omdat ze deze gebruiken voor de constructie van kennis over het verleden, zijn delen van de archeologische objecten voor sommige metaaldetectoramateurs begeerde schatten die hun waarde ontlenden aan de historische en/of de economische waarde ervan.

3.4 Burgers en de omgang met cultuurhistorie

⇒ “(...) Ook zetten velen zich in voor ons culturele erfgoed. Zo werken meer dan 150.000 vrijwilligers zonder betaling aan beheer en behoud van monumenten. Ze verrichten bestuurswerk, zijn donateurs en organiseren stadswandelingen. Ze zijn vooral ook waakzaam. De Rijksdienst voor de Monumentenzorg wordt door hen ingeschakeld wanneer een monument bedreigd wordt door sloop. Deze ‘monumentenzorgers’ zijn verenigd in meer dan 700 particuliere organisaties. Het Nationaal Contact Monumenten (NCM) is hun platform, de jaarlijkse monumentendag is hun feest. (...)”³⁸

De betekenis van de historie en de omgang daarmee door groepen burgers zijn door Ribbens uitvoerig beschreven en getalsmatig onderbouwd in zijn dissertatie ‘Een eigentijds verleden’³⁹. ‘Halverwege de jaren tachtig telt Nederland,’ schrijft Ribbens, ‘inmiddels ruim 540 organisaties die zich bezighouden met de beoefening en bevordering van lokaal en regionaal historisch onderzoek. Binnen de meeste organisaties bestaat aandacht voor een breed spectrum van historische aspecten. Sommige richten zich vooral op het behoud en beheer van historisch waardevolle landschappen, monumenten en andere onroerende objecten, andere op genealogie en heraldiek, archeologie, streektaal en dialect. Het merendeel van deze organisaties heeft tussen de 50 en 300 leden. Bij de meeste verenigingen is het ledental de laatste tien jaar alleen maar toegenomen.’

De schattingen over de hedendaagse omvang van lokale historische verenigingen lopen uiteen, maar zeker is dat het om substantiële aantallen gaat. Het lijkt niet overdreven om, zoals de Tilburgse historicus H.F.J.M. van den Eerenbeemt doet, met enige armslag te spreken over ‘honderdduizenden mensen’ die zijn aangesloten bij dergelijke verenigingen. Die zijn volgens gegevens uit 1995 verdeeld over ongeveer 1500 lokale of regionale

38. Ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschappen, 2000: 35

39. Ribbens, 2002

organisaties in Nederland. (...) Het betrouwbaarste landelijke cijfer dat voorhanden is, is afkomstig van het Sociaal en Cultureel Planbureau. SCP-onderzoeker Jos de Haan heeft in 1997 aangetoond dat drie procent van de Nederlandse bevolking van 16 jaar en ouder, dus ruim 300.000 mensen, lid is van een vereniging voor regionale en lokale geschiedenis of van een oudheidkundig genootschap.⁴⁰

- ⇒ “De Nederlandse Genealogische Vereniging groeit van circa 2600 leden begin jaren zeventig, verdeeld over twintig afdelingen, naar 5000 leden in 1981. Die groei heeft zich vervolgens voortgezet zodat de NGV vandaag de dag zo’n 11.000 leden telt, wat ook in internationaal opzicht zeer behoorlijk is. Er zijn 31 regionale afdelingen, deels met eigen tijdschriften, een landelijk documentatiecentrum en sinds 1983 ook een afdeling computergenealogie die de mogelijkheden van digitale informatieverwerking verkent. De ontwikkeling van de genealogische belangstelling spreekt evenzeer uit de cijfers van het Centraal Bureau voor Genealogie. Het aantal contribuanten dat gebruik kan maken van de verzamelingen, stijgt van circa 750 in 1950 naar ruim 11.000 in 1995. En ook buiten de NGV en het CBG zijn er nog duizenden genealogen actief.”⁴¹

Ribbens geeft daarnaast ook cijfers over amateurgenealogen en het archiefbezoek.

- ⇒ “Grootschalig archiefbezoek is een vrij recent verschijnsel. In de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog zijn de tientallen overheidsarchieven in Nederland slechts ingesteld op een zeer gering aantal gebruikers. Wetenschappelijk geschoolde onderzoekers bepalen aanvankelijk het beeld. Een zeer geleidelijke stijging van het aantal bezoekers zorgt reeds kort na de oorlog voor enige problemen; al in de eerste naoorlogse decennia kampen verschillende rijksarchieven met ruimtegebrek in hun leeszalen. Met een verdere toename van het bezoek, dat niet langer nagenoeg uitsluitend uit wetenschappelijke kring afkomstig is, groeit vanaf de jaren zestig langzaam het besef in de archiefwereld ‘dat het in de archiefdepots aanwezige culturele erfdeel vruchtbaar en toegankelijk moet worden gemaakt niet slechts voor de hooggeclassificeerde wetenschappelijke onderzoeker, maar ook voor de belangstellende leek, voor de enthousiaste amateur-historicus’. Deze opvatting wordt in de praktijk gebracht door het organiseren van historische tentoonstellingen en van cursussen oud schrift en genealogie voor beginners en gevorderden. De belangstelling voor het archief neemt bovendien toe als gevolg van de popularisering van het hoger onderwijs en de groeiende belangstelling voor lokale geschiedenis in de jaren zeventig. Dit komt duidelijk naar voren uit de statistieken. Rond 1950 registreren de elf rijksarchieven jaarlijks in totaal nog geen 25.000 bezoeken. Twintig jaar later is het totaal aantal bezoeken met de helft uitgebreid. Vanaf dat moment begint de belangstelling pas echt toe te nemen, zodat er in 1975 al ruim 58.000 bezoeken worden afgelegd en in 1985 niet minder dan 108.000. In 1995 is het jaarlijks aantal bezoeken aan de inmiddels twaalf rijksarchieven verder opgeklommen tot 128.000, verdeeld over 32.000 belangstellenden. Daarmee is het gemiddeld aantal bezoekers per rijksarchief vertienvoudigd sinds 1950.”⁴²

De groepen burgers uit de proloog en de drie in dit hoofdstuk beschreven verhalen zijn derhalve illustratief voor tal van andere groepen mensen in onze samenleving.

40 Ibid.: 112-113

41 Ibid.: 115

42 Ibid.: 118

Uit de verhalen kan de conclusie worden getrokken dat wat waardevolle cultuurhistorie is en hoe daar mee door verschillende groepen burgers wordt omgegaan, weinig eenduidig is. De amateurarcheologen zijn samen met de bunkerliefhebbers uit de proloog illustratief voor verschillende groepen mensen, zoals heemkundekringen, lokale historische verenigingen, actiegroepen en buurtverenigingen, die deels buiten de overheid om en deels in samenwerking daarmee, zich actief inzetten voor het behoud en de ontwikkeling van cultuurhistorie.⁴³ In tegenstelling tot de amateurarcheologen zijn sommige metaaldetectoramateurs illustratief voor mensen waartoe het cultuurhistorisch beleidsveld zich conflictueus verhoudt.⁴⁴

43. Duineveld, Koedoot & Lengkeek, 2004, Koedoot, 2004

44. Vgl. Wilson, 2000, Caftanzoglou, 2001, Bender & Winer, 2001, Crouch & Parker, 2003

De deconstructie van drie voor- onderstellingen

4

In dit hoofdstuk zal ik de eerste hypothese uit hoofdstuk één bevestigen. Gebaseerd op de proloog en de voorgaande twee hoofdstukken worden de drie vooronderstellingen uit het eerste hoofdstuk gedeconstrueerd. In de volgende drie paragrafen (§ 4.1, 4.2 en 4.3) zal ik beschrijven wat er mankeert aan de vooronderstellingen. Daarvoor in de plaats schets ik andere, betere beelden. In § 4.4 zal ik de context waarbinnen de centrale vraagstelling is geplaatst, nuanceren.

4.1 Eerste vooronderstelling

In § 1.3 heb ik beschreven dat experts en niet-experts in sommige concepten ten opzichte van elkaar worden gepositioneerd door tussen deze mensen een aantal verschillen te veronderstellen. Van niet-experts wordt verondersteld dat zij zich subjectief tot de realiteit verhouden. Dit in tegenstelling tot experts, die daartoe een objectieve houding zouden hebben. Hieronder zal ik de wijze waarop achtereenvolgens experts en niet-experts zich tot de realiteit zouden verhouden problematiseren. Tot slot herdefinieer ik de verhouding tussen experts en niet-experts.

De wetenschappelijke constructie van cultuurhistories

In sommige concepten, theorieën, disciplines en wetenschapsfilosofische stromingen is de vooronderstelling wijdverbreid dat de kennis van wetenschappers overeenstemt met de objectieve aard der dingen. Alsof wetenschappers een min of meer directe toegang tot de realiteit hebben.¹ Hoofdstuk twee leert dat deze vooronderstelling, redenerend vanuit een constructivistisch perspectief, onjuist is. In de woorden van Rorty: ‘de traditionele opvatting van waarheid als ‘correspondentie met de [realiteit]’ (...) is een onproductieve, uitgesleten metafoor (...)’². Rorty verwerpt niet de idee van het bestaan van de fysieke realiteit maar hij beweert wel dat wetenschappers ‘deze non-linguïstische hardheid niet op de feiten kunnen overbrengen, op de waarheid van zinnen.’³ De taal moet volgens hem worden voorgesteld als een raster dat bepaalde zaken bloot legt en andere onderbelicht laat. De keuze voor een bepaalde indeling in talige categorieën maakt dat mensen sommige objecten, feiten en waarheden kunnen produceren en andere niet.

1. Vries, 1995, Latour, 2004

2. Rorty, 1993

3. Ibid.: 397

De idee dat wetenschappers een directe toegang zouden hebben tot de realiteit is ook bestreden door Latour.⁴ In tegenstelling tot Rorty baseert hij zijn argumenten daarvoor niet op constructivistische theorieën -hij zet zich daar zelfs deels tegen af⁵- maar op antropologische studies naar wetenschappelijke praktijken. In verschillende studies naar de productie van kennis binnen de exacte wetenschappen heeft hij het sociale karakter daarvan blootgelegd.⁶ Hij laat zien dat wetenschappelijke objecten, feiten, kennis en waarheden niet gevonden of ontdekt maar geproduceerd worden, in interactie met de realiteit. Ze zijn het resultaat van wetenschappelijke praktijken, die bestaan uit complexe, hybride netwerken van tekstuele en niet-tekstuele handelingen.

⇒ “Het hoeft ons niet te verbazen dat de reacties op Latours werk sterke verwantschap vertonen met de reacties op Kuhns stelling dat als paradigma’s veranderen, de wereld meeverandert (...) ‘Hoogst implausibel’, zo luidt ook hier het vriendelijkste commentaar van sceptici. Niemand zal toch serieus willen beweren dat quasars, elektronen of groeihormonen bestaan, omdat onderzoekers besloten hebben hun aandacht erop te richten? Ligt het niet meer voor de hand om ervan uit te gaan dat quasars, elektronen en groeihormonen al bestonden voordat onderzoekers op het idee kwamen er onderzoek naar te verrichten? Zullen we, in plaats van over de ‘constructie van feiten’ te spreken, toch niet liever zeggen dat feiten voorheen verborgen waren, maar nu (misschien niet in een oogwenk, maar na veel onderzoek en aanvankelijke twijfel) zijn ontdekt? (...)

De antropoloog van de wetenschap doet een poging om te analyseren hoe kennis zich ontwikkelt, hoe wat we gewoonlijk ‘ontdekkingen’ noemen, tot stand komen. De antropoloog betoogt dat ‘ontdekken’ de naam is voor een langdurig proces, waarin stadia te onderkennen zijn en waarin (...) verschillend-soortige activiteiten ondernomen worden. In dit proces circuleren teksten. De oorsprong van deze teksten kan uiteenlopen. Sommige zijn door meetinstrumenten geproduceerd, andere zijn het resultaat van de activiteiten van onderzoekers die teksten combineren, veranderen, vervangen en verplaatsen, kortom: transleren. Het resultaat is een ontdekking van een ‘hard feit’. In de wetenschap zijn mechanismen aanwezig die dit resultaat vervolgens als de oorspronkelijke aanleiding van onderzoek in de tijd terug projecteren. Naar dit ‘harde feit’ heeft men al die tijd gezocht, zo wordt achterafgezegd.

Wat is in dit verband een ‘hard feit’? Wat bedoelen we wanneer we zeggen dat ‘het een hard feit is’ dat quasars (elektronen, groeihormonen enzovoort) bestaan? De uitleg die de wetenschapsantropoloog hieraan geeft, is eenvoudig. Hij wijst er in de eerste plaats op dat er aan het accepteren van de bewering dat quasars (elektronen, groeihormonen enzovoort) bestaan, veel werk vooraf is gegaan: ‘harde feiten’ zijn het resultaat van hard werken. In de tweede plaats houdt de uitdrukking in dat iemand die het ‘harde feit’ wil ontcrachten, ook zelf weer veel werk zal moeten verrichten.”⁷

Hoewel ik niet heb onderzocht hoe archeologen en andere cultuurhistorische experts, binnen wetenschappelijke disciplines, kennis produceren, geven de theorieën en analyses van onder meer Kuhn⁸ en Fisscher⁹, samen met die van Rorty en Latour, voldoende aanleiding om de vooronderstel-

4. Latour, 2004

5. Ibid.

6. Latour, 1988, Vries, 1995, Latour, 1999

7. Vries, 1995: 158

8. Kuhn, 1970

9. Fischer, 2000

ling te deconstrueren dat experts een directe toegang tot de realiteit hebben en objectieve kennis kunnen produceren. Wetenschappelijke kennis, waarheden, feiten, et cetera zijn daarom geen benamingen van objectieve, universele zaken. Het zijn benamingen van zaken die worden geproduceerd binnen wetenschappelijke disciplines en organisaties, volgens de daarbinnen bestaande impliciete en expliciete afspraken over de wijze waarop kennis moet worden geproduceerd.¹⁰

- ⇒ “De wetenschapssociologie gaat uit van het postulaat dat de waarheid van het product - ook al gaat het om dat zeer eigenaardige product dat ‘wetenschappelijke waarheid’ heet - te vinden is in een speciale reeks van sociale productievoorwaarden; of preciezer; in een bepaalde structuur en functioneringswijze van het wetenschappelijk veld. Het ‘zuivere’ universum van de meest ‘zuivere’ wetenschap is een sociaal veld als alle andere, met zijn krachtsverhoudingen en monopolies, zijn conflicten en strategieën, zijn belangen en zijn winsten; maar ook een veld waar al deze invarianten een specifieke vorm aannemen.”¹¹

De buitenwetenschappelijke constructie van cultuurhistories

Uit het verhaal over de metaaldetectoramateurs komt naar voren dat de productie van objecten door deze niet-experts totaal kan verschillen en conflicteren met die van experts. Uit de proloog en het verhaal over de amateurarcheologen blijkt dat er buiten de wetenschappelijke disciplines om groepen mensen actief zijn die kennis produceren die de wetenschappelijke toets der kritiek soms kan doorstaan. Uit de verhalen kan de conclusie worden getrokken dat de werkelijkheden die niet-wetenschappers produceren soms met wetenschappelijke werkelijkheden overeenstemmen en soms niet.

Niet-wetenschappers hebben met wetenschappers gemeen dat ze geen kennis kunnen produceren die overeenstemt met de objectieve aard der dingen, ofwel: de realiteit. Net als wetenschappers produceren ze kennis, feiten en objecten in sociale interactie en in ‘interactie met de realiteit’. Ondanks deze overeenkomst krijgt de productie van kennis door niet-experts zelden het predikaat ‘wetenschappelijk’ mee. De reden daarvoor is niet inhoudelijk maar procedureel. De kennis van niet-experts wordt niet binnen een wetenschappelijke discipline geproduceerd, maar daarbuiten, in niet-wetenschappelijke praktijken. Daarbinnen bestaan soms dezelfde en soms totaal andere criteria waaraan de kennis moet voldoen om als ‘waar’ te worden geaccepteerd.¹² In tegenstelling tot de criteria die binnen wetenschappelijke praktijken bestaan, zijn de criteria binnen niet-wetenschappelijke praktijken minder vaak geformaliseerd. Ze bestaan voor een belangrijk deel uit impli-

10. Hierbij kan men denken aan de theoretische en conceptuele perspectieven en de categorieën die men binnen wetenschappelijke disciplines hanteert om kennis te ordenen en de methoden die men gebruikt om kennis te produceren. Zie: Lorenz, 1998,

Zerubavel, 2003, Assche, 2004

11. Bourdieu, 1988b: 179

12. Vgl. Frissen, 1998, Fischer, 2000

ciete regels en denkwijzen. Daarom wordt de kennis die mensen buiten wetenschappelijke praktijken produceren soms impliciete, onbewuste kennis of ervaringskennis genoemd.¹³

Experts en niet-experts

De twee bovenstaande subparagrafen leren dat experts en niet-experts niet ten opzichte van elkaar kunnen worden gepositioneerd door een wezenlijk verschil te veronderstellen in de toegang die ze tot de realiteit hebben. Mogelijke en actuele verschillen tussen experts en niet-experts komen voort uit het verschil in de praktijken waarbinnen ze kennis produceren. Wetenschappers zijn mensen die kennis en waarden produceren in wetenschappelijke praktijken, binnen een wetenschappelijke discipline, zich houdend aan de eisen die door de discipline worden gesteld aan de productie van kennis. Niet-wetenschappers zijn mensen die hun kennis niet binnen een wetenschappelijke discipline produceren, maar daarbuiten, binnen andere praktijken. Soms vertonen wetenschappelijke en niet-wetenschappelijke praktijken overeenkomsten en soms verschillen ze. Hetzelfde geldt voor de uitkomsten van de praktijken: de geproduceerde kennis, objecten, feiten, waarden, et cetera.

4.2 Tweede vooronderstelling

In het eerste hoofdstuk is opgemerkt dat binnen het cultuurhistorisch beleidsveld wordt uitgegaan van een eenduidige definitie van wat waardevolle cultuurhistorie is. Maar ook van min of meer eenduidige probleemdefinities betreffende de omgang daarmee. Uit de twee hoofdstukken hiervoor en de voorgaande paragraaf kan de conclusie worden getrokken dat ook deze vooronderstelling onhoudbaar is. Immers cultuurhistorie is een sociale constructie.¹⁴ Wat cultuurhistorie is, wat de waarde daarvan is, hoe er mee moet worden omgegaan is daarom geen (natuurlijk) gegeven. Binnen verschillende praktijken kunnen mensen verschillende werkelijkheden en dus verschillende cultuurhistories produceren.

Hieronder zal ik verder laten zien dat de productie van en omgang met cultuurhistorie wordt beïnvloed door verschillende factoren. Ik zal daarmee

13. Vgl. Jones, 1995, Fischer, 2000, Herzele, 2005

14. Lorenz, 1998

het argument ondersteunen dat er niet zoiets bestaat als eenduidige probleemdefinities betreffende de zogenaamd gegeven cultuurhistorie.

De meervoudige constructie van cultuurhistorie en de omgang daarmee

De productie van cultuurhistorie en de (gewenste) omgang daarmee wordt in wetenschappelijke en buitenwetenschappelijke praktijken niet alleen beïnvloed door de kaders en categorieën van waaruit men de realiteit interpreteert. Ook uiteenlopende alledaagse, politieke, wetenschappelijke en maatschappelijke doelen, motieven en ambities oefenen daar invloed op uit. Deze invloeden werken soms onbewust. Dat wil zeggen dat ze samenhangen met het denken en handelen van mensen, welke zijn ingebed in wetenschappelijke en niet-wetenschappelijke praktijken, gebruiken, rituelen en culturen.¹⁵ Andere factoren die de omgang met cultuurhistorie beïnvloeden, zijn meer bewust of intentioneel te noemen. Zoals de motieven, doelen en ambities die mensen kunnen hebben om bepaalde dingen als waardevolle cultuurhistorie te bestempelen en er op een bepaalde manier mee om te gaan. Deze bewuste en onbewuste invloeden kunnen ervoor zorgen dat sommige cultuurhistorische relictten, sporen en objecten wel worden behouden en andere in de vergetelheid geraken.¹⁶ Hieronder zal ik een aantal voorbeelden geven van factoren die van invloed zijn op zowel de wetenschappelijke als de buitenwetenschappelijke productie van en omgang met cultuurhistorie.

De proloog en de in hoofdstuk drie weergegeven verhalen leren dat er verschillende alledaagse factoren bestaan die grote invloed kunnen uitoefenen op de productie van en omgang met cultuurhistorie. Afhankelijk van de bewuste en onbewuste intenties, doelen en ambities van groepen burgers worden sommige delen uit de realiteit als cultuurhistorie bestempeld, worden er waarden aan toegekend en wordt er op een bepaalde wijze mee omgegaan. Zo achten sommige amateurarcheologen, net als professionele archeologen, bepaalde dingen uit het verleden van waarde en willen ze deze beschermen, omdat ze de relictten nu en in de toekomst willen gebruiken voor studies naar het leven van mensen in het verleden. Dit in tegenstelling tot sommige metaaldetectoramateurs. Voor hen zijn oude dingen begeerde schatten om te verhandelen of om in vitrinekasten uit te stallen. In tegenstelling ook tot sommige bewoners van de Duin- en Bollenstreek voor wie de cultuurhistorie van de streek (de bloemenvelden, bollenvelden en bol-

15. Vgl. Bourdieu, 1988b

16. Zie bijvoorbeeld: Duineveld, Koedoot & Lengkeek, 2004

lenschuren) van waarde wordt geacht omdat deze volgens hen bijdraagt aan de identiteit en schoonheid daarvan.

Andere factoren die van invloed zijn op de constructie van en omgang met cultuurhistorie, kunnen onder de noemer ‘politiek-maatschappelijke doelen en ambities’ worden geplaatst. Politiek-maatschappelijke doelen en ambities kunnen grote invloed uitoefenen op wetenschappelijke en buiten-wetenschappelijke praktijken.

- ⇒ “In februari 1948 betrad de communistische leider Klement Gottwald het balkon van een barok paleis in Praag om honderdduizenden burgers toe te spreken, die waren samengestroomd op het Oude Stadsplein. Het was een historisch moment in de geschiedenis van Tsjechoslowakije. Een noodlottig moment dat zich één of tweemaal per eeuw voordoet. ‘Gottwald was omringd door zijn kameraden en dicht bij hem stond Clementis. Er viel wat sneeuw, het was koud en Gottwald was blootshoofds. De zorgzame Clementis deed zijn bontmuts af en zette deze op het hoofd van Gottwald. De propaganda-afdeling vermenigvuldigende in honderdduizenden exemplaren de foto op het balkon, waarop Gottwald met een berenmuts op zijn hoofd en kameraden aan zijn zijde, het volk toespreekt. Op dat balkon begon het communistisch Tsjechoslowakije. Elk kind kende die foto van affiches, uit leerboeken en musea. Vier jaar later werd Clementis beschuldigd van verraad en opgehangen. De propaganda afdeling schrapte hem onmiddellijk uit de geschiedenis en natuurlijk ook van alle foto’s. Vanaf die tijd staat Gottwald alleen op het balkon. Daar waar destijds Clementis had gestaan, is slechts de kale muur van het paleis. Van Clementis bleef niets anders over dan de berenmuts op het hoofd van Gottwald.”¹⁷

Deze doelen en ambities beïnvloeden de constructie van en omgang met cultuurhistorie soms omdat cultuurhistories (kunnen) worden gebruikt voor politiek-maatschappelijke doeleinden. Ze worden volgens Ashworth onder andere gebruikt om sociale waarden, ideeën en ideologieën over te brengen, om sociale controles te handhaven en politieke praktijken te legitimeren.¹⁸ In Oekraïne, bijvoorbeeld, is door de Oekraïense politiek, wetenschap en media een, volgens westerse bronnen, deels vervalste geschiedenis geconstrueerd over het ontstaan van de stad Kiev en het land Oekraïne.¹⁹ In het onderwijs wordt deze geschiedenis als waarheid gepresenteerd. Cultuurhistorische elementen die verwijzen naar deze gemythologiseerde geschiedenis worden actief beschermd of opnieuw geconstrueerd. Dit gebeurt tegen de achtergrond van het feit dat Oekraïne nog geen 20 jaar oud is. Het is een land waarbinnen verschillende etnische, religieuze en culturele groepen mensen wonen, zoals Russen, Polen, Tataren, Armeniërs, Georgiërs, Joden, Christenen en Orthodoxen. Deze groepen houden er soms conflicterende ideeën op na over hun identiteiten en die van het land Oekraïne. De selec-

17. Kundera, 2000: 9

18. Ashworth, 1993

19. Wilson, 2000, Assche, 2004: 261-302

tieve en vervormde aandacht voor een aantal elementen uit de Oekraïense geschiedenis en het weglaten van andere laat zich daarom interpreteren als een poging een collectieve ‘Oekraïense’ identiteit, trots en eer te creëren en te versterken onder de heterogene bevolking. Het laat zich tevens interpreteren als een poging de claim op het grondgebied dat heden Oekraïne heet te legitimeren en kracht bij te zetten.²⁰

Naast alledaagse, wetenschappelijke en politieke factoren zijn ook economische factoren van invloed op productie van en omgang met cultuurhistorie.

⇒ “Ten slotte wordt historiciteit in toenemende mate gebruikt als een actieve component van economische ontwikkelingsstrategieën. Dat gebeurt zowel direct als indirect. Historiciteit wordt direct gebruikt als een hulpbron voor commerciële activiteit. Het duidelijkste voorbeeld hiervan is de bedrijvigheid die is ontstaan rond het zgn. erfgoedtoerisme (...). Voor het toerisme, in onze Westerse wereld de belangrijkste vorm van bedrijvigheid, is het verleden veruit de belangrijkste hulpbron. Historiciteit wordt indirect gebruikt als een significant aspect van omgevingskwaliteit of als onderdeel van plaats-imago’s die op hun beurt weer economische activiteiten ondersteunen. Dit blijkt uit veel recente studies over het belang van ruimtelijke kenmerken voor ondernemingen. (...) In al deze studies worden aspecten van het verleden gebruikt om aantrekkelijk geachte locatie-kenmerken aan te duiden.”²¹

Sommige cultuurhistories worden door veel mensen als waardevol en attractief beschouwd en trekken daardoor veel toeristen. Landen, zoals Egypte, zijn economisch sterk afhankelijk van het toeristisch/recreatief potentieel van hun cultuurhistorisch erfgoed.

⇒ “Wat de motieven ook mogen zijn voor het bezoek aan historische attracties — betrokkenheid of vrijblijvende interesse - feit is dat het gaat om een activiteit van indrukwekkende omvang. Een belangrijk deel daarvan vindt plaats tijdens meerdaagse vakantie-reizen, maar ook tijdens dagtochten worden veel historische bezoeken afgelegd. Van de ruim tachtig miljoen dagtochten die Nederlanders in het seizoen 1990/1991 ondernemen naar een attractiepoint, bezienswaardigheid of evenement, gaat bijna een kwart naar historische bezienswaardigheden als musea, monumenten en oude steden en dorpen. De bestemmingen op het terrein van het cultuurhistorisch toerisme worden vooral gekenmerkt door een omvangrijk, pluriform en vaak relatief kleinschalig aanbod, zoals de eerder genoemde beelden uit de toeristische overzichten aantonen. De steeds toenemende vraag naar het veelzijdige aanbod aan historische attracties vertegenwoordigt een aanzienlijk economisch belang dat niet onopgemerkt is gebleven.”²²

Economische invloeden kunnen daarom een belangrijke motivatie zijn om bepaalde geschiedenissen en bepaalde relictten die daar naar verwijzen te conserveren, constant te reproduceren (bijvoorbeeld in de vorm van souvenirs) en te creëren maar ook om andere zaken te verwaarlozen.

Er zijn nog veel andere factoren te noemen die van invloed zijn op constructie van en omgang met cultuurhistorie in wetenschappelijke en buiten-

20. Dat de constructie van en omgang met cultuurhistories aan politiek-maatschappelijke invloeden onderhevig is, is natuurlijk niet alleen het geval in Oekraïne. Vergelijkbare mechanismen komen ook in Nederland voor, zoals de geringe aandacht die in het

onderwijs wordt geschonken aan de geschiedenis van Nederland als koloniale macht. Zie bijvoorbeeld: Lorenz, 1998; Putten, 2003; Eickhoff, 2003

21. Ashworth, 1993

22. Ribbens, 2002: 124

wetenschappelijke praktijken. Een eenduidige en omvattende lijst daarvan is moeilijk, zo niet onmogelijk te geven omdat de invloed van de verschillende factoren op de constructie van cultuurhistorie context-afhankelijk en constant aan verschuiving onderhevig is. Dat komt omdat de relaties tussen de factoren en de constructie van en omgang met cultuurhistorie op verschillende en niet eenduidige wijze met elkaar verband houden. Soms beïnvloeden ze elkaar en soms niet. Tot dit inzicht komt Van Assche in zijn dissertatie waarin hij laat zien hoe de identiteit van personen, de identiteit die groepen aan zichzelf toekennen, de identiteit die anderen aan groepen toekennen, de constructie van culturen, het beeld van de geschiedenis en de politieke en sociale context waarin deze processen plaatsvinden, elkaar wederzijds kunnen beïnvloeden en definiëren maar dat niet per definitie doen.²³

- ⇒ *“We finished our tour of the relations mentioned in the scheme of identity formation presented above. Now we must add two things. First that identity formation is a dynamic process, where several pathways can lead to similar identities and identities can shift. (...) Secondly that the scheme has to be seen as embedded in a more complex conceptual structure, allowing for more complex pathways of identity formation. The first addition refers to a phenomenon we met several times in the discussions of the separate relations within the scheme: they can seldom be discussed completely in separation of each other. Images of history produced in a culture can influence spatial identities influencing the image of different histories in turn, and this can lead to a redefinition of the culture. This is what we call a pathway of identity formation. (...) The second addition refers to the fact that this scheme is part of a bigger scheme. Cultures define themselves partly by reference to other cultures, to histories and to places. The processes related to these type of definitions were analysed this far. However, as a lot of anthropologists and semioticians already postulated: groups can define themselves by means of every thinkable thing and property. History, language and religion are since long recognised as ethnic markers, as important criteria for the selfdefinition of groups, as e.g. (...) Literally anything can be turned into an ethnic marker of a culture within that culture. A little grey cap can become the main marker of identity, as we noticed in Crimea, with the Karaim community. (...) Possible pathways of identity formation within this scheme are numerous. Looking at the definition of place by history, one can say that it can happen directly, or it can take deviations like spatial identity – material culture – religion – culture – history. And the same goes for all the other relations. In the cultural construction of a past, sounds of other histories, of habits, of scientific traditions, of religion and much more things can be heard. The habit of defining a hero in a historical narrative, or summing up three causes for something, can be related to literary traditions in the first case and religious number symbolism in the second case.”²⁴*

23. Assche, 2004: 166-213

24. Ibid.: 191-194

Geen eenduidige cultuurhistorie, problemen en oplossingen

Het mag nu duidelijk zijn dat wat cultuurhistorie is, welke cultuurhistorie van waarde wordt geacht en hoe ermee wordt omgaan, alles behalve eenduidig is. Waardevolle cultuurhistorie is geen gegeven maar veeleer een groeps- en/of een praktijkgebonden constructie die wordt beïnvloed door alledaagse, wetenschappelijke, sociale, politieke, maatschappelijke, economische en andere bewuste en onbewuste factoren. Dat de noodzaak tot behoud en ontwikkeling van cultuurhistorie in veel nota's en rapporten wordt gelegitimeerd met overwegend positieve argumenten en dat het verdwijnen van 'de' cultuurhistorie wordt beschouwd als een collectief maatschappelijk probleem, moet dan ook worden genuanceerd.

Cultuurhistories kunnen voor sommige mensen de identiteit, de kwaliteit en de waarde van plekken versterken. Het behoud van sommige cultuurhistories wordt door sommige mensen dan ook ervaren als iets positiefs. Door het geconstrueerde karakter van cultuurhistorie zijn de veronderstelde relaties tussen een zekere cultuurhistorie en de kwaliteiten, waarden, et cetera daarvan echter nooit eenduidig. Simpel maar doeltreffend geformuleerd: cultuurhistorie x kan voor groep A van grote waarde zijn en de identiteit van een plek versterken terwijl x voor groep B waardeloos is of zelfs totaal niet als (waardevolle) cultuurhistorie wordt beschouwd. Laat staan dat het voor groep B bijdraagt aan de identiteit van een plek.

Kortom: hoewel de tweede vooronderstelling uit het eerste hoofdstuk juist kan zijn voor specifieke groepen mensen en sommige cultuurhistories, is de in nota's en rapporten gesuggereerde eenduidigheid tussen het voorkomen van cultuurhistorie en de kwaliteiten, identiteiten en waarden van plekken en landschappen ver te zoeken. Hieruit volgt dat probleemdefinities met betrekking tot cultuurhistorie daarom altijd de definities van bepaalde groepen mensen zijn. Bijna geen enkel probleem wordt immers door iedereen in een samenleving als zodanig erkend. De maatschappij bestaat uit verschillende individuen en collectieven die uiteenlopende problemen kunnen definiëren over het behouden en/of verdwijnen van de door hen gewaardeerde cultuurhistories.

4.3 Derde vooronderstelling

De derde vooronderstelling is dat zowel de omgang met cultuurhistorie als het betrekken van burgers daarbij, een conflictloze bezigheid is. Ik zal nu beargumenteren dat ook deze vooronderstelling grotendeels onjuist is. De productie van en omgang met cultuurhistorie leidt niet zelden tot onenigheid en strijd. Dat komt omdat mensen vanuit verschillende doelen en ambities uiteenlopende cultuurhistories produceren en daar verschillend mee om (wensen te) gaan. Hieronder zet ik een viertal typen potentiële en actuele conflicten over cultuurhistorie uiteen.²⁵

De strijd om cultuurhistorie

Het behoud en de ontwikkeling van cultuurhistorie in, op en onder het Nederlandse landschap vindt plaats in een land waar een grote druk is op de ruimte. De ruimte is schaars. Groepen mensen met verschillende belangen leggen verschillende claims op de ruimte. Sommige van deze claims zijn te combineren, andere zijn strijdig met elkaar.²⁶ Zo gaat de ontwikkeling van woningen, wegen, industrie, bedrijven en natuur soms ten koste van cultuurhistorie en andersom.²⁷ Een eerste type conflicten is dan ook het type waarbij conflicten voortkomen uit de tegenstrijdige claims op de ruimte en/of het landschap, plekken en relictten daarin, op en onder.

Een tweede type conflicten gaat over de manieren waarop cultuurhistories worden of kunnen worden gepresenteerd. Hierbij kan worden gedacht aan het zichtbaar maken en het integreren van cultuurhistorie in een ruimtelijk ontwerp. Een aantal van dit soort conflicten kwam naar voren in een workshop waarin door ecologen, archeologen, landschapsarchitecten en planners werd gediscussieerd over de vraag hoe cultuurhistorische relictten moeten worden gepresenteerd in het landschap.²⁸ De discussie werd gevoerd aan de hand van een voorbeeld uit de praktijk: de restauratie van twee middeleeuwse mottes²⁹ op de Duivelsberg, een plek nabij Nijmegen. De beide mottes zijn archeologisch Rijksmonument. In 1999 hebben de ROB en Staatsbosbeheer daarvoor een plan opgesteld. De bomen die op de mottes stonden zijn gekapt en het voetgangerspad en de trappen die over de mottes lopen zijn hersteld. Ook is de zichtbaarheid van het verdedigingswerk vergroot en er zijn naast de mottes panelen geplaatst met informatie over de geschiedenis van de mottes.

25. Het onderscheid in vier typen conflicten is een enigszins kunstmatige en beperkte uiteenafdeling van mogelijke en actuele conflicten die in de praktijk niet duidelijk van elkaar te onderscheiden zijn, deels door elkaar heen lopen en elkaar deels overlappen.

26. Habiforum, 2000, Duineveld & Lengkeek, 2002

27. Kolen & Lemaire, 1999, Bloemers & Wijnen, 2001, Bloemers, 2003

28. De workshop is gehouden op 1 november 2002 in het Archeon voor het symposium 'Het beleefde land' onder leiding van de auteur dezes. Zie: Duineveld, 2004c

29. Een motte is een kunstmatig opgeworpen heuvel, voorzien van een steil talud en meestal omgeven door een gracht. Bovenop de heuvel werd een houten of stenen toren gebouwd en voor de heuvel lag de voorburch, voorzien van gebouwen voor de bewoners.

Uit de discussie kwam naar voren dat er uiteenlopende en soms tegenstrijdige ideeën bestaan over de presentatie van deze cultuurhistorische objecten. Zo was iemand er ‘niet van overtuigd dat de belevingswaarde van relictten als deze extreem worden verhoogd door dit soort reconstructie maatregelen. Als een object als dit niet vrijgemaakt is van bomen en als er geen trappen worden aangelegd dan is de belevingswaarde minstens zo groot.’ Minder negatief was een andere man. Volgens hem zou de representatie in vorm van beelden en verhalen over het erfgoed voor een grotere aantrekkingskracht kunnen zorgen: “Het verhaal roept de beleving op. Uit onderzoek naar de Hollandse waterlinie bleek dat veel mensen dat ervaren als een blok beton, totdat het verhaal erbij wordt verteld.” Een landschapsarchitect vroeg zich af of de ROB voor het project op de Duivelsberg de hulp van landschapsarchitecten heeft ingeroepen. Hij denkt dat er wel nagedacht is over de geschiedenis die men wilde representeren maar niet over het ontwerp dat hieraan ten grondslag heeft gelegen.

Veel voorbeelden van conflicten over de presentatie van het verleden gaan over de vraag of de presentaties wel historisch verantwoord zijn.³⁰ Voorbeelden daarvan worden gegeven door de antropologen Gable en Handler in hun artikel *‘After Authenticity at an American Heritage Site’*. Daarin beschrijven zij de omgang met het verleden van het Amerikaanse *Colonial Williamsburg*, dat tegenwoordig een openluchtmuseum is.³¹ Ze beschrijven dat er in het museum een continue strijd plaatsvindt tussen de managers daarvan, historici én het publiek, over de wijze waarop het verleden wordt en zou moeten worden gepresenteerd. Het museum tracht continu aan te sluiten bij de ‘ware’ constructies van het verleden, maar ook bij de wensen en verwachtingen van de bezoekers daarvan. Sommige van de bezoekers hebben zo hun eigen ideeën en opvattingen over hoe *Colonial Williamsburg* er uit zou moeten zien. Soms wijzigen de opvattingen van de beheerders onder invloed van kritieken van bezoekers. In het museum vindt daarnaast ook een strijd plaats tussen functionaliteit en authenticiteit, tussen verschillende opvattingen van authenticiteit en verschuivende percepties daarvan. Bepaalde keuzes, bijvoorbeeld over de presentatie van het verleden, worden in het museum puur uit pragmatische overwegingen genomen. De historisch incorrecte bomen, bijvoorbeeld, worden niet gekapt omdat ze in de zomer voor de nodige verkoeling zorgen.

30. Vragen en discussies over de juiste constructie van en omgang met cultuurhistories zijn terug te vinden in discussies rond het begrip ‘authenticiteit’. Zie bijvoorbeeld: Eco, 1993, Ex & Lengkeek, 1996, Wang, 1999, Gable & Handler, 2003, Charlesworth, 2003

31. Gable & Handler, 2003

- ⇒ “Bijna elke omgang met het verleden is een beperkte poging tot reconstructie, maar er schuilt een principieel verschil in het feit dat verbeeldingen van het verleden in musea doorgaans niet de pretentie hebben de geschiedenis daadwerkelijk te doen herleven. De suggestie dat men het verleden kan meebelevén stuit veel historici tegen de borst. De pretparkachtige benadering waarin het verleden steeds als toegankelijk, interessant en afwisselend gepresenteerd moet worden, gaat al te gemakkelijk voorbij aan de moeilijkheden die ontstaan wanneer men zich werkelijk zoveel mogelijk tracht in te leven in een andere historische situatie.”³²

Een derde, met het voorgaande samenhangend, type conflicten komt voort uit het gebruik dat er van cultuurhistories wordt gemaakt voor politieke en maatschappelijke doeleinden. De filmmaakster Hogedijk geeft hiervan voorbeelden in haar documentaire *‘The Holocaust Experience’*. Daarin schetst zij het beeld van de groeiende industrie die zich richt op het presenteren van de geschiedenis van de holocaust. Ze laat zien hoe het gebruik van cultuurhistorie voor educatieve doeleinden leidt tot uiteenlopende politieke, ethische en esthetische dilemma’s en conflicten. Zo is één van de ambities van de holocaustmusea het in herinnering houden van de holocaust met als doel te zorgen dat zoiets nooit meer plaats zal vinden. Om daarvoor jonge mensen te bereiken wordt de presentatie van de geschiedenis van de holocaust aan de denkwereld van de jongeren aangepast. Er wordt gebruik gemaakt van heftige beelden en ervaringen waarvan wordt verondersteld dat deze appelleren aan de belevingswereld van jongeren.

De manieren waarop de geschiedenis van de holocaust wordt gepresenteerd kan echter niet iedereen waarderen. In een interview dat Hogedijk naar aanleiding van haar film gaf, merkt zij op dat bepaalde vormen waarmee de holocaust wordt gepresenteerd grote groepen mensen buitensluit, mensen die misschien minder gediend zijn van de ‘popularisering’ van dit verleden. Ook zij heeft haar twijfels over de manier waarop er met deze geschiedenis wordt omgegaan. In een anekdote over haar moeder die in Theresienstadt heeft gezeten zegt ze het volgende: “Zij heeft me eens verteld dat ze heeft geholpen met het uitruimen van treinwagons, dat ze daar halfdode en dode mensen uit heeft weg gedragen, maar dat ze zich niet meer kan herinneren dat ze dat werkelijk heeft gedaan. Als zij zich al niet meer kan inleven, hoe kun je er dan naar streven museumbezoekers zover te krijgen? (...) Anderzijds als je uitsluitend met foto’s en teksten werkt, gaan mensen misschien gewoon staan lachen (...) Als huidige generaties sterkere prikkels nodig hebben, dan moet dat maar, maar ik heb niet zoveel met popularisering”³³.

32. Ribbens, 2002: 121

33. Somers, 2002

Hogedijk vertelt ook over een alternatieve manier om met een deel van de cultuurhistorie van de holocaust om te gaan. Volgens haar heeft een groep rabbijnen voorgesteld om een hek om Auschwitz heen te zetten en deze plek door de natuur te laten overwoekeren. Dit zou een geheel andere presentatie betekenen, een die misschien meer recht doet aan de gevoelens van de rabbijnen. Hiertegenover staat dat deze manier van presenteren voor de exploitatie van een educatief Unesco-monument minder interessant is.

Een vierde type conflicten gaat over de toe-eigening van cultuurhistories. Ze gaat over vragen als: wie heeft het recht om over bepaalde cultuurhistories te beschikken en te bepalen hoe er mee moet worden omgegaan. Of anders gesteld: aan wiens waardevolle cultuurhistories wordt door overheden, wetenschappers, in planningsarena's, et cetera recht gedaan en aan wiens cultuurhistories gaat men voorbij.³⁴ De eerder in dit boek beschreven discrepanties tussen het formele beleid van de overheid en de waardes die onder andere bunkerliefhebbers en metaaldetectoramateurs toekennen aan relictten illustreert dit soort conflicten. Voorbeelden worden ook gegeven door Bender in haar boek *'Stonehenge: Making Space'*.³⁵ Daarin beschrijft zij dat Stonehenge voor verschillende groepen mensen verschillende betekenissen heeft en om uiteenlopende motieven wordt toegeëigend. Deze verschillen hebben in 1985 geleid tot gewelddadige confrontaties.

⇒ *"In the last twenty-five years Stonehenge has progressed from being a symbol of the religious alternative provided by the modern Druids to a symbol of the alienation from the mainstream experienced by many who consider themselves pagans and political radicals, particularly in the environmental movement. The resulting violent confrontations, since the 'Battle of the Beanfield' in 1985, have been reported in the British press, but with little serious analysis. Bender brings together a wide range of evidence relating to the monument's recent history, examining the completely different points of view held by people in varying political and academic positions and publishes the transcripts of conversations with some of the individuals who have been closely involved, including anthropologists and veterans of the Stonehenge free festival, which was an annual event from around 1975-1984."*³⁶

Het volgende hoofdstuk laat zich eveneens lezen als een uitgebreid voorbeeld waaruit het conflicterende karakter van vraagstukken rond de toe-eigening van cultuurhistorie naar voren komt. Ik laat daarin zien dat in Nederland, door een deel van de overheid, met name de cultuurhistories van de daaraan verbonden experts worden behouden en er voorbij wordt gegaan aan die van uiteenlopende groepen burgers.

34. Zie: Herzfeld, 1991, Bender & Winer, 2001, Robertson & Richards, 2003, Koedoot, 2004

35. Bender, 1998

36. www.cultureandcosmos.com

Het betrekken van burgers als conflictueuze bezigheid

Het mag nu duidelijk zijn dat de constructie van en omgang met cultuurhistorie niet kan worden voorgesteld als een conflictloze bezigheid. Het leidt in veel gevallen tot strijd tussen verschillende groepen mensen met uiteenlopende belangen en wensen. Daarom kan ook het betrekken van of recht doen aan de gewaardeerde cultuurhistories van groepen burgers bij het beleid niet per definitie als conflictloos worden voorgesteld. Dit impliceert immers in veel gevallen een toename van belangengroepen en daarmee van mogelijk conflicterende belangen in de planningarena's.³⁷

4.4 Nogmaals: recht doen aan mensenwensen

Nu kan de eerste hypothese uit hoofdstuk één worden bevestigd. Omdat ze deels onjuist zijn vormen de drie vooronderstellingen geen goed uitgangspunt om te onderzoeken hoe er door het cultuurhistorisch beleidsveld meer recht kan worden gedaan aan de gewaardeerde cultuurhistories van uiteenlopende groepen burgers. Deze groepen hebben verschillende doelen en ambities. Ze produceren cultuurhistories binnen uiteenlopende praktijken en gaan daar op verschillende manieren mee om. Soms zullen de door burgers gewaardeerde cultuurhistories en de omgang daarmee grote overlap vertonen met de doelen van het cultuurhistorisch beleidsveld. Maar evenzo goed kunnen de wensen van burgers conflicteren met het beleid. Daardoor kan de ambitie recht te doen aan de wensen van burgers mogelijk conflicteren met de binnen het cultuurhistorisch beleidsveld dominerende kennis, ideeën en waarden.

Het is onmogelijk om aan alles wat van waarde wordt geacht recht te doen. Recht doen aan de wensen van uiteenlopende groepen mensen impliceert dat er altijd keuzes moeten worden gemaakt. Kiest men voor het behoud en de ontwikkeling van cultuurhistorie x van groep A dan gaat men mogelijk voorbij aan cultuurhistorie y van groep B. In het volgende hoofdstuk beschrijf ik aan welke groepen mensen het archeologisch beleidsveld recht doet en aan wie het voorbij gaat. In het concluderende hoofdstuk stel ik onder meer de vraag in hoeverre deze keuzes zich democratisch laten legitimeren.

37. Vgl. Hillier, 2002

De geslotenheid van de archeologie

5

In dit hoofdstuk zal ik de tweede hypothese bevestigen. Ik begin dit hoofdstuk met een beschrijving van de formele werking van het archeologisch beleidsveld (§ 5.1). Daarna zal ik in § 5.2 beschrijven welke implicaties de recente veranderingen van dit beleidsveld hebben voor de rollen en posities van een bijzondere groep burgers: de amateurarcheologen. In § 5.3 leg ik een aantal factoren bloot die de mate van openheid en geslotenheid van het archeologisch beleidsveld bepalen en daarmee de voorwaarden recht te kunnen doen aan de gewaardeerde cultuurhistories van groepen burgers. In de laatste paragraaf van dit hoofdstuk (§ 5.4) beargumenteer ik dat sommige conceptuele pogingen die zijn ondernomen om meer recht te doen aan de wensen van burgers zich laten interpreteren als één van de, in dit hoofdstuk beschreven, factoren die de geslotenheid van het archeologisch beleidsveld veroorzaken.

5.1 De werking van het archeologisch beleidsveld

Er was een tijd dat het woord archeologie grofweg twee betekenissen had. Het woord verwees naar materiële overblijfselen uit verleden tijden. Daarbij verwees het tevens naar de wetenschappelijke disciplines en organisaties die gericht zijn op het interpreteren van deze overblijfselen om daaruit kennis af te leiden over de wijze waarop mensen in het verleden leefden.

- ⇒ “In het begin van de 20ste eeuw was in Nederland voor het eerst sprake van wetenschappelijk veldwerk; de aandacht verschoof van de studie van losse vondsten naar de studie van grondsporen en van vondsten in hun oorspronkelijke context. Einddoel was een reconstructie van het oudste verleden in de vorm van een beschrijving van de opeenvolging van culturen en volkeren. Het voortouw in deze ontwikkeling werd genomen door het [Rijksmuseum voor Oudheden (RMO)], maar in de loop van de jaren '20 en '30 werd het museum overvleugeld door het nieuwe archeologische instituut van de Rijksuniversiteit Groningen.”¹

De wetenschappelijke discipline archeologie werd bedreven en onderwezen aan de universiteiten van Amsterdam, Nijmegen, Leiden en Groningen. Ook werd er archeologisch onderzoek gedaan door een aantal gemeenten, het Rijksmuseum voor Oudheden, de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders en door de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB). Dat was toen één van de grootste aan de Nederlandse staat verbonden onderzoeksinstituten.

- ⇒ “Daar waar in de 19de en de eerste helft van de 20ste eeuw provinciale genootschappen, musea en enkele universiteit de dienst hadden uitgemaakt in de archeologie, trok de overheid na de Tweede Wereldoorlog de zorg voor het archeologisch erfgoed naar zich toe. Vanaf 1947 werd de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) landelijk actief en in 1961 kwam een Monumentenwet tot stand waarin het onderzoek naar archeologische resten voorbehouden bleef aan een beperkt aantal publieke partijen met een door de staat verleende vergunning: de ROB, het Rijksmuseum voor Oudheden, de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders, enkele universiteiten en verschillende gekwalificeerde gemeenten.”²

1. www.archis.nl/ (...) 2-2

2. Bazelmans, Hilberdink & Lange, 2005

Het was een tijd waarin professionele archeologen, soms in nauwe samenwerking met amateurarcheologen, archeologische opgravingen verrichtten en kennis produceerden over het verleden.³

⇒ “Na de jaren ‘40 groeide het besef dat er zorg gedragen moest worden voor het bodemarchief en dat vindplaatsen beschermd moesten worden. Dit besef resulteerde onder andere in de Monumentenwet van 1961. De periode 1940-1992 wordt gekenmerkt door een sterke groei van het noodonderzoek, zowel in het landelijke gebied als in de binnensteden. Aan publicatie van de resultaten kwam men echter vaak niet toe. Rond de Tweede Wereldoorlog veranderde er veel in de Nederlandse archeologie. Voor het eerst kreeg de wens tot bescherming van archeologische vindplaatsen vorm. In 1961 kwam de eerste archeologische monumentenwet tot stand. Na de oorlog groeide de bezorgdheid over de omvangrijke vernietiging van het bodemarchief. Tijdens de wederopbouw verdwenen in een steeds sneller tempo en meestal ongezien archeologische resten. In 1947 werd voor de archeologische monumentenzorg en voor de organisatie van het omvangrijke noodonderzoek de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) in Amersfoort opgericht. De nieuwe rijksdienst betekende een forse uitbreiding van de archeologische onderzoekscapaciteit. Ook de komst van nieuwe universitaire instituten zorgde voor een toename van de capaciteit. De amateurarcheologen verenigden zich in 1951 in de Archeologische Werkgemeenschap Nederland (AWN). (...)”

Zowel het onderzoek van de ROB als van de universiteiten werd in de loop van de jaren ‘70 georganiseerd in langlopende regionale projecten. Bepalend voor de ervaringen binnen de projecten was het enorme aanbod aan vindplaatsen dat in de jaren ‘60 tot en met ‘80 werd vernietigd in het kader van de bouw van nieuwe woningen, wegen, de rationalisatie van de landbouw en de winning van zand en grind. Tijd en geld werden ingezet voor noodopgravingen; de uitwerking en publicatie ervan kwam echter nauwelijks aan bod. De archeologische archieven en depots zijn intussen ware schatkamers geworden.

In samenwerking met de ROB en de Rijksuniversiteit Groningen kwam in de jaren ‘60 een netwerk van provinciaal archeologen tot stand (...). De provinciale investering in de archeologie bleef in omvang echter beperkt. Bovendien betrof het uitsluitend inzet in het kader van onderzoek: tot het formuleren van een archeologie-vriendelijk ruimtelijk beleid kwam het niet. Hetzelfde gold op gemeentelijk niveau, waar universiteiten en de ROB slechts in bescheiden zin actief konden en wilden zijn. Pas na enkele decennia van stadsvernieuwing en nadat de noodklok over de toestand van het stedelijk bodemarchief al verschillende keren was geluid, werden er maatregelen genomen. In de loop van de jaren ‘70 stelden verschillende gemeenten op eigen initiatief een stadsarcheoloog, later gemeentearcheoloog, aan en zetten een eigen archeologische dienst op. Ook in de steden werd het werk bepaald door een overvloed aan noodopgravingen en kwam betrekkelijk weinig terecht van uitwerking, publicatie voor wetenschap én publiek en van museale presentatie.”⁴

3. Toebosch, 2003

4. www.archis.nl/ (...) 1-4-2-1

Het was tevens een tijd waarin er veel archeologisch erfgoed verloren ging.⁵

⇒ “Op de achteruitgang van het bodemarchief zijn factoren van natuurlijke en van menselijke aard van invloed. De werking van deze factoren kan zowel negatief (vernietiging bevorderend) als positief (remmend) uitpakken. Tot in de vroegmoderne tijd waren vooral natuurlijke factoren van belang. (...) De mens die door graafwerkzaamheden oude sporen vernietigde, was een negatieve factor. (...) Funest waren de uitbreidingen van de steden, de aanleg van wegen en kanalen, het afgraven van vruchtbare gronden (zoals de terpen) en vooral de ontginning van de woeste gronden. Eigenlijk is er tot op de dag van vandaag geen wezenlijke breuk te zien in de trend dat het bodemarchief in een steeds sneller tempo door de mens wordt vernietigd. Een schatting uit het midden van de jaren ‘90 maakt bijvoorbeeld duidelijk dat sinds de Tweede Wereldoorlog dertig procent van het bodemarchief is verdwenen.”⁶

Als reactie op de teloorgang van het archeologisch erfgoed kreeg het woord archeologie er in de jaren ‘90 van de vorige eeuw een nieuwe betekenis bij. Het refereerde vanaf toen steeds vaker aan een beleidsveld dat zich inzet voor het behoud van archeologie in de Nederlandse bodem. Dit beleidsveld bestaat uit het archeologisch veld en het archeologisch bestel. Het archeologisch veld is het geheel van onderzoeksinstituten, overheden, uitvoerende en controlerende instanties die in Nederland formeel verantwoordelijk zijn voor de omgang met het archeologisch erfgoed.⁷ Het geheel van afsprakenkaders, procedures, regels, wetten en instrumenten waarmee de omgang met archeologie wordt gereguleerd, wordt, binnen het archeologisch veld, het archeologisch bestel genoemd. In het vervolg van dit hoofdstuk worden deze twee termen als specificaties van de recente betekenis van het woord ‘archeologie’ gebruikt.

De transformatie van de archeologie

Op de website van de ROB is te lezen dat de archeologie na de ondertekening van het verdrag van Malta (ook wel het verdrag van Valletta genoemd) in 1992 fundamenteel is gewijzigd. Daarvoor ‘waren in Nederland zo’n 150 professionele archeologen actief, verdeeld over vier rijksdiensten, zes universitaire instituten, 19 provinciale instanties en musea, 15 gemeentelijke diensten en musea en een klein aantal overige musea en stichtingen. In totaal ging er circa 10 miljoen euro per jaar om in de archeologie. In minder dan tien jaar tijd zou de inzet van personeel en geld opzienbarend veranderen.’⁸

“In 1992 ondertekenden twintig Europese staten, waaronder Nederland, het verdrag van Valletta (...) Het verdrag werd door Nederland in 1998 door een goedkeuringswet bekrachtigd en het is de verwachting dat het in 2003⁹

5. Bloemers, 2003

6. www.archis.nl/ (...) 1-2-1-2

7. Het archeologisch veld bestaat onder andere uit: De Directie Cultureel Erfgoed van het Ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschappen, de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek,

de Raad van Cultuur, het College voor de archeologische Kwaliteit, de Rijksinspectie voor de archeologie, de Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer, de Stichting voor Nederlandse archeologie, de Nederlandse Vereniging van Archeologen, de provincies, de gemeenten en de commerciële

bureaus.

8. www.archis.nl/ (...) 1-4-2-1

9. Uiteindelijk is pas op 4 april 2006 de aanpassing van de Monumentenwet van 1988 door de Tweede Kamer aangenomen.

in nieuwe wetgeving wordt vertaald. Uitgangspunt van het verdrag is het archeologisch erfgoed waar mogelijk ter plekke (in situ¹⁰) te behouden (...) en beheermaatregelen te nemen om dit te bewerkstelligen. Bij het ontwikkelen van ruimtelijk beleid moet het archeologisch belang vanaf het begin meewegen in de besluitvorming (...). Daar waar behoud in situ niet mogelijk is, moet archeologisch onderzoek financieel mogelijk worden gemaakt door in de begroting van het bodemversturende project een post op te nemen 'voor voorafgaande archeologische studies en onderzoeken, voor beknopte wetenschappelijke verslagen, alsmede voor de volledige publicatie en registratie van de bevindingen' (...). (...) een van de basisprincipes van het verdrag van Valletta [is]: 'de verstoorder betaalt'. Hoewel dit principe nog steeds niet definitief in nieuwe wetgeving is vastgelegd, bepaalt het sinds enkele jaren de ontwikkelingen in de Nederlandse archeologie: de budgetten voor archeologisch veldwerk en een eenvoudige uitwerking ervan in zogenoemde standaardrapportages is de laatste jaren enorm gegroeid. Uit een in 1998 door het Ministerie van ocnw uitgevoerd onderzoek bleek dat al minstens 15,2 miljoen euro (ongeveer een derde deel van het totale budget) terug te voeren was op het veroorzaker-principe. In een later in opdracht van het Ministerie van ocnw uitgevoerd onderzoek naar de financiële gevolgen van het verdrag van Valletta wordt voor de periode 2001-2010 een bedrag geraamd van in totaal circa 136 miljoen euro.

In het midden van de jaren '90 werden de eerste initiatieven ontwikkeld om het archeologische bestel te hervormen om aan de eisen van 'Malta' tegemoet te komen. In dat kader werd bijvoorbeeld ook besloten om voor archeologische opgravingen een markt te introduceren. Inmiddels zijn (...) meer dan zeventig bedrijven in de archeologie actief geworden. (...) Het totale aantal *full-time* aanstellingen in de archeologie is in vijftien jaar tijd gestegen van circa 360 in 1988, via circa 675 in 1998, naar circa 900 à 950 in 2002. Deze groei (...) is voor een belangrijk deel toe te schrijven aan de nieuwe archeologische bedrijven. De vergroting van de gemeentelijke inzet op het gebied van de archeologie mag in dit verband ook niet buiten beschouwing blijven.

In het hele proces van liberalisering van het uitvoerende archeologische werk speelde en speelt 'het veld' een vooraanstaande rol: het ontwierp een kwaliteitssysteem (Handboek Kwaliteitszorg Nederlandse Archeologie), ging

10. 'In situ behouden' is het behouden van archeologie in de grond.

over tot de oprichting van een belangenvereniging (de Belangenvereniging voor Academics in de Archeologie) en een beroepsvereniging (de Nederlandse Vereniging van Archeologen) en is inmiddels druk bezig met de inrichting van een beroepsregister en de vormgeving van een certificering van archeologische bedrijven. De landelijke onderzoeksschool ARCHON, de ROB en het Convent voor Gemeentearcheologen werken aan de Nationale Onderzoeksagenda Archeologie (NOAA).¹¹

Het Rijk heeft echter ook zijn rol genomen: het kabinet heeft een standpunt bepaald ten aanzien van een herziening van de monumentenwet 1988 en het heeft de Rijksinspectie voor de Archeologie (RIA) opgericht, welke sinds kort deel uitmaakt van de Erfgoedinspectie.¹² De komende jaren zal moeten blijken of dit nieuwe geheel van checks and balances een garantie biedt voor een efficiënt, effectief én goed archeologisch bestel.¹³

De formele werking van de archeologie

⇒ “In Nederland worden de meeste beslissingen over de ruimtelijke inrichting op gemeentelijk niveau genomen. Het is daarom niet meer dan logisch dat voor het invullen van de verantwoordelijkheden ten aanzien van het archeologisch erfgoed besloten is over te gaan tot een verregaande decentralisatie naar dit niveau. Een van de belangrijkste verschillen tussen het oude en het nieuwe stelsel is dat gemeenten straks op grond van de Monumentenwet verantwoordelijkheid moeten nemen voor het behoud van het eigen archeologisch erfgoed en dat zij bij bodemingrepen van enige omvang het behoud van archeologische waarden moeten afwegen tegen andere maatschappelijke belangen. De uitgangspunten voor gemeentelijke beslissingen zullen daarom, nog meer dan voorheen, dienen te worden vastgelegd in een eigen transparant archeologiebeleid.”¹⁴

Tegenwoordig is er voor de omgang met het archeologisch erfgoed een belangrijke taak voor gemeenten weggelegd. Zij zijn daarvoor, in samenspraak met de ROB en de provincies, grotendeels verantwoordelijk.

⇒ “Het gemeentelijk selectiebeleid zal overigens ontwikkeld en toegepast dienen te worden in nauw overleg met de Provincie en de ROB. Het kan en mag immers nooit strijdig zijn met het landelijke, en eventueel provinciale aanwijzingsbeleid voor archeologische monumenten.”¹⁵

Gemeenten zijn verplicht bij een verandering van het bestemmingsplan, bijvoorbeeld ten behoeve van woningbouw, te (laten) onderzoeken of er waardevol archeologisch erfgoed in de bodem zit. Als een gemeente daarvoor zelf geen gekwalificeerde mensen in dienst heeft, kan een gemeente een commercieel archeologisch bureau vragen om het onderzoek uit te voeren.

Of er op een bepaalde plek archeologisch erfgoed aanwezig is, kan onder meer worden bepaald door het raadplegen van Archis. Dat is ‘het geauto-

11. www.noaa.nl

12. www.erfgoedinspectie.nl

13. www.archis.nl/ (...) 4-2-1

14. Hessing, 2002

15. Ibid.

matiseerde Archeologisch Informatiesysteem voor Nederland. Het bestaat uit een databank waarin allerlei gegevens over archeologische vindplaatsen (bijna 60.000) en terreinen (bijna 13.000) in Nederland zijn opgeslagen, daterend van de prehistorie tot de Nieuwe tijd.¹⁶

- ⇒ “Vastgelegd in Archis2 is onder meer: de ligging en de aard van een vindplaats (bijvoorbeeld nederzetting of grafveld); de vondsten en grondsporen die zijn aangetroffen; de datering; de status van een terrein (wettelijke bescherming); de gebieden waar archeologisch onderzoek heeft plaatsgevonden. Al deze informatie kan met behulp van een geografisch informatiesysteem (GIS) worden gekoppeld aan diverse kaartondergronden die in digitale vorm in Archis beschikbaar zijn, zoals de topografische kaart, de bodemkaart en de grondgebruikkaart.”¹⁷

Ook kan men er archeologische waardenkaarten op na slaan, zoals de landelijke en provinciale archeologische waardenkaarten. Op deze kaarten staan plekken en structuren aangegeven die archeologische waarden bevatten.

- ⇒ “Allereerst is er bij het bureauonderzoek nagegaan of er bekende archeologische vindplaatsen in het onderzoeksgebied, en in de nabije omgeving ervan, geregistreerd staan. Hiertoe is het Archeologisch Informatie Systeem ARCHIS, het Centraal Archeologisch Archief CAA, en het Centraal Monumenten Archief CMA geraadpleegd. Gekeken is naar de landschappelijke, geomorfologische en bodemkundige kenmerken van het gebied. Om de archeologische verwachting zoals deze staat aangegeven op de Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden nader te specificeren, is een literatuuronderzoek uitgevoerd naar huidig bodemgebruik, historisch gebruik en cultuurhistorische context.”¹⁸

Als na het doorlopen van de waarderings- en selectieprocedures blijkt dat er ergens waardevol archeologisch erfgoed aanwezig is, dan wordt de potentiële veroorzaker van de bodemverstoring geacht een archeologische opgraving te laten uitvoeren. Deze kunnen worden uitgevoerd door de gemeente of door een commercieel opgravingsbureau.¹⁹ Op basis van het archeologisch onderzoek kan een gemeente besluiten plaatsen aan te wijzen die zo waardevol zijn dat ze beschermd dienen te worden.

- ⇒ “Monumentenverordening. Artikel 19. De gemeenteraad wijst archeologisch belangrijke plaatsen aan, welke naar zijn oordeel voor bescherming in aanmerking komen en kan een zodanige aanwijzing intrekken. (...) Door de raad aangewezen archeologisch belangrijke plaatsen worden geplaatst op de gemeentelijke lijst van archeologisch belangrijke plaatsen.”²⁰

Gemeenten, archeologische bureaus en universiteiten die onderzoek doen naar het archeologisch erfgoed en daarvoor opgravingen verrichten mogen niet zomaar in het wilde weg gaan graven, oude dingen uit de bodem halen en daaraan waarden toekennen. Ze zijn verplicht zich te houden aan bepaalde kwaliteitseisen.

16. www.archis.nl/(...) 2-1-4

17. Ibid.

18. Snieder, 2003

19. www.amersfoort.nl (...) #709

20. www.amersfoort.nl (...) #708

- ⇒ “Zowel in zijn rol van opdrachtgever tot, als eventuele uitvoerder van, archeologisch (voor)onderzoek, advisering en beschermende maatregelen, zal de gemeente zich dienen te conformeren aan de kwaliteitseisen.”²¹

Deze kwaliteitseisen worden beschreven in de Kwaliteitsnorm voor de Nederlandse Archeologie (KNA).

- ⇒ “Iedereen die archeologische werkzaamheden uitvoert is echter wel gehouden aan een uitgebreid stelsel van kwaliteitseisen, vastgelegd in de Kwaliteitsnorm voor de Nederlandse Archeologie (KNA). Ook gemeenten zullen, of het nu is in hun rol van toezichthouder op, opdrachtgever tot, of uitvoerder van, archeologische werkzaamheden, altijd zorg moeten dragen voor de wettelijk vereiste wijze van uitvoering.”²²

Door de Rijksinspectie voor de Archeologie (RIA) wordt in de gaten gehouden of een gemeente, commercieel bureau of universiteit aan de eisen voldoet.²³

Wie bepaalt wat archeologie is?

Professionele archeologen, ambtenaren, commerciële opgravingsbureaus, provincies, de ROB, de RIA, waardenkaarten, Archis, de Monumentenwet en de KNA zijn allemaal mensen, organisaties, regels of instrumenten die een rol spelen bij de formele omgang met het archeologisch erfgoed. Ik zal nu de vraag beantwoorden welke mensen en organisaties formeel mogen bepalen wat archeologie is, wat daarvan van waarde is en hoe er mee moet worden omgegaan. Om deze vraag te beantwoorden zal ik hieronder beschrijven wiens kennis en waarden een aantal van de genoemde betrokken organisaties, regels en instrumenten representeren.

Archeologische waardenkaarten zijn één van de instrumenten die kunnen worden geraadpleegd om te bepalen of er op een bepaalde plek mogelijke waardevolle archeologie aanwezig is. Waar, bijvoorbeeld, de waardevolle archeologie van de Duin- en Bollenstreek gelegen is, is af te lezen van één van de kaarten van de Cultuurhistorische Hoofdstructuur Zuid-Holland.²⁴ Deze waardenkaart is, net als de waardenkaarten van andere provincies, voor een deel gebaseerd op de Archeologische Monumenten Kaart. Daarop zijn de belangrijkste waardevolle archeologische terreinen van Nederland weergegeven.

21. Hessing, 2002

22. Ibid.

23. Ibid.

24. Provincie Zuid-Holland, 2002

- ⇒ “De Archeologische Monumenten Kaart (amk) is in samenwerking met de verschillende provincies en gemeentelijk archeologen ontwikkeld. De kaart bevat een overzicht van archeologische terreinen in Nederland. De amk is één van de bronnen om ruimtelijke plannen, zoals streek- en bestemmingsplannen, te kunnen opstellen, beoordelen en toetsen op hun gevolgen voor de archeologie. (...) De terreinen zijn beoordeeld op de criteria kwaliteit, zeldzaamheid, representativiteit, ensemblewaarde en belevingswaarde. Op grond van deze criteria zijn de terreinen ingedeeld in terreinen met archeologische waarde, hoge archeologische waarde en zeer hoge archeologische waarde. Onder deze laatste categorie vallen ook de wettelijk beschermde monumenten.”²⁵

De archeologische waardenkaarten representeren voornamelijk de waarden van mensen die opereren binnen het archeologisch veld, de waarden die door onder meer archeologen aan dingen in, op en onder het landschap worden toegekend. Zo is de waardenkaart van de provincie Zuid-Holland samengesteld door een architectuurhistoricus, twee historisch geografen, een landschapsarchitect, een archeoloog, een medewerker van het Waterschap en met inbreng van de RDMZ en de ROB.²⁶

Hoe men bepaalt welke archeologische objecten van waarde zijn en wie dat mogen bepalen, is af te leiden uit de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie. Deze is geproduceerd ‘door een commissie waarvan de leden afkomstig zijn uit de diverse geledingen van het archeologische veld.’²⁷ De commissie bestaat hoofdzakelijk uit professionele archeologen, zoals een archeozoöloge, een universitair hoofddocent archeologie, een provinciaal archeoloog, de voorzitter van de Nederlandse Vereniging van Archeologen en een maritiem archeoloog.

- ⇒ “Wie maken deel uit van het College? Bij de samenstelling van het College is rekening gehouden met de verschillende geledingen van de archeologische beroepsgroep.”²⁸

In de KNA wordt gedetailleerd beschreven hoe een waardebeoordeling dient te geschieden en wie daartoe gerechtigd is.

- ⇒ “Leidraad voor het maken van een waardestelling. De waardestelling maakt deel uit van het eindrapport en bevat de resultaten van de hieronder weergegeven stappen en de eindconclusies omtrent de behoudenswaardigheid van vindplaatsen. (...) Het proces van waarden vindt plaats in een aantal stappen: 1. Waardering op basis van belevingsaspecten. In deze stap worden monumenten gewaardeerd op criteria die van belang zijn voor hun belevingswaarde, te onderscheiden in ‘schoonheid’ en ‘herinneringswaarde’. 2. Waardering op basis van fysieke criteria. Deze waardestelling vindt plaats op de criteria ‘gaafheid’ en ‘conservering’. 3. Waardering op basis van inhoudelijke criteria. In deze stap worden monumenten gewaardeerd op wetenschappelijk belang. De wetenschappelijke waarde wordt gemeten aan de hand van vier criteria: zeldzaamheid, informatiewaarde, context- of ensemblewaarde en representativiteit.”²⁹

25. www.archis.nl/... 2-2-2

26. Bij de productie van de kaart zijn een aantal lokale historische verenigingen betrokken. Zij hebben kunnen reageren op een concept van de kaart en hun commentaren zijn verwerkt in het uiteindelijke resultaat.

(Provincie Zuid-Holland, 2000)

27. www.cvak.org/

28. Ibid.

29. College voor de Archeologische Kwaliteit, 2005: hoofdstuk 3

Daarvoor worden in het eerste hoofdstuk van het document de kwaliteitseisen gedefinieerd die aan de betrokkenen worden gesteld en wordt beschreven hoe deze zich hiërarchisch tot elkaar verhouden.

- ⇒ “Kwaliteitseisen aan actoren. Hieronder worden alle in de processen genoemde actoren benoemd en gedefinieerd. Bij elk proces apart wordt weergegeven welke actoren relevant zijn. (...) Eerst is vastgelegd welke functiecategorieën (archeoloog, specialist etc.) er zijn en welke niveaus (indien relevant) onderscheid gemaakt tussen senior-, medior- en juniorniveau. Daarnaast worden per functieniveau inhoudelijke criteria en opleidingsvereisten bepaald waaraan de diverse actoren dienen te beantwoorden, om op een bepaald functieniveau te werk gesteld te kunnen worden.”³⁰

Na de definiëring en positionering van de betrokkenen wordt in de KNA per archeologische activiteit aangegeven wie bevoegd is deze uit te voeren. Het waarden van archeologische vindplaatsen, bijvoorbeeld, valt onder de verantwoordelijkheid van de senior archeoloog: “De senior archeoloog controleert of de waardestelling op de juiste wijze is uitgevoerd.”³¹

Uit de KNA kan worden afgeleid dat de productie van archeologische kennis en waarden formeel de verantwoordelijkheid is van mensen die aan de kwaliteitseisen kunnen voldoen: professionele archeologen.

De archeologie en de politieke besluitvorming

De hierboven gegeven beschrijving van de formele werking van de archeologie maakt duidelijk dat wat archeologisch erfgoed is, welke waarde het heeft en hoe ermee moet worden omgegaan (zoals het behoud, het beheer en de representatie van het archeologisch erfgoed) in belangrijke mate wordt bepaald door een gemeenschap van professionele archeologen. Deze professionals zitten zowel in de beleidsmakende, de uitvoerende en de controlerende instanties. Ze zijn grotendeels verantwoordelijk voor het definiëren wat archeologisch erfgoed is, voor de waardetoekenning daaraan, voor het bepalen van de onderzoeksagenda's, voor de creatie van Archis, de KNA, de waardenkaarten en andere regels en instrumenten, die tezamen het archeologisch bestel vormen.

Hoewel de professionele archeologen binnen het archeologisch veld mogen en kunnen bepalen wat waardevolle archeologie is en hoe daar mee moet worden omgegaan, hebben zij formeel niet de macht daarover politieke besluiten te nemen. Dat is aan de politiek. De nationale politiek en in het bijzonder de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen is formeel verantwoordelijk voor het functioneren van zowel het archeolo-

30. Ibid.: hoofdstuk 1

31. Ibid.: hoofdstuk 3

gisch veld als het bestel. De nationale, provinciale en gemeentelijke politiek zijn formeel verantwoordelijk voor de besluitvorming over de omgang met archeologie.

Ondanks de formeel onafhankelijke positie van de nationale politiek ten opzichte van het archeologisch veld, wordt het archeologisch beleid voor een belangrijk deel gebaseerd op adviezen uit en in samenspraak met het archeologisch veld.

- ⇒ “Als het conceptwetsvoorstel door de staatssecretaris en door andere departementen is becommentarieerd, wordt het in een officiële adviesronde voorgelegd aan het archeologisch veld. De Stichting voor de Nederlandse Archeologie (SNA) kan dan, namens de bij haar aangesloten organisaties, een standpunt formuleren. Daarnaast zal de SNA haar achterban regelmatig informeren over de wetgeving en de andere onderdelen van kwaliteitszorg en Malta. De standaards en normen voor archeologische werkzaamheden zijn een product van het archeologisch veld zelf. De leden van de Voorbereidingscommissie overleggen met een klankbordgroep en staan daarnaast open voor inbreng van anderen. Ook voor de overige onderdelen van het verdrag zal overlegd worden met het archeologisch veld.”³²

Daarbij laat de politiek de invulling van de werking van het archeologisch bestel grotendeels aan het archeologisch veld zelf over: “Wat is kwalitatief goede archeologie? Dat kan het archeologisch veld zelf het beste aangeven (‘zelfregulering’).”³³

- ⇒ “Wie doet wat? Binnen het ministerie van ocnw worden de plannen van de staatssecretaris uitgewerkt in het Project Malta. Daaronder vallen drie werkgroepen, te weten Wetgeving, Kwaliteit en Malta. (...) Werkgroep Kwaliteit. In deze werkgroep wordt, in aanvulling op de wettelijke mogelijkheden, gekeken naar de wijze van uitvoering van het archeologisch werk. Wat is kwalitatief goede archeologie? Dat kan het archeologisch veld zelf het beste aangeven (‘zelfregulering’). Een Voorbereidingscommissie van archeologen, die onder deze werkgroep valt, formuleert standaards en normen waar het werk straks aan moet voldoen. De werkgroep beraadt zich verder over een Inspectie en een College voor de Archeologie.”³⁴

Ook op het lokale niveau van de gemeentepolitiek wordt de politieke besluitvorming over de omgang met archeologie voornamelijk beïnvloed door mensen en organisaties die deel uitmaken van het archeologisch veld. Zo is in het ‘Voorbeeldbeleidsplan Gemeentelijke Archeologische Monumentenzorg’ te lezen dat bij de afweging van de archeologiebelangen met betrekking tot beslissingen over ruimtelijke ingrepen ‘het gemeentebestuur zich tijdens het doorlopen van het proces van archeologische monumentenzorg (...), herhaaldelijk moet bedienen van deskundig advies van een daartoe gekwalificeerd archeoloog’.³⁵ De rol van de gemeentelijke politiek is veelal beperkt tot het goed- of afkeuren van de door professionele archeologen opgestelde

32. www.minocw.nl/malta/factsheets/fact1.html

33. Ibid.

34. Ibid.

35. Hessing, 2002

gemeentelijke verordening, waarin staat welke plekken zijn gedefinieerd als archeologisch waardevol.

De invloed van de experts

- ⇒ “Archeologen zijn door de samenleving exclusief gemachtigd het erfgoed op te sporen, te onderzoeken en erover te oordelen. Ook is het handelen van archeologen met betrekking tot dat collectieve erfgoed in hoge mate onnavolgbaar en verborgen. Wat het is, wat de waarde en het belang ervan zijn, hangt vrijwel uitsluitend af van de observaties en de oordelen van de individuele archeoloog.”³⁶

De conclusie kan worden getrokken dat de productie en naleving van de wet- en regelgeving en de productie van de instrumenten die binnen de archeologie worden gebruikt, grotendeels in de handen ligt van mensen en organisaties die deel uitmaken van het archeologisch veld.

- ⇒ “*Expert judgement* en actuele onderzoeksvragen spelen bij de uiteindelijke waardestelling meestal een doorslaggevende rol.”³⁷

Deze mensen en organisaties kunnen daarbij direct en indirect relatief veel invloed uitoefenen op de lokale, regionale en nationale politieke besluitvorming betreffende de omgang met archeologie. Omdat binnen de archeologie de kennis en de waarden van professionele archeologen domineren, kan worden geconcludeerd dat de omgang met het archeologisch erfgoed in Nederland in belangrijke mate kan worden bepaald door professionele archeologen. Dat wil overigens niet zeggen dat deze professionals in actuele planningspraktijken, waarin verschillende belangen moeten worden afgewogen, die invloed altijd kunnen doen gelden. Daarbinnen hebben immers, zoals in § 4.3 is opgemerkt, ook andere belangengroepen invloed op de wijze waarop er met de ruimte wordt omgegaan.³⁸

5.2 Met gebonden handen ex situ

Op een koude dag in februari in het jaar 2004, bezoek ik een Wageningse amateurarcheoloog om hem te interviewen over zijn fascinatie voor zijn hobby. Hij ontvangt mij in een oude theekoepel net achter de Wageningse winterdijk, het onderkomen van de lokale amateurarcheologen. Aan de muren hangen enkele vergeelde bladen met fotocollages. Op de foto's staan opvallend veel bebaarde mannen. Ze poseren trots temidden van archeologische opgravingen.

36. Nederlandse Vereniging van Archeologen, 2004: 71

37. Hessing, 2002

38. Vgl. Assche & Duineveld, 2004

Veel vragen over zijn fascinaties heb ik de amateur niet kunnen stellen. Hij maakt meteen duidelijk dat het niet het goede moment is om daarover te spreken. Want het gaat niet goed met de amateurarcheologie. ‘Vroeger,’ zegt de amateur, ‘werd er veel gegraven door de archeologische werkgemeenschap van Wageningen. Er is toen veel archeologisch erfgoed geregistreerd. Sinds Malta is dat voorbij. Nu worden er alleen nog maar noodopgravingen gedaan door commerciële bureaus. Amateurs worden daarbij veelal buitengesloten.’

De archeologische werkgemeenschap in Wageningen kent tegenwoordig niet veel leden meer. Drie om precies te zijn. Waarvan er nog maar één actief is. Dat is hij zelf. Veel van de leden zijn overleden en zij die nog in leven zijn, zijn allemaal ziek. Er is nog wel een historische vereniging genaamd: ‘Oud-Wageningen.’ ‘Maar ja,’ zegt de amateur, ‘die regelen ook dingen als het 90-jarig bestaan van de politie. Ze zijn niet speciaal geïnteresseerd in archeologie.’

De amateur denkt dat het ‘na Malta voor de amateurs nooit meer zo zal zijn als het is geweest’. Hoewel de amateur een nieuwe invulling heeft gegeven aan zijn amateursrol en veel tijd besteedt aan het aanjagen van de gemeente en het publiek, blijft hij het jammer vinden dat er weinig meer wordt opgegraven. “De gouden tijden voor de amateurs zijn voorbij,” verzucht hij aan het slot van het gesprek.

Kan uit het gesprek met de Wageningse amateurarcheoloog worden afgeleid dat het beeld dat ik in § 3.2 schetste van de rol van de amateurarcheologen en hun relaties met een deel van het archeologisch veld misschien iets te rooskleurig is? Dat kan omdat het verhaal niet op zichzelf staat. Dat blijkt onder meer uit de brieven en artikelen die in 2003 en 2004 in de *Westerheem*, het magazine van de amateurs van de Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland (AWN), verschenen.³⁹

⇒ “Onder amateurarcheologen wordt veel gepraat over de rol van de amateur in het nieuwe archeologische bestel. Dit komt vooral doordat er weinig duidelijkheid is over de werking hiervan in de praktijk. Daarom is er veel onzekerheid. De voorlichting over dit onderwerp door bevoegde instanties lijkt minimaal. Hoe is de toestand nu eigenlijk? Niemand lijkt daar een goed overzicht van te hebben. Ook ik pretendeer niet dit te hebben. Wel kreeg ik een beeld op grond van gesprekken om mij heen en via de gegevens van een kleine enquête die in april is gehouden onder actieve amateurs (circa 14 mensen uit zes werk-/belangengroepen in de regio Utrecht). Ik hoop met het schetsen van dit beeld aan te geven dat er meer aandacht moet komen voor de amateurs, een betere voorlichting om hun onrust weg te nemen én om hun motivatie in stand te houden. De ervaringen met Malta, waarmee in het kort zijn bedoeld de invloed van het verdrag van Malta

39. Zie: Grood, 2003, Houkes, 2003a, Houkes, 2003b, Houkes, 2003c, Vissers, 2003, Verhagen, 2003, Houkes, 2004

en de daarop gestoelde wettelijke en organisatorische veranderingen in Nederland, zijn uiteenlopend. Het gevoel daarover bij amateurs is echter alarmerend.”⁴⁰

Daaruit komt naar voren dat de implementatie van Malta in de praktijk zorgt voor veel neveneffecten die de rollen van de amateurarcheologen beïnvloeden.

⇒ “De laatste tijd is er veel onrust onder amateurarcheologen over hun rol in het veranderende archeologische bestel. Diverse artikelen hebben uitdrukking gegeven aan deze onrustgevoelens. Vanwaar deze onrust? Er verdwijnt dagelijks ongezien nog zoveel van het Nederlandse bodemarchief dat er genoeg mogelijkheden zouden moeten zijn om alle amateurs aan het werk te kunnen houden. Waarom dan de vrees dat de amateur er niet meer aan te pas komt? Emoties laten zich vaak moeilijk sturen, maar mijns inziens is er ook sprake van een kloof tussen theorie en praktijk bij het overheidsbeleid. Binnen Awn-afdeling Zuid-Veluwe en Oost-Gelderland (verder aangeduid met Awn-17) is de onrust vooral in het afgelopen jaar toegenomen.”⁴¹

Een van de ingezonden brieven is afkomstig van de amateurarcheoloog Verhagen, die van 1993 tot 1998 veldcoördinator was van Awn-17. Hij geeft in zijn brief een aantal voorbeelden uit de praktijk die illustreren hoe het archeologisch veld omgaat met amateurarcheologen.

⇒ “Hieronder volgen enige voorbeelden uit de praktijk van onze Awn-afdeling. Omwille van de helderheid zijn plaats en tijd zo concreet mogelijk aangegeven. Hiermee kan de lezer zich het best in de situatie verplaatsen. Het gaat er ons bij de geuite kritiek nadrukkelijk niet om een aanval te doen op de betrokken functionarissen. Wij hebben met hen een goede verstandhouding en prettige contacten. Het gaat ons om het algemene beeld dat hiermee zichtbaar wordt.”⁴²

De door Verhagen gegeven voorbeelden maken duidelijk dat het wettelijk systeem en het naleven van de regels niet alleen erg ongunstig uitpakt voor de amateurs maar soms ook voor het behoud van het bodemarchief.

⇒ “Zomeropgravingen Awn-17. Één van de bindmiddelen van Awn-17 is de (bijna) jaarlijkse zomeropgraving in de grote vakantie. Deze was in het verleden mogelijk als noodopgraving op een bedreigde plek of als oriënterend onderzoek in overleg met de ROB. In verband met de veranderingen in het archeologische bestel gaf de provinciaal archeoloog van Gelderland in 1999 aan dat het noodzakelijk was de formule van de zomeropgraving aan te passen. Daarom werd bij de zomeropgraving van 2000 (Zevenaar - Markt) een projectarcheoloog van het ADC voor de wetenschappelijke begeleiding aan de Awn toegevoegd en fungeerde de gemeente Zevenaar voor het eerst als opdrachtgever. Later werd duidelijk dat ook deze formule niet meer is toegestaan en dat er een reguliere opgraving volgens de regels van het interim-beleid moest komen, waaraan Awn-17 medewerking zou verlenen. Een logische zaak gezien Malta en het neerleggen van verantwoordelijkheid voor het bodemarchief bij gemeente / terreineigenaar. (...)”⁴³

Zo schrijft Verhagen over de weigering van de ROB om toestemming te verlenen voor een noodopgraving. Met de noodopgraving wilde de amateurs archeologisch erfgoed redden die door een verstoring van de bodem verlo-

40. Grood, 2003

41. Verhagen, 2003

42. Ibid.

43. Ibid.

ren dreigde te gaan: “Vervolgens heeft AWN-17 gevraagd – omdat het bodemarchief ter plaatse volledig verloren zou gaan – enige belangrijke zaken te mogen redden. Hiervoor werd door de ROB in overleg met de provincie toestemming geweigerd, met een beroep op de monumentenwet (overtreding van artikel 39). De achtergrond van dit besluit is natuurlijk de vrees dat als er wél noodonderzoek zou worden gedaan, in een volgend geval de gemeente en/of projectontwikkelaar nog minder geneigd zouden zijn het reguliere onderzoek (mede) te bekostigen. Ondanks haar bezwaren tegen dit ROB-besluit heeft AWN-17 loyaal aan dit besluit meegewerkt en zich eraan gehouden. We vinden immers dat de AWN als organisatie een voorbeeldfunctie te vervullen heeft. Dit neemt niet weg dat onze leden geen begrip konden opbrengen voor het besluit.”⁴⁴ De ROB bevestigt dit verhaal.⁴⁵ Deze strategie is een aantal maal door de rijksdienst ingezet. Deze wil zo voorkomen dat gemeenten amateurs het kostbare werk laten opknappen. In de woorden van een medewerker van de rijksdienst is de strategie ingezet ‘om de gemeente te laten voelen wat er gebeurt als je niets met de archeologie doet. Laat de gemeente Zevenaar voor een keer de media maar over zich heen krijgen’. De ambtenaar voegde er aan toe dat het voor de ROB niet leuk is om dit soort strategieën in te zetten.

Toch kunnen Verhagen en andere amateurs van AWN-17 het niet begrijpen. Waarom mochten de amateurs niets doen terwijl het erfgoed werd vernietigd? AWN-17 doet immers al 23 jaar archeologisch onderzoek in Zevenaar en de leden bezitten veel kennis over de lokale nederzettingsgeschiedenis. Ze hebben zich altijd erg ingezet voor de archeologie. Ze hebben zelfs actief meegeholpen het nieuwe gemeentelijke beleid van de grond te krijgen.

⇒ “Waarom hadden de leden van AWN-17 geen begrip voor het weigeren van toestemming? Het belangrijkste punt is dat AWN-17 bij gebrek aan een gemeentelijk archeologisch beleid al ruim 23 jaar onderzoek doet in Zevenaar, waarbij een goed beeld is opgebouwd van de nederzettingsgeschiedenis en met name van de ligging en datering van het middeleeuws burchtcomplex. Door het besluit geen onderzoek uit te voeren – zelfs geen noodonderzoek door de AWN – is deze onderzoekstraditie nu doorbroken. Zo zou het door ons gewenste reddingswerk aanvullende gegevens betreffende de Bleckse Poort hebben opgeleverd waardoor het tot nu toe door de AWN opgebouwde beeld van deze stadspoort weer completer geworden zou zijn. Ten tweede heeft de AWN zich sterk ingespannen om ter plaatse het reguliere onderzoek binnen het nieuwe bestel van de grond te krijgen. AWN-17 is alert geweest op deze locatie en heeft initiatieven genomen. Zij heeft dit bij de gemeente, de provincie en de ROB aangekaart en met de projectontwikkelaar overlegd. Vele uren zijn daarin gestoken. Als de AWN geen initiatief genomen had, had geen enkele partij zich ermee bezig gehouden. Toen deze inspanning en constructieve opstelling geen resultaat hadden, volgde ook nog eens een verbod op reddingswerk. (...) Ten derde moet

44. Ibid.

45. Krauwer, 2004

de vraag gesteld worden of het ethisch verantwoord is het bodemarchief op te offeren om een gemeente of projectontwikkelaar onder druk te zetten. Ons inziens moeten daar andere middelen voor aangewend worden. Het doel van de monumentenwet en het verdrag van Malta is het behoud van het bodemarchief in situ en waar dit niet mogelijk is, het onderzoeken en documenteren gericht op behoud ex situ, voordat het helaas verloren gaat. Het is de vraag hoe een verbod voor amateurs om nog wat te redden (met dreiging van overtreding van de monumentenwet) zich verhoudt tot (de geest van) de monumentenwet en het verdrag van Malta. Bovendien vraagt de lokale samenleving zich af hoe het kan dat archeologisch onderzoek niet meer nodig is als er geen geld voor beschikbaar is.”⁴⁶

De transformatie van het archeologiebeleid heeft volgens Verhagen grote consequenties voor de amateurarcheologen. In een gesprek benadrukt hij dat het probleem niet is dat er voor amateurs geen werk meer zou zijn. Er worden in Nederland, volgens hem, zoveel delen van het bodemarchief verstoord dat er voor elke amateur genoeg is op te graven. Het probleem, zegt hij, is het feit dat er te rigide wordt vastgehouden aan de regels. Dat zorgt er voor dat amateurs een heleboel niet meer mogen. Een rondgang op internet en gesprekken met andere amateurs, professionele archeologen en ambtenaren van de ROB bevestigen dat de genoemde problemen ook elders spelen.⁴⁷ Ook wordt dit beeld bevestigd in de door de ROB nooit officieel gepubliceerde conceptnotitie ‘Visie ROB op de betrokkenheid van amateurarcheologen bij de AMZ’.⁴⁸

⇒ “Amateurs willen met name herstel van het structurele contact met de beroepsweld via onder andere de ROB (...) amateurs, voelen zich niet serieus genomen (...) voelen zich eenzijdig door de ROB afgeschoven naar de provincie ondanks de zeer oude banden (...) missen duidelijke deskundige aanspreekpunten en persoonlijke contacten (...) missen duidelijkheid over taakverdeling in het nieuwe bestel (...) voelen zich bedreigd door professionalisering en de opkomst van bedrijven (...) krijgen onvoldoende feedback bij vondstmeldingen (...) worden te vaak door ROB en provincie afgewimpeld bij noodsituaties of bij vragen om advies (...) willen niet als goedkope werkrachten worden beschouwd (...) zouden meer in de gelegenheid gesteld willen worden om aan opgravingen deel te nemen (...) worden niet of te weinig betrokken bij het traject van de uitwerking (...)”⁴⁹

Kortom, de rollen van de amateurarcheologen zijn door de invoering van het nieuwe beleid, aan veranderingen onderhevig. De amateurs voelen zich daardoor steeds vaker buitengesloten door het archeologisch veld. In de volgende subparagrafen zal ik een aantal factoren uiteenzetten die dat veroorzaken.

46. Verhagen, 2003

47. Zie ook: Hoekstein, 2001, Grood, 2003.

48. Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, 1999

49. Ibid.

De transformatie van een rijksdienst

De meest geformaliseerde banden die de ROB heeft gehad met de amateurarcheologen kwamen voort uit het correspondentenstelsel. Daarmee werden amateurs officieel verbonden aan de ROB. Correspondenten van de ROB kregen een kaart met daarop hun bijzondere status als correspondent bevestigd. Onder de amateurs werd deze erkenning vanuit de overheid erg gewaardeerd. Volgens een medewerker van de ROB was een enkele amateur zo trots op zijn correspondentenschap dat hij naast de voordeur van zijn huis een zilveren plaatje had hangen met de woorden: ‘CORRESPONDENT VAN DE ROB’. Maar dat was toen. Tegenwoordig bestaat het correspondentenstelsel niet meer. Het is opgedoekt in 1997.

Een andere belangrijke factor die zorgt voor de veranderende verhouding tussen de amateurarcheologen en het archeologisch veld is de transformatie van de ROB. Deze rijksdienst is van een archeologisch instituut gericht op opgraven, getransformeerd tot een kennisinstelling die is gericht op het behoud van de archeologie. Veel van de voormalige taken van de ROB zijn daardoor overgedragen aan provincies, gemeenten en commerciële opgravingsbureaus.

⇒ “De Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) is een van de vier Cultuurdiensten van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. De ROB behartigt op rijksniveau de archeologische monumentenzorg in Nederland en draagt daarmee bij aan een geïntegreerd (inter)nationaal beleid op het gebied van cultuurbeheer. De ROB bundelt en verspreidt kennis, ontwikkelt beleid, biedt faciliteiten en stimuleert de samenwerking tussen rijk, provincies, gemeenten en andere relevante partijen en disciplines in het archeologische veld. De ROB ontwikkelt zich tot een nationaal Kenniscentrum Archeologisch Erfgoed en speelt een steeds belangrijker rol als partner in de ruimtelijke ontwikkeling in Nederland. In toenemende mate worden archeologische waarden meegewogen door een vroegtijdige betrokkenheid bij planologische procedures en bij de uitvoering van grote infrastructurele projecten. Archeologische waarden spelen een steeds belangrijker rol in het afwegingskader van de Ruimtelijke Ordening. De ROB behartigt die belangen op Rijksniveau.”⁵⁰

Vroeger had de rijksdienst de amateurs vaak nodig voor het uitvoeren van noodopgravingen. Het was toen voor veel professionele archeologen van de ROB eenvoudig om snel een leger amateurs op te trommelen.

⇒ “In de nu nog geldende Monumentenwet 1988 staan weinig voorschriften over archeologie en deze gaan allen over het opgraven of vinden van archeologische monumenten. Dit illustreert de wijze waarop lange tijd over archeologie werd gedacht, als er al aan werd gedacht. Archeologie was verwijderbaar. Amateurarcheologen functioneerden in deze omstandigheden als de ogen en oren van de archeologie. Zij wezen gemeentes of de ROB op het belang van bepaalde sites. Opgra-

50. www.archeologienet.nl/home/rob.cfm

vingen vonden vaak op het laatste moment plaats om het bodemarchief zoveel mogelijk te redden. De gemeentes en de ROB konden de hulp van de amateurs hier veelal goed bij gebruiken.”⁵¹

In 1997 stopte de ROB met het overgrote deel van zijn opgravingactiviteiten. Nu is de houding van de ROB, volgens een medewerker daarvan, niet reactief: gericht op het redden van wat er te redden valt, maar pro-actief: ze willen behouden van wat er te behouden valt. Omdat de amateurs binnen het nieuwe bestel voor het functioneren van de ROB niet meer nodig zijn, geeft de rijksdienst momenteel aan hen geen directe ondersteuning meer.

- ⇒ “Het Ministerie speelt in de ogen van de actieve amateur geen rol. Men ziet de ROB als de vertegenwoordiger van de landelijke overheid. Als zodanig wordt de ROB dan ook de representant van de uitwerking van Malta. Maar de ROB richt zich nauwelijks tot de amateurs. Aan voorlichting over het nieuwe bestel aan amateurs (en het publiek) wordt niet gedaan. Er is ook weinig contact met amateurs. Wanneer een amateur zelf contact opneemt over technische archeologische zaken, lijkt hij wel geholpen te worden. Maar de ROB kan geen idee meer hebben van de behoeften, problemen en activiteiten van de amateurs. De grote vraag is dan ook wie zich op nationaal niveau bekommert om de amateurs? En andere vraag is tot wie amateurs, of anderen, zich moeten wenden bij bodemingrepen met archeologische consequenties. En waar moeten overtredingen van de Monumentenwet gemeld worden? Bij de politie lijkt niet zo'n goed idee.”⁵²

De dagen dat een amateur de ROB binnen kon lopen met een zak scherven en vanzelfsprekend hulp kreeg bij de determinatie ervan, behoren tot het verleden: “In de goede oude tijd belde je als amateur de ROB en kwamen de archeologen in vol galop aanzetten om je te helpen. Die tijd is voorbij”.

- ⇒ “FAQ's amateurs. Kanttekeningen amateurarcheologen. (...) ‘De ROB heeft veel begrip voor onze argumenten, maar mag niet meer zo met ons samenwerken als voorheen. Nu missen wij de feedback op de door ons aangeleverde gegevens, we missen de financiële ondersteuning door onder meer het wegblijven van hun bijdrage aan tekenmateriaal (...) en formulieren, we missen de toegang tot de volledige intentiekaart van ARCHIS en we missen ook het prettige overleg en de uitwisseling die er altijd was. En zij missen voortaan onze streekennis.’
Antwoorden ROB. Het belang van de amateurs als ‘ogen en oren’ van de archeologie wordt door de ROB onderkend. De amateurarcheologen beschikten ook in het verleden niet over een opgravingvergunning, maar boden, met toestemming van de ROB, vaak assistentie, als er een opgraving plaatsvond. Met de veranderingen in het archeologisch bestel wijzigt de rol van alle partijen. Zo wordt de ROB kenniscentrum en is de opgravingsmarkt geliberaliseerd. In een dergelijk bestel past het niet dat amateurarcheologen opgravingen uitvoeren, met financiële steun van de ROB, terwijl daarvoor geschikte marktpartijen beschikbaar zijn.
Het verwerven van praktische gebiedskennis blijft mogelijk omdat amateurarcheologen onder omstandigheden, met toestemming van de ROB, opgravingen uit mogen voeren. Hiervan kan sprake zijn in een gebied waarover een negatief selectiebesluit is genomen, maar waarvan de amateurarcheologen van mening zijn dat er wel archeologische sporen aangetroffen zullen worden.”⁵³

51. Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, 2003

52. Grood, 2003

53. [www.archis.nl/\(...\)xml.asp](http://www.archis.nl/(...)xml.asp)

Ook zijn veel contacten tussen amateurs en de ROB verbroken door het verdwijnen van de provinciaal archeologen ‘oude stijl’. Dit waren archeologen die in dienst van de ROB waren en deels door de provincie werden betaald. De provinciaal archeologen ‘oude stijl’ hadden veel contacten met amateurs en waren daarvoor de aanspreekpunten.

- ⇒ “FAQ’s amateurs. Kanttekeningen amateurarcheologen. (...) ‘Vroeger werkte je vanzelfsprekend samen met de provinciaal archeologen. Dat gaf een goede uitwisseling waardoor je gedegen onderzoek kon overleggen.’ Antwoord ROB. De werkwijze van de ROB is onder invloed van Malta veranderd. Het begrip complementariteit speelt hierbij een rol. Bij de behartiging van het archeologisch belang vullen gemeenten/provincies en ROB elkaar aan. De ROB functioneert daarbij als kenniscentrum en als aanspreekpunt voor archeologische rijksmonumenten dan wel archeologische sites van nationaal belang. De provincies en gemeentes zijn voor de overige zaken het eerste aanspreekpunt voor overleg en informatie-uitwisseling.”⁵⁴

De bureaucrativering van de archeologie

Een andere, met de hierboven genoemde samenhangende, factor waardoor de amateurs zich steeds vaker voelen buitengesloten is de bureaucrativering (de toename van regels en formele procedures) van het archeologisch bestel en de invloed daarvan op het functioneren van het archeologisch veld.

De bureaucrativering van de archeologie wordt door alle geïnterviewde amateurs en bijna alle geïnterviewde ROB-medewerkers erkend. Zo meent een ambtenaar van de ROB dat het archeologisch bestel ‘heel bureaucratisch is geworden. Het is te rigide. Soms moet je als amateur een zeer lange weg bewandelen om het erfgoed te redden terwijl een aannemer ondertussen een paar kuub grondverzet aan het veroorzaken is’.

- ⇒ “Nog een voorbeeld: In Zevenaar moesten in 2002 i.v.m. werkzaamheden in de omgeving van de Verlengde Schoolstraat vele buizen en leidingen opgenomen en verlegd worden. Hiervoor werd naar schatting 600 meter sleuf machinaal gegraven, met een grondverzet van circa 1500 m³, waarvan 1000 m³ op nieuwe plaatsen, dus verse bodemverstoring in de omgeving van de voormalige stadsgracht. Op één plaats in zo’n sleuf hebben wij over een afstand van circa 12 meter een doorsnede door de voormalige stadsgracht van Zevenaar bestudeerd door de sleufwand te schaven en dateerbaar materiaal te verzamelen, een grondverzet van max. 1 à 2 m³. Strikt genomen zouden we hier formele toestemming voor moeten hebben, maar we vinden dat ons zoveel krediet maar gegeven moet worden. Als de uitvoerder toevallig een bredere bak had gebruikt om zijn sleuven te graven, was gemakkelijk 250 m³ extra verloren gegaan. Dit geeft aan dat wat bodemverstoringen betreft in Nederland de verhoudingen volstrekt zoek zijn. Een uitvoerder kan ongestraft 1000 m³ bodemarchief vernietigen, maar wanneer amateurs 2 m³ bodem onderzoeken en omzetten in behoud ex situ zijn ze eigenlijk in overtreding. De verschillende wetten waaronder graafwerk in de bodem valt, zijn veel te weinig op elkaar en het behoud van het bodemarchief afgestemd. Hieraan gerelateerd komen de steeds in aantal toenemende regels binnen de archeologie als te bureaucratisch en enigszins absurd over.”⁵⁵

54. Ibid.

55. Verhagen, 2003

De commercialisering van de archeologie

- ⇒ “Ten aanzien van de commercialisering van het bestel bestaat er grote bezorgdheid dat financiële en economische belangen, mede van opdrachtgever en uitvoerder, de resultaten gaan bepalen. Zorgvuldigheid staat dan niet meer voorop. (...) Commerciële archeologische bureaus lijken veel moeite te hebben met de inschakeling van amateurs.”⁵⁶

Een andere, eveneens met de voorgaande samenhangende, factor die ervoor zorgt dat de amateurs zich buitengesloten voelen, is de commercialisering van een deel van de archeologie. Dit lijkt geen probleem te hoeven zijn voor de amateurs. Zij hebben formeel nog steeds de mogelijkheid om commerciële bureaus te helpen bij het uitvoeren van archeologische opgravingen en het doen van onderzoek. Het is echter aan de commerciële bedrijven om bepalen of een amateur wel of niet mag meedoen.

- ⇒ “FAQ’s amateurs. Kanttekeningen amateurarcheologen. ‘Alleen beroepsarcheologen zullen voortaan mogen opgraven. Wij mogen de ons bekende gegevens aanleveren voor het bureau-onderzoek, maar het is de amateurs verboden te graven. Onze specifieke streekkennis zal dus achteruit hollen waarvan de wetenschap straks de dupe wordt. Er zal enorm veel verloren gaan.’ ‘Die nieuwe opgravingsbedrijfjes werken van negen tot vier op werkdagen. We zouden hen graag helpen, maar onze werktijden volgen op die van hen: ‘s avonds en in het weekeinde.’ Antwoorden ROB. (...) Zoals in de inventarisatie ook aangegeven, kunnen amateurs meegraven met bedrijven. In de meeste gevallen zal de opdrachtgever aangegeven hebben dat dit gewenst is.”⁵⁷

Volgens de directeur van een groot commercieel opgravingbedrijf wordt de bijdrage van amateurs veelal niet opgevat als een manier om het werk te versnellen of om goedkoper uit te zijn. Ook omdat de commerciële bedrijven op kantoor tijden werken en amateurs veelal daarbuiten wordt de samenwerking bemoeilijkt. In de praktijk staan veel commerciële bureaus niet te springen om de hulp van de amateurs.

De veranderende relaties tussen de archeologie en de amateurs

De relatie tussen amateurarcheologen en een deel van het archeologisch veld is complex. Enerzijds worden de amateurs gezien als ‘de ogen en oren van de archeologie’ en bestonden en bestaan er verschillende banden tussen mensen die formeel verbonden zijn aan het archeologisch veld en de amateurs. Deze banden lijken in het voordeel van beide partijen te werken.⁵⁸ Anderzijds vinden er binnen de archeologie, door de invoering van Malta, processen plaats waarbij de overheidspraktijken transformeren en regelsystemen worden gecreëerd waardoor de amateurs worden buitengesloten. De

56. Grood, 2003

57. [www.archis.nl/\(...\)xml.asp](http://www.archis.nl/(...)xml.asp)

58. Zie: § 3.2

amateurs staan, in de woorden van de amateurarcheoloog Verhagen, steeds vaker met gebonden handen *ex situ*.⁵⁹

⇒ “Heel belangrijk is echter hoe de amateurs zich voelen bij Malta. Zij zien bijna unaniem de toekomst somber in. Zij menen dat de amateur geen of weinig toekomst meer heeft. De rol van de amateur wordt uitgehold. Hij heeft geen status meer en mag nog maar weinig doen. Daar waar hij nog wel geraadpleegd wordt, krijgt hij veelal de resultaten niet te zien. Ook zou de ROB de resultaten van amateur-onderzoek niet bij de onderzoekers terugmelden. De amateurs voelen zich niet meer erkend, niet op de hoogte gehouden en ook niet meer gestimuleerd.”⁶⁰

De amateurarcheologen zijn een bijzondere groep burgers. Ze construeren en waarderen min of meer dezelfde cultuurhistorie als de professionele archeologen. Daarbij waren en zijn ze nauw betrokken bij de wijze waarop er in Nederland door de overheid met het archeologisch erfgoed wordt omgegaan. De invloed van de transformatie van de archeologie op de amateurarcheologen is dan ook niet illustratief voor de effecten die deze transformatie heeft op andere groepen burgers. Veel mensen zijn immers nauwelijks actief in archeologie geïnteresseerd, laat staan dat ze contacten onderhouden met het archeologisch veld of op andere wijze betrokken zijn.⁶¹ Toch kan er uit deze paragraaf worden afgeleid dat de afstand tussen het archeologisch beleidsveld en de burgers groter is geworden. Er kan immers worden geredeneerd dat als een groep burgers, die reeds nauw betrokken is bij het archeologisch erfgoed, minder invloed heeft gekregen op de omgang met oude dingen, daardoor ook de afstand tussen burgers in het algemeen enerzijds en anderzijds het archeologisch beleidsveld is vergroot. Om deze redenen is deze paragraaf, samen met de voorgaande, geschikt om in de volgende paragraaf hieruit een aantal factoren af te leiden die in algemene zin bepalen in hoeverre er door het archeologisch beleidsveld recht wordt gedaan aan mensen die daaraan formeel niet verbonden zijn.

5.3 De geslotenheid van de archeologie

Ik zal nu verkennen in hoeverre er door het archeologisch beleidsveld recht wordt en kan worden gedaan aan de gewaardeerde cultuurhistories van uiteenlopende groepen. Ik beschrijf daarvoor een aantal van de factoren die ervoor zorgen dat de archeologie wordt gekenmerkt door een zekere mate van openheid en van geslotenheid. De mate van openheid bepaalt in hoeverre er recht wordt en/of kan worden gedaan aan de door burgers ge-

59. Verhagen, 2003

60. Grood, 2003

61. Vgl. Koedoot, 2004

waardeerde cultuurhistorieën.⁶² De mate van geslotenheid bepaalt in hoeverre de cultuurhistorieën en de gewenste omgang daarmee van een relatief kleine groep experts kunnen blijven domineren en er voorbij wordt gegaan aan die van uiteenlopende groepen burgers. Voordat ik inga op de openheid en geslotenheid van de archeologie zal ik de betekenis van de begrippen openheid en geslotenheid hieronder eerst specificeren.

Openheid en geslotenheid

Op 2 december 1970 sprak Foucault de rede *L'ordre de discours*⁶³ uit voor het prestigieuze *Collège de France*. Hij begon de rede met een aantal ogenschijnlijke aarzelingen: “Heimelijk had ik de rede die ik vandaag moet uitspreken, en al het spreken dat hier wellicht jaren achtereen van mij verwacht wordt, willen kunnen binnensluipen. (...) Veel mensen kennen, denk ik, ‘een dergelijk verlangen niet te hoeven beginnen, een dergelijk verlangen om zich van meet af aan aan de andere kant van het spreken te bevinden, om maar niet het eigenaardige, het angstaanjagende, het misschien wel onheilspellende dat er in het spreken gelegen zou kunnen zijn van buitenaf te moeten nagaan.”⁶⁴ Foucaults aarzelingen duiden er misschien op dat hij moeite had om met spreken te beginnen. Alsof hij daarvoor zijn angsten moest overwinnen. Dit wekt enige verbazing. Waarom zou iemand als Foucault angst hebben gehad om te beginnen met een vertoog? Hij stond er immers om bekend een goed spreker te zijn.⁶⁵

Wie *L'ordre de discours* en andere teksten uit het oeuvre van Foucault bestudeert zal begrijpen dat hij zijn publiek iets wilde leren over het denken, spreken, schrijven en handelen van mensen. Hij betoogt dat wat mensen mogen en kunnen schrijven en verkondigen en de wijze waarop ze dat doen afhankelijk is van de organisatorische, disciplinaire en culturele context waarin mensen zich begeven. Het denken, spreken, schrijven en handelen wordt daardoor zowel mogelijk gemaakt als beperkt. Zo zijn er volgens Foucault in onze samenleving verschillende uitsluitingsprocedures werkzaam, die de productie van (wetenschappelijke) kennis tegelijkertijd controleren, selecteren, organiseren en herdistribueren. ‘De duidelijkste en ook meest vertrouwde is’, volgens Foucault, ‘het verbod. We weten dat we niet het recht hebben alles te zeggen, dat we niet in elke omstandigheid over alles kunnen praten, dat niet zomaar iedereen, ten slotte, over wat dan ook kan

62. De factoren die ik zal beschrijven moeten niet worden gezien worden als een alomvattende opsomming. Ik beperk mij tot die factoren die ik uit de empirie heb kunnen afleiden.

63. Foucault, 2004a

64. Ibid.: 35

65. Eribon, 1989

praten. Het taboe op het onderwerp, het ritueel van de omstandigheid, het exclusieve recht of privilege van de spreker, ziedaar het spel van drie soorten verboden die elkaar kruisen, elkaar versterken of compenseren en zo een ingewikkeld raster vormen dat voortdurend verandert.⁶⁶

Ik denk dat de door Foucault geuite angst aan het begin van zijn rede, gezien de inhoud daarvan, niet moet worden geïnterpreteerd als zijn emotionele toestand op het moment van spreken. Hij was niet bang om met spreken te beginnen. Zijn angst was een gefingerde angst. Het was een vooruitblik op de inhoud van zijn rede, waarin hij die factoren uiteen zette die ook hem hadden kunnen uitsluiten.⁶⁷ Foucault gaf zijn lezing immers binnen een wetenschappelijke organisatie die hij niet zomaar heeft mogen betreden: ‘Niemand,’ aldus sprak Foucault in dezelfde lezing, ‘zal de orde van het spreken binnentreden wanneer hij niet aan bepaalde eisen voldoet of wanneer hij daartoe niet van de meet af aan bevoegd is. Nauwkeuriger uitgedrukt: niet alle regionen van het spreken zijn even open en toegankelijk; sommige zijn streng verboden (...)’⁶⁸ Achter het feit dat het *College de France* openstond voor zijn ideeën kunnen verschillende redenen zijn schuilgegaan.⁶⁹ Bijvoorbeeld, omdat hij de juiste diploma’s had. Omdat hij een goede wetenschappelijke reputatie had, een groot netwerk bezat, veel kennis van zaken had en sympathiek werd bevonden. Omdat de dingen die hij zei en schreef door het college relevant werden geacht. Omdat zijn woorden aansloten bij het heersende wetenschappelijke denken en de politiek van het moment. Of, omdat zijn ideeën daarvan afweken en het *College de France* werd gekenmerkt door een zekere mate van openheid daarvoor.

Geïnspireerd door Foucault gebruik ik de term geslotenheid om alle factoren te duiden waardoor ideeën, kennis, normen, waarden, dingen en mensen, bewust dan wel onbewust, buiten bepaalde praktijken (disciplines, beleidsvelden, organisaties en netwerken) worden gehouden. De term openheid verwijst naar die factoren die zorgen voor het omgekeerde. Ze zorgen ervoor dat er binnen praktijken recht wordt gedaan aan bepaalde dingen, kennis, mensen, enzovoorts.

Hieronder zullen de begrippen openheid en geslotenheid terugkeren in de beschrijvingen van een aantal factoren die de mate van geslotenheid en openheid van achtereenvolgens het archeologisch bestel en het archeologisch veld bepalen.

66. Foucault, 2004a: 43

67. Vgl. het inleidend commentaar van Widdershoven in: Foucault, 1988: 7-31

68. Foucault, 2004a: 57

69. Zie voor een weergave daarvan: Eribon, 1989

De geslotenheid van het archeologisch bestel

Ik zal nu laten zien dat het functioneren van sommige wetten, regels en instrumenten, die te samen het archeologisch bestel vormen, kan worden beschouwd als een factor die de mate van openheid en geslotenheid van de archeologie veroorzaakt.

Een belangrijke set van regels binnen de archeologie wordt beschreven in de KNA. Daarin staat, zoals gezegd, wie bevoegd is opgravingen te doen, kennis te produceren en waarden toe te kennen aan oude dingen. In de KNA worden professionele archeologen daarvoor in een duidelijke hiërarchie ten opzichte van elkaar gepositioneerd.

- ⇒ “[Actor:] Senior Archeoloog [Criteria:] Onderschrijft de ethische code (lid van NVVA of EAA of IFA of RPA) en daarmee het NVVA handvest of *‘the code practice’* en *‘the principles of conduct’*.
- Indien de universitaire opleiding niet is afgerond in de archeologie van Noord West Europa dient de minimale aantoonbare ervaringsseis uitsluitend betrekking te hebben op werk in de Nederlandse archeologie. - Aantoonbare ervaring in de breedte, diepte en duur (moet blijken uit het cv en aan de hand van diploma’s en referenties) - Aantoonbare ervaring in werken met de KNA - Aantoonbare expertise om een standaardrapportage te kunnen schrijven. - Tenminste 6 jaar werkervaring in de archeologie (uitgaande van minimaal 1225 uur op jaarbasis), waarvan minimaal 3 jaar in een leidinggevende capaciteit eventueel met onderbrekingen. Een onderbreking die niet meer dan één jaar aaneengesloten duurt heeft geen invloed op de opbouw van de werkervaring. Bij een onderbreking die langer dan één jaar aaneengesloten duurt, wordt de periode die het jaar overschrijdt in mindering gebracht op de opgebouwde ervaring - 6 relevante publicaties, waarvan minimaal 2 publicaties als enige auteur. [Opleiding]: - afgeronde universitaire opleiding archeologie (doctoraal of master) (...) [Actor:] Junior Archeoloog [Criteria:] Onderschrijft de ethische code (lid van NVVA of EAA of IFA of RPA) en daarmee het NVVA handvest of *‘the code practice’* en *‘the principles of conduct’*. – Afgestudeerd [Opleiding:] afgeronde universitaire opleiding archeologie (doctoraal of master)”⁷⁰

Uit de KNA is af te leiden dat alleen professioneel geschoolde archeologen formeel gerechtigd zijn opgravingen te verrichten, onderzoek te doen en de waarden van archeologie te bepalen. Amateurarcheologen en andere niet-experts komen in dit kwalificatiesysteem niet voor. Ondanks dat, zoals uit § 3.2 is gebleken, sommige amateurarcheologen kennis produceren volgens methoden en procedures die ook binnen de wetenschappelijke disciplines gangbaar zijn. Ondanks dat hun onderzoeken leiden tot kennis die de wetenschappelijke toets der kritiek soms kan doorstaan.⁷¹ Ondanks dat zowel door amateurarcheologen als professionele archeologen wordt erkend dat amateurs regelmatig meer en betere kennis hebben van de lokale cultuurhistorie dan de professionele archeologen.⁷² Desondanks komt het in de praktijk voor dat een professioneel archeoloog gelegitimeerd uitspraken

70. College voor de Archeologische Kwaliteit, 2005: hoofdstuk 1

71. Zie § 3.3

72. Zie § 3.3

mag doen over de betekenis en waarde van het archeologisch erfgoed ter plaatse en een amateur met soms meer kennis van zaken zich er formeel niet mee mag bemoeien. Het is hierom dat de regels, zoals opgetekend in de KNA, kunnen worden beschouwd als één van de factoren die de geslotenheid van de archeologie veroorzaken. Deze regels zorgen ervoor dat de kennisproductie over en de waardebepaling van archeologie is voorbehouden aan archeologische experts.

De mate van geslotenheid van de archeologie wordt ook veroorzaakt door de productie en het gebruik van instrumenten zoals Archis en de waardenkaarten. Zoals uit § 5.1 blijkt representeren deze instrumenten hoofdzakelijk de door professionele archeologen geproduceerde kennis en waarden. Dat komt omdat bij de productie van de instrumenten voornamelijk hun kennis en waarden wordt geïncorporeerd.⁷³ Bij het gebruik dat van de instrumenten wordt gemaakt, zoals het overnemen van de, op een cultuurhistorische waardenkaart ingekleurde, waardevolle plekken in een bestemmingsplan of streekplan, worden daarmee automatisch de kennis en waarden van de archeologen gereproduceerd. Het gebruik van dit instrument leidt dan ook tot de selectieve reproductie van bepaalde kennis en waarden en sluit in één beweging alle kennis en waarden uit die niet in de instrumenten zijn geïncorporeerd.

⇒ “De AMK [(Archeologische monumentenkaart)] is bedoeld voor beleidsmakers. Het is geen product dat beschikbaar is voor publieksdoeleinden.”⁷⁴

Ook de selectieve toegankelijkheid van sommige instrumenten draagt bij aan de mate van geslotenheid van de archeologie.

⇒ “Archis2 is een database die via het internet toegankelijk is voor geautoriseerde gebruikers voor vastlegging en bevraging van archeologische informatie. Archis2 is de opvolger van Archis. (...) Archis2 is bedoeld voor instanties en personen die vanwege hun rol en functie in het archeologisch bestel zeer regelmatig informatie vastleggen of raadplegen. Het programma zoals het nu bestaat, is daarom alleen toegankelijk voor archeologische bedrijven, provinciaal en gemeentelijk archeologen, depotbeheerders, de Rijksinspectie voor de Archeologie en een aantal archeologische instituten van universiteiten.”⁷⁵

Een voorbeeld van een selectief toegankelijk instrument is ‘Archis’. Dit systeem is exclusief toegankelijk voor mensen en organisaties die aan het archeologisch veld verbonden zijn.⁷⁶ Mensen die dat niet zijn zullen hun vondsten via een omweg moeten aanmelden. Ook kunnen ze Archis niet raadplegen om te kijken of er ergens archeologisch erfgoed aanwezig is.⁷⁷

73. Vgl. Foucault, 1994b

74. [www.archis.nl/\(...\)](http://www.archis.nl/(...)) 2-2-2

75. [www.archis.nl/\(...\)](http://www.archis.nl/(...)) 2-1-3

76. Zoals: archeologische bedrijven, provinciale en gemeentelijk archeologen, depotbeheerders, de Rijksinspectie voor de Archeologie

en een aantal aan universiteiten gelieerde archeologische instituten.

77. De reden die daarachter schuil gaat is dat de beleidsmakers daarmee willen voorkomen dat ‘schatgravers’ de kaarten gebruiken als hulpmiddel bij het zoeken naar plekken

waar mogelijk waardevolle oude dingen in de bodem zitten.

- ⇒ “Archis2 is niet toegankelijk voor amateurarcheologen. Hoe kunnen zij toegang krijgen tot de informatie in Archis2 of een vondst melden? Amateurarcheologen kunnen hun vondsten melden bij de provinciaal archeoloog in de provincie. Dat kan via het eveneens op deze website aanwezige vondstmeldingsformulier.”⁷⁸

De selectieve toegankelijkheid van instrumenten wordt ook veroorzaakt doordat voor het gebruik ervan bepaalde vaardigheden noodzakelijk worden geacht.

- ⇒ “Voor het bedienen van het programma is een cursus noodzakelijk. Archis2 is namelijk dusdanig complex dat het programma niet is te gebruiken zonder een cursus te hebben gevolgd. Indien u meent tot de doelgroep te behoren, dan kunt u dat via archismeldpunt@archis.nl aan ons kenbaar maken. Wij zullen dan contact met u opnemen. Voor niet-archeologisch geschoolden is de belangrijkste informatie voor professioneel gebruik via onze website te downloaden. Het gaat hier om de Archeologische Monumentenkaart en de Indicatieve Kaart Archeologische Waarden. Hiervoor geldt dat deze informatie alleen in combinatie met een eigen GIS te raadplegen is.”⁷⁹

Wie niet over de vaardigheden beschikt heeft geen of moeilijk toegang tot het instrument.

- ⇒ “Digitale bestanden archeologische kaarten. Hier kunt u de digitale bestanden downloaden van de Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW), de Archeologische Monumentenkaart (AMK) en de Globale Archeologische Kaart van het Continentaal Plat. Het kaartmateriaal is bedoeld als instrument voor professioneel gebruik. Om de informatie te kunnen beoordelen is archeologische expertise noodzakelijk. (...) Om de informatie te kunnen beoordelen is archeologische expertise noodzakelijk. Bij archeologische voorspellingen bestaat immers altijd het risico van overschatting van hoog gewaardeerde gebieden en onderwaardering van de lager geclassificeerde gebieden.”⁸⁰

Kortom, de productie en het selectieve gebruik van sommige instrumenten kan worden gezien als één van de factoren die ervoor zorgen dat sommige kennis en waarden worden uitgesloten. De instrumenten dragen bij aan de geslotenheid van de archeologie.

De verhalen over de bunkerliefhebbers⁸¹ en de amateurarcheologen⁸² leren dat er binnen de archeologie ook een zekere mate van openheid bestaat voor de gewaardeerde cultuurhistories van groepen mensen die daar formeel niet aan verbonden zijn. Deze openheid wordt deels veroorzaakt door de werking van sommige regels en wetten. Deze maken het voor burgers mogelijk invloed uit te oefenen op het cultuurhistorisch beleidsveld. Een van die regels is de in de monumentenwet opgenomen Artikel 3-procedure.

78. www.archis.nl/ (...) 2-1-3

79. www.archis.nl/ (...) 2-1-4

80. www.archis.nl/(...) 2-2-1

81. Zie: Proloog

82. Zie: § 3.2

- ⇒ “Artikel drie. 1. Onze minister kan, al dan niet op verzoek van belanghebbenden, onroerende monumenten aanwijzen als beschermd monument. 2. Voordat onze minister ter zake een beschikking geeft, vraagt hij advies aan de raad van de gemeente waarin het monument is gelegen en, indien de monumenten zijn gelegen buiten de krachtens de Wegenverkeerswet 1994 vastgestelde bebouwde kom, tevens aan gedeputeerde staten. 3. Onze minister doet mededeling van de adviesaanvraag, bedoeld in het tweede lid, aan degenen die in de kadastrale registratie als eigenaar en beperkt gerechtigde staan vermeld, aan de ingeschreven hypotheccaire schuldeisers en, indien om aanwijzing is verzocht, aan de verzoeker. 4. Burgemeester en wethouders stellen de in het derde lid genoemde belanghebbenden in de gelegenheid zich te doen horen en plegen het overleg, bedoeld in artikel 2, tweede lid. 5. De gemeenteraad brengt zijn advies uit binnen vijf maanden na de verzending van de in het tweede lid bedoelde adviesaanvraag, gedeputeerde staten binnen vier maanden. 6. Onze minister beslist, de Raad gehoord, binnen tien maanden na de datum van de verzending van de adviesaanvraag aan de gemeenteraad, dan wel indien om aanwijzing is verzocht, binnen tien maanden na ontvangst van dat verzoek.”⁸³

Dit is het artikel dat door de Stichting Menno van Coehoorn wordt gebruikt.⁸⁴ De aanvraag voor een artikel 3-procedure kan leiden tot een tijdelijke ontheffing van de bestemmingswijziging van een plek, tot de gehele procedure is doorlopen. Het artikel wordt daarom niet alleen gebruikt om cultuurhistorie te behouden maar door sommigen ook ingezet als middel om bouwplannen ‘te frustreren’ om andere redenen dan het behoud van cultuurhistorie.

Een andere formele mogelijkheid voor burgers om invloed uit te oefenen op het archeologisch beleidsveld is de Artikel 41-procedure. Deze procedure stelt burgers in staat een opgravingsbevoegdheid te krijgen.

- ⇒ “Artikel 41–formulier amateurverenigingen. Als gevolg van de veranderende regelgeving zijn de eisen die gesteld worden aan het verrichten van archeologisch onderzoek sterk aangescherpt (KNA, RIA). Dit betekent dat ook voor amateurarcheologen nieuwe regels gelden. Onder speciale omstandigheden is het mogelijk dat er nog steeds onderzoek wordt verricht door amateurarcheologen. Vanzelfsprekend geldt dit wanneer zij deelnemen aan onderzoek door een gecertificeerd bedrijf of een gemeente met een opgravingsvergunning. In een beperkt aantal gevallen is het ook mogelijk dat amateurarcheologen zelfstandig onderzoek verrichten onder de opgravingsbevoegdheid van de ROV. Het betreft twee situaties. In de eerste plaats in het geval van een toevalsvondst, waarbij geen andere oplossing voorhanden is aangezien de archeologische resten dezelfde dag of de dag erop worden vergraven. De andere situatie doet zich voor wanneer er geen indicatie van de provinciaal of gemeentelijk archeoloog of de ROV is dat er een professionele opgraving dient plaats te vinden (negatief selectieadvies). Toestemming tot het verrichten van een opgraving kan met het formulier worden aangevraagd. Vergeet niet de toelichting op het formulier te lezen.”⁸⁵

Ook op gemeentelijk niveau zijn er formele mogelijkheden voor burgers om direct en indirect invloed uit te oefenen op het archeologisch beleidsveld. Ze hebben het recht gebruik te maken van inspraakprocedures rondom de vaststelling van een bestemmingsplan.⁸⁶ Ook kunnen burgers

83. Rijksdienst voor de Monumentenzorg, 1994

84. Zie: Proloog

85. www.archis.nl/ (...) Camat_ond.pdf

86. Zie bijvoorbeeld: www.gulpen-wittem.nl

de vergaderingen van gemeentelijke Monumentencommissies bijwonen. Amateurarcheologen, bijvoorbeeld, zijn regelmatig aanwezig bij de vergadering van de Monumentencommissie van de Gemeente Wageningen. Hun inbreng wordt netjes meegenomen in de notulen.⁸⁷ Op gemeentelijk niveau bestaat ook de mogelijkheid voor burgers om bezwaar aan te tekenen tegen een besluit een archeologisch waardevolle plek te beschermen.

⇒ “Beslissingen omtrent het bodemarchief moeten transparant zijn en staan volgens de gebruikelijke procedures (Awb) open voor beroep en bezwaar.”⁸⁸

De wetten en regels die in het archeologisch bestel zijn geïncorporeerd kunnen worden gezien als factoren waardoor burgers de mogelijkheid hebben invloed uit te oefenen op het functioneren van de archeologie. Binnen de archeologie wordt er echter niet actief getracht recht te doen aan de cultuurhistorische kennis en waarden van burgers. Het is, bijvoorbeeld, formeel niet geregeld om bij de archeologische waardebeoordeling te onderzoeken welke waarden omwonenden toekennen aan datgene dat zij cultuurhistorie noemen. Noch worden deze bij de productie van waardenkaarten automatisch meegenomen.⁸⁹ De formele openheid van het archeologisch bestel laat zich daarom het beste beschrijven als een aantal geformaliseerde mogelijkheden voor mensen om invloed uit te oefenen op het functioneren daarvan. Het archeologisch bestel kan daarom worden beschouwd als een formeel systeem dat voor een belangrijk deel van de geslotenheid van de archeologie veroorzaakt.

De geslotenheid van het archeologisch veld

Het archeologisch veld bestaat uit een set van aan elkaar gerelateerde mensen en organisaties⁹⁰ die in Nederland direct en indirect, in zekere mate onafhankelijk van de politiek en groepen burgers, veel macht hebben te bepalen wat waardevolle archeologie is en hoe daar mee wordt omgegaan.⁹¹ Deze organisaties staan in relatie met organisaties buiten het veld, zoals de nationale, regionale en lokale overheden, de politiek en met groepen burgers, zoals de amateurarcheologen. Hieronder zal ik eerst ingaan op de mate van geslotenheid van organisaties die deel uitmaken van het archeologisch veld. Daarna ga ik in op de mate open- en geslotenheid van de netwerken tussen organisaties in het veld en groepen burgers die daarvan geen deel uitmaken.

87. Monumentencommissie, 2003

88. Hessing, 2002

89. Duineveld, Kersten & Jutstra, 2004

90. Zoals de ROB, de Rijksinspectie voor de Archeologie, universiteiten, Provincies, Gemeenten en commerciële bureaus

91. Zie § 5.1

Binnen organisaties komen impliciete en expliciete regels, processen en procedures voor die invloed uit oefenen op het denken en handelen van mensen die binnen de organisaties werkzaam zijn.⁹² Ook oefenen organisaties directe en indirecte invloed uit op diegene die daarbinnen niet werkzaam zijn.⁹³ Een voorbeeld daarvan zijn de eisen die worden gesteld aan mensen om binnen een organisatie te mogen werken, zoals de eis te beschikken over bepaalde diploma's, ervaring, vaardigheden en publicaties. Wie binnen een organisatie werkzaam is, heeft veelal het exclusieve recht gebruik te maken van de aan organisaties verbonden faciliteiten, zoals bibliotheken, tijdschriften en uitgeverijen.⁹⁴ Ook kan men daardoor deelnemen aan de binnen organisatie bestaande praktijken, zoals vergaderingen, discussiebijeenkomsten, lezingen, symposia en conferenties. Mensen die niet aan de eisen kunnen voldoen, worden niet gemakkelijk toegelaten tot organisaties en kan daarmee de toegang tot de daaraan verbonden faciliteiten en praktijken worden ontzegd.

De factoren die in algemene zin de geslotenheid van organisaties veroorzaken, zijn ook te herkennen in de organisaties die deel uitmaken van het archeologisch veld. Veel van de posities binnen het archeologisch veld kunnen enkel worden bekleed door professioneel geschoolde archeologen.⁹⁵ Zij hebben daardoor toegang tot de organisaties en de daaraan verbonden praktijken en faciliteiten. Daardoor domineren archeologisch experts binnen de verschillende organisaties in het archeologisch veld en zijn zij degenen die daarbinnen kennis en waarden kunnen produceren.

Het functioneren van de organisaties die deel uitmaken van het archeologisch veld kan aldus worden beschouwd als één van de factoren die ervoor zorgen dat de archeologie wordt gekenmerkt door een zekere mate van geslotenheid. Hierbij moet worden opgemerkt dat de werking van deze organisaties in belangrijke mate wordt beïnvloed door de wetten, regels en procedures die samen het archeologisch bestel vormen. De geslotenheid van de organisaties is daarom onlosmakelijk verbonden met die factoren die in de voorgaande subparagraaf zijn beschreven.

Het geheel aan relaties tussen mensen, tussen organisaties en tussen mensen en organisaties kan worden beschreven als netwerken. Dat zijn volgens Hillier: *'relational links through which people can obtain certain access to material resources, knowledge and power'*.⁹⁶ Wie tot een netwerk behoort,

92. Zie en vgl.: Bourdieu, 1988a, Wissink, 2000, Foucault, 2004a

93. Foucault, 2004a

94. Ibid.

95. College voor de Archeologische Kwaliteit, 2005

96. Hillier, 2002: 85

kan toegang verkrijgen tot kennis, informatie, kapitaal en goederen die binnen het netwerk worden uitgewisseld. Daarbij is diegene in staat invloed uit te oefenen op de verschillende mensen en organisaties die deel uitmaken van een netwerk. Wie geen toegang heeft tot een netwerk, wie daarbinnen niet kan of mag participeren, heeft daardoor ook niet altijd toegang tot de binnen het netwerk uitgewisselde zaken en kan geen of weinig invloed uitoefenen op het functioneren van een netwerk. Netwerken kunnen daarom, net als organisaties, een zekere mate van openheid en geslotenheid kennen en daardoor mensen, kennis, kapitaal, normen, et cetera in- dan wel uitsluiten.⁹⁷

Het archeologisch veld kan worden beschreven als een stelsel van netwerken. Deze netwerken zijn deels intern en deels extern. Onder interne netwerken versta ik die netwerken die het resultaat zijn van de relaties tussen de verschillende mensen en organisaties die tezamen het archeologisch veld vormen. Extern zijn alle netwerken die mensen en organisaties binnen het veld onderhouden met mensen en organisaties daarbuiten, zoals groepen burgers, overheden, ambtenaren en politici. De interne en externe netwerken kunnen zowel formeel als informeel van aard zijn. Onder formele netwerken versta ik die relaties die het resultaat zijn van formele regels en procedures. Onder informele netwerken versta ik alle interne en externe relaties die daaruit niet voortkomen, maar uit niet-geformaliseerde praktijken, banden, afspraken en regels.

De interne netwerken worden voor een deel in stand gehouden door relaties tussen organisaties die voortkomen uit de formele kaders van het archeologisch bestel. Hierbij kan worden gedacht aan de relaties tussen gemeenten, commerciële archeologische bedrijven en de Rijksinspectie voor de Archeologie (RIA). Deze hebben hun bestaan immers grotendeels te danken aan de formele afspraken die binnen de archeologie zijn gemaakt over de controlerende functie van de RIA.⁹⁸

Voor een deel worden de interne netwerken ook in stand gehouden door de informele relaties die er van oudsher tussen verschillende mensen en organisaties binnen de archeologie bestaan.⁹⁹ Binnen het archeologisch veld kennen veel mensen elkaar direct en indirect.¹⁰⁰ De onderlinge banden binnen het archeologisch veld zijn sterk doordat verschillende mensen daarbinnen, in de tijd, van positie en organisatie zijn gewisseld. Zo werkte

97. Dam, Eshuis, Aarts & During, 2005

98. Zie § 5.2

99. Onder invloed van Malta en de groei van het aantal mensen werkzaam binnen het bestel zijn de onderlinge banden in de afgelopen jaren minder geworden.

100. Zie § 5.2, vgl. Toebosch, 2003

het voormalige hoofd van de Commissie voor Archeologische Kwaliteit daarvoor als directeur van twee grote archeologische commerciële bureaus en aan de Universiteit van Amsterdam. De eigenaar van een archeologisch adviesbureau werkte eerst bij de ROB als provinciaal archeoloog en later als sectorhoofd onderzoek. Daarbij nemen verschillende mensen ook verschillende posities in binnen het archeologisch veld. Zo is de directeur van de Rijksinspectie tijdens zijn ROB-tijd in Leiden professor geworden. Een hoge ambtenaar bij de ROB werkt ook als bijzonder hoogleraar aan de Vrije Universiteit en een emeritus professor aan de UvA zit tevens het bestuur van een commercieel archeologisch bureau.¹⁰¹

Het archeologisch veld kan, aldus, worden gekarakteriseerd als set van formele en informele netwerken van nauw met elkaar verbonden mensen en organisaties. Het bestaan van deze netwerken kan worden beschouwd als een van de factoren die bijdragen aan de geslotenheid van het archeologisch veld.

Er zijn ook externe netwerken die er deels voor zorgen dat de archeologie ook wordt gekenmerkt door een zekere mate van openheid. Illustratief daarvoor zijn de, in § 3.2 beschreven, grotendeels informele banden die er bestaan tussen mensen werkzaam binnen het archeologisch veld en de amateurarcheologen. Uit § 5.2 komt echter naar voren dat de netwerken tussen deze groep burgers en het archeologisch veld door de veranderingen van de archeologie deels zijn en worden verbroken. Door het verdwijnen van een deel van de informele, externe netwerken is de geslotenheid van de archeologie voor deze groep burgers in de afgelopen jaren dan ook toegenomen.

Depolitisering en de geslotenheid van de archeologie

Ik heb hierboven geen uitputtende beschrijving gegeven van alle factoren die de mate van openheid en geslotenheid van de archeologie bepalen. Het verkregen beeld is volgens mij echter wel voldoende om daaruit af te leiden dat de archeologie kan worden gekarakteriseerd als een grotendeels gesloten beleidsveld. Daarbinnen domineren de kennis en waarden van een relatief kleine groep experts en wordt er voorbij gegaan aan de waardevolle cultuurhistories van groepen burgers daarbuiten.

Volgens Frissen worden veel politieke besluiten genomen binnen het ambtelijk systeem en daaraan verbonden organisaties en minder waar deze

101. Een ambtenaar van de ROB merkte op dat het beeld van de grote verbondenheid zeker zal worden versterkt bij een analyse van de persoonlijke relaties tussen de mensen die werkzaam zijn in het archeologisch veld.

idealiter genomen zouden moeten worden: in de politieke arena's, door de gekozen vertegenwoordigers van het volk. Dat komt, volgens hem, omdat er in onze maatschappij processen van depolitisering hebben plaatsgevonden.¹⁰² Voor een deel is de besluitvorming verschoven naar technische elites: "In de professionele organisatie is de macht van de experts groot, zowel door hun prominente rol in de vormgeving van beleid als door het technocratische ethos dat in die organisaties overheerst. Die technocratisering is scherp geanalyseerd door Fischer (1990). Hij ziet dit proces als een theoretisch en technologisch geïnspireerd project om aan de toegenomen maatschappelijke complexiteit het hoofd te bieden (Fischer 1990: 57 e.v.). Instrumentele overwegingen van management en beheersing leiden daarbij tot depolitisering van besluitvorming (...). Naar zijn oordeel is technocratisering daarmee een proces van relatieve centralisatie naar technische elites en van inperking van maatschappelijke participatie (Fischer 1990: 179 e.v.)."¹⁰³

↪ *"Most critics of the theory of technocracy have dismissed the idea that experts govern on the grounds that they still remain subordinate to the economic and political elites for which they work. Experts, they argue, are not in fact on top; therefore the technocracy argument fails the test of empirical reality. Although it is true that the experts basically remain employees of those with power, this argument falls short on two counts: it underplays the role of knowledge elites in the evolving postindustrial information society, and it misses the more fundamental role of knowledge and expert disciplines in modern society.*

*First to the question of the role of the knowledge elites. Even in terms of the traditional discussion of technocracy, most of the critics of the thesis fail to appreciate fully the continuing ascent of many high-level experts. That they are not on top does not mean that such experts do not at times make basic policy decisions. Research shows that experts participate more and more with traditional elites in important decision-making functions. Examination of formal organizational structures, both private and public, reveals important changes in the ways decisions are actually made. In the case of the public sector, scholars have identified the evolution of a fundamentally different kind of policy-making process in the modern bureaucratic state (...) The traditional roles of political parties and politicians, researchers find, have increasingly given way to administratively based policy experts. The study of a range of policy domains shows that policy decisions, at least during specific periods, are better understood as the outcomes of evolving "learning processes" among experts within governmental institutions than as the struggles of external political forces. Technically trained administrative and policy experts at times even determine the direction and development of policy (Fischer 1990)."*¹⁰⁴

Hoewel de transformatie en werking van de archeologie veel weg lijkt te hebben van een depolitiseringsproces heeft er, volgens mij, allereerst een omgekeerd proces plaatsgevonden. De archeologie bestond, zoals gezegd in § 5.1, van oudsher uit een aantal wetenschappelijke disciplines, die zich met name bezig hielden met studies naar het leven van mensen in verleden

102. Frissen, 1996

103. Ibid.: 146

104. Fischer, 2000: 20

tijden. In de afgelopen decennia heeft de archeologie de politiek-maatschappelijke arena betreden. Het is deels een beleidsveld geworden. Idealiter zou dat impliceren dat er een proces van politisering zou plaatsvinden. Deze politisering is echter beperkt gebleven. Er is een deels gesloten beleidsveld ontstaan dat tot op zekere hoogte onafhankelijk van de politieke besluitvorming en de invloed van groepen burgers kan opereren. Daarbinnen zijn deels de kennis en waarden blijven domineren van de archeologische disciplines.

Het proces van depolitisering is aldus niet direct van toepassing om de transformatie van de archeologie mee te beschrijven. Echter, de consequenties van deze transformatie zijn min of meer hetzelfde als van de depolitiseringsprocessen die andere beleidsvelden karakteriseren.

5.4 De nieuwe openheid van de archeologie?

Uit het eerste hoofdstuk komt naar voren dat er binnen het cultuurhistorisch beleidsveld pogingen worden ondernomen meer recht te doen aan de wensen van burgers. Daarvoor zijn er, in navolging van andere beleidsvelden, concepten en theorieën ontwikkeld. Voorbeelden daarvan worden gegeven in het essay ‘De biografie van het landschap’¹⁰⁵. Daarin worden theorieën en concepten beschreven waarmee de kennis en waarden van burgers kunnen worden geïntegreerd met die van experts. Hieronder zal ik betogen dat de in hoofdstuk één beschreven vooronderstelling die achter deze theorieën en concepten schuil gaat niet alleen onjuist is, maar dat deze de burgers veeleer marginaliseert, dan dat er daarmee aan hun wensen met betrekking tot cultuurhistorie daadwerkelijk recht kan worden gedaan.

De marginalisering van de niet-experts

In het boek ‘*Society must be defended*’¹⁰⁶ maakt Foucault een onderscheid tussen twee soorten ondergeschikte kennis (‘*subjugated knowledges*’).

- ☞ “When I say “subjugated knowledges,” I mean two things. On the one hand, I am referring to historical contents that have been buried or masked in functional coherences or formal systematizations. (...) Subjugated knowledges are, then, blocks of historical knowledges that were present in the functional and systematic ensembles, but which were masked (...) Second, I think subjugated knowledges should be understood as meaning something else and, in a sense, something quite different. When I say “subjugated knowledges” I am also referring to a whole series of knowledges that have been disqualified as nonconceptual knowledges, as insufficiently elaborated knowledges: naive knowled-

105. Hidding, Kolen & Spek, 2001

106. Foucault, 2003b: 7

ges, *hierarchically inferior knowledges, knowledges that are below the required level of erudition or scientificity.*"¹⁰⁷

De eerste is die kennis waarvan men zich in een zekere tijd, binnen een bepaalde context bewust van is maar welke wordt gemaskeerd, verborgen of onzichtbaar gemaakt. De tweede soort is het type kennis dat wordt gediskwalificeerd als *'nonconceptual knowledges, as insufficiently elaborated knowledges: naive knowledges, hierarchically inferior knowledges, knowledges that are below the required level of erudition or scientificity'*.¹⁰⁸ Dit type kennis wordt in een hiërarchische kennisverhouding geplaatst ten opzichte van andere soorten kennis: *"They are located low down on most official hierarchies of ideas (...). Certainly they are ranked 'beneath' science. They are the discourses of the madman, the delinquent, the pervert and other persons (...)"*.¹⁰⁹ Voorbeelden van deze *'hierarchically inferior knowledges'*¹¹⁰ geeft Foucault in zijn boek *'Madness and civilization: a history of insanity in the Age of Reason'*.¹¹¹ Hij laat daarin zien hoe, door de geschiedenis heen veranderlijk gebleken categorieën en classificaties zijn gebruikt om het denken, spreken en handelen van 'de gek' van 'de normale' mens te onderscheiden.¹¹² De tegenstelling tussen rede en waanzin is en wordt gebruikt om te reguleren welke subjecten, uitspraken en praktijken binnen een maatschappij als redelijk worden gezien en welke niet.¹¹³ Bijvoorbeeld door verbale en andere uitingen van mensen die niet binnen 'normale' denkbeelden passen als gestoord te bestempelen.

Hoewel burgers, leken, amateurs en andere niet-experts in 'De biografie van het landschap' niet met gekken worden vergeleken, zijn in de in de wijze waarop de kennis van experts en niet-experts ten opzichte van elkaar worden gepositioneerd min of meer dezelfde mechanismen te herkennen.

- ⇒ "De kennis die een individu of groep bezit over zijn of haar eigen leefomgeving zullen we in dit essay aanduiden als ervaringskennis. Omdat deze kennis vaak een sterk lokaal karakter heeft, spreekt men ook wel over lokale ervaringskennis (*local knowledge*), dit tegenover de meer universele wetenschappelijke kennis van deskundigen (*expert knowledge*). Ervaringskennis kent zowel een individuele als een collectieve dimensie. (...) Zoals gezegd is ervaringskennis in hoge mate subjectief en wordt deze sterk beïnvloed door de sociale, ruimtelijke en historische context waarbinnen een individu of groep zich bevindt. Toch zijn wel degelijk specifieke, objectieveerbare kenmerken aan te wijzen waardoor ervaringskennis van bewoners (*local knowledge*) verschilt van wetenschappelijke kennis van deskundigen (*expert knowledge*) (...) In de eerste plaats staat de ervaringskennis van bewoners vaak zeer dicht op hun persoonlijke levensgeschiedenis. Ze is daarom vaak sterk emotioneel geladen. (...) Kennis en waardeoordelen worden bovendien door de bevolking vaak sterk vermengd. (...) Een belangrijk verschil tussen experts en 'leken' is ook de wijze waarop beiden naar het landschap kijken. Volgens Coeterier kijken experts vooral

107. Ibid.: 7

108. Ibid.: 7

109. Foucault in McHoul & Grace, 1995: 15

110. Foucault, 2003b: 7

111. Foucault, 2001b

112. Vgl. Foucault, 2003a

113. Foucault, 1988: 40

analytisch naar een landschap (Coetier 2000). Op grond van hun kennis kunnen ze een landschap ontleden in verschillende elementen, structuren en patronen, en ook de processen onderscheiden die hebben geleid tot de aanwezigheid van deze structuren en patronen. Leken daarentegen kijken veel holistischer naar het landschap. Ze zien het landschap als één geheel, als een verzameling van onderdelen die onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. (...) Uit het bovenstaande wordt duidelijk dat de cultuurhistorische ervaringskennis van bewoners op tal van punten sterk afwijkt van de deskundigenkennis van professionele cultuurhistorici. Deskundigen gaan vrijwel steeds uit van objectiveerbare kennis die boven het niveau van het individu uitstijgt. Feiten zijn daarbij veel belangrijker dan fictie. (...) Dergelijke verschillen in benadering hebben uiteraard grote invloed op de interactie tussen wetenschap, beleid en samenleving.”¹¹⁴

Door de wijze waarop experts en niet-experts van elkaar worden onderscheiden worden ze, inclusief de door hen geproduceerde kennis en waarden, in een hiërarchische verhouding ten opzichte van elkaar gepositioneerd. In de gesuggereerde hiërarchie staat de, onjuist veronderstelde, objectieve en universele wetenschappelijke kennis en waarden boven de, onjuist veronderstelde, emotionele, subjectieve en locale kennis en waarden van burgers, leken, amateurs en andere niet-experts. Daardoor worden de kennis en waarden van de niet-experts a priori ten opzichte van de kennis en de waarden van experts gemarginaliseerd. Door het marginaliseren van de kennis en waarden van een ieder die niet tot de wetenschappelijke gemeenschap behoort, weten wetenschappers en andere experts hun eigen superieure posities als producenten van objectieve kennis en gegronde waarden te bevestigen.

Met bovenstaande constatering is ook de tweede hypothese uit het eerste hoofdstuk bevestigd. De vooronderstellingen over de wijze waarop experts en niet-experts zich tot elkaar en tot de werkelijkheid verhouden laten zich immers interpreteren als een factor die de macht van de experts om uitspraken te doen over wat cultuurhistorie is en welke waarde het heeft in stand houdt en misschien zelfs versterkt.¹¹⁵ Hierom maakt deze vooronderstelling deel uit van de in dit hoofdstuk beschreven set van factoren die de geslotenheid van de archeologie veroorzaken.

114. Hidding, Kolen & Spek, 2001: 81-82

115. Vgl. Latour, 2004

Draagvlak of
openheid creëren?

6

Overheden kunnen, zoals gezegd, op twee manieren draagvlak kan verkrijgen voor de doelen en middelen van hun beleid. Er kan draagvlak worden gecreëerd onder de burgers. Of omgekeerd: een overheid kan zijn beleid laten aansluiten bij de wensen, doelen, ambities en verlangens van uiteenlopende groepen burgers. Ik heb ervoor gekozen deze tweede mogelijkheid te onderzoeken en de vraag te beantwoorden: hoe kunnen de overheden die in Nederland formeel verantwoordelijk zijn voor het behoud en de ontwikkeling van cultuurhistorie en in het bijzonder het archeologisch erfgoed meer recht doen aan de door burgers gewaardeerde cultuurhistorie? Voordat ik deze vraag in § 6.2 beantwoord en een aantal implicaties daarvan uitwerk, zal ik in de volgende paragraaf (§ 6.1) eerst, zoals ik in hoofdstuk één heb beloofd, beargumenteren waarom ik de eerste mogelijkheid tot het creëren van draagvlak niet heb onderzocht.

6.1 Draagvlak creëren?

Het creëren van draagvlak voor het behoud en de ontwikkeling van cultuurhistorie wordt van belang geacht. Dat komt omdat de waardering van cultuurhistorie door aan de overheid verbonden ‘experts’ en de door hen gewenste omgang daarmee soms grote verschillen vertonen met die van sommige (groepen) burgers.

⇒ “Het behoud van (...) cultuurhistorische waarden wordt van belang geacht voor de handhaving van de herkenbaarheid en de identiteit, de aantrekkelijkheid en de wetenschappelijke betekenis van het Nederlandse landschap. Wel ontbreekt het bij het grote publiek nog aan voldoende waardering voor en inzicht in het historische karakter van het landschap (...). Maar met enige educatieve inspanning, zo wordt hoopvol gedacht, zou het publiek gevoelig gemaakt kunnen worden voor landschapsbehoud.”¹

Uit belevingsonderzoek² waaruit dit blijkt wordt soms dan ook de conclusie getrokken dat het draagvlak voor cultuurhistorie en het cultuurhistorisch beleid beperkt is.³

Deze conclusie kan echter enkel worden getrokken als ‘experts’ eerst definiëren wat in hun ogen waardevolle cultuurhistorie is en vervolgens onderzoeken hoe burgers die beleven en waarderen.⁴ Als echter wordt onderzocht wat uiteenlopende groepen burgers als waardevolle dingen in, op en onder het landschap definiëren, dan blijkt juist dat er heel veel draagvlak is voor de meest uiteenlopende ‘cultuurhistories’.⁵ Met andere woorden: er ontstaat een totaal ander beeld over de aanwezigheid van draagvlak voor cultuurhistorie, wanneer wat waardevolle cultuurhistorie is wordt gedefinieerd als datgene dat verschillende groepen mensen als waardevolle cultuurhistorie (en/of erfgoed en/of archeologie en/of oude dingen, et cetera) interpreteren. Sommige groepen burgers, zo kan worden geconcludeerd, zijn zelfs dusdanig geïnteresseerd in de door hen gewaardeerde cultuurhistorie dat ze veel tijd,

1. Ribbens, 2002: 83

2. Zie: Coeterier, 1995, Coeterier, 2002, Assche & Jong, 2003

3. Vgl. Ribbens, 2002, Koedoot, 2004, Duineveld, Kersten & Jutstra, 2004, Duineveld, Koedoot & Lengkeek, 2004

4. De dissertatie van Van Gorp is hiervan een mooi voorbeeld. (Gorp, 2003)

5. Koedoot, 2004, Duineveld, Kersten & Jutstra, 2004

kapitaal en energie besteden om de door hen gewenste omgang daarmee te realiseren.⁶ Bunkers uit de koude oorlog⁷, archeologisch erfgoed⁸, delen van de Duin- en Bollenstreek⁹ en de cultuurhistorie van de Gouw¹⁰, het zijn allemaal voorbeelden van cultuurhistories die hun behoud grotendeels te danken hebben aan de inzet van burgers die formeel niet tot het cultuurhistorisch beleidsveld behoren. Eveneens kan de conclusie worden getrokken dat binnen een deel van dit beleidsveld, het archeologisch beleidsveld, de kennis en waarden van de daaraan verbonden ‘experts’ domineren. Daarbij wordt dit beleidsveld gekenmerkt door een toenemende mate van geslotenheid.

Hoewel er bij de overheid de intentie bestaat draagvlak te creëren voor het behoud en de ontwikkeling van de waardevolle cultuurhistorie van de daaraan verbonden ‘experts’, wordt er door diezelfde overheid soms niet of nauwelijks recht gedaan aan de waardevolle cultuurhistorie ‘van’ mensen en organisaties daarbuiten. De ambitie draagvlak te willen creëren voor de belangen en doelen van bepaalde groepen leidt dan ook het volgende dilemma: is het vanuit democratisch opzicht legitiem dat een overheid hoofdzakelijk recht doet aan de belangen van een daaraan verbonden, relatief kleine, belangengroep? Is het legitiem om daarvoor draagvlak te creëren? De vraag zou kunnen worden gesteld: waarom zou een overheid draagvlak creëren voor de wensen en belangen van een minderheid met het geld van de meerderheid om die meerderheid te laten overtuigen van de belangen die minderheid? De ambitie draagvlak te willen creëren onder burgers voor de doelen en middelen van het beleid laat zich daarom interpreteren als een enigszins paradoxale en ondemocratische reflex van een deel van de Nederlandse overheid.¹¹ Het is hierom – en dat is een normatieve keuze – dat ik niet heb onderzocht hoe er meer draagvlak kan worden gecreëerd onder de burgers.

6.2 Openheid creëren

In een representatieve democratie als de onze vertegenwoordigt de overheid idealiter de belangen en wensen van het volk.¹² Ik gebruik het woord ‘idealiter’ hier met opzet, omdat in de praktijk dit democratisch ideaal zelden of nooit bereikt wordt. ‘Het volk’ bestaat immers uit verschillende

6. Zie ook: Ribbens, 2002

7. Zie de Proloog.

8. Zie: § 3.2

9. Duineveld, 2004a

10. Koedoot, 2004

11. Vgl. Jacobs, 2004

12. Engelen & Sie Dhian Ho, 2004

individuen en groepen, die de meest uiteenlopende belangen, wensen en doelen kunnen na streven. Overheden kunnen daaraan nooit volledig recht doen. Ze moeten keuzes maken. Daardoor wordt er aan sommige mensen en hun belangen recht gedaan en gaat men voorbij aan die van anderen. Dat neemt niet weg dat we in een democratie altijd moeten blijven streven naar het optimaliseren daarvan. Zaken die het democratisch ideaal in de weg staan moeten we zoveel mogelijk benoemen, problematiseren en zomogelijk oplossen: *“Democracy is not something a society ‘gets’; democracy must be fought for each and every day in concrete instances, even long after democracy is first constituted in a society.”*¹³

Als het archeologisch beleidsveld deze democratische ambitie deelt, dan zal de geslotenheid die de archeologie kenmerkt moeten worden doorbroken. Concreet impliceert dit bijvoorbeeld dat men bij de productie van waardenkaarten meer recht doet aan de cultuurhistories die door niet-experts van waarde worden geacht. Dit kan worden bereikt door de waarden die burgers aan het landschap toekennen te verkennen door middel van belevingsonderzoek en de resultaten daarvan over te nemen in een cultuurhistorische waardenkaart. Ook kan men burgers laten participeren in het proces dat ten grondslag ligt aan de totstandkoming van de waardenkaarten.

De nieuwe invulling die kan worden gegeven aan de totstandkoming van een waardenkaart, dient slechts als illustratie voor het feit dat een deel van de geslotenheid van de archeologie kan worden doorbroken door de instrumenten die daarbinnen worden geproduceerd meer de kennis en waarden van burgers te laten representeren of deze voor hen toegankelijker te maken. Sommige instrumenten zullen daarvoor moeten worden aangepast, andere misschien verdwijnen en nieuwe worden gecreëerd. Meer openheid zou ook kunnen worden gecreëerd door het aanpassen van regels en procedures, of door het versterken of het opnieuw creëren van de netwerken tussen het archeologisch veld en bepaalde groepen burgers. Men zou bijvoorbeeld binnen de voor cultuurhistorie verantwoordelijke overheden meer aandacht kunnen gaan schenken aan het onderhouden van contacten met amateurarcheologen en andere groepen burgers.

Er zijn nog veel andere te initiëren ontwikkelingen te beschrijven die ervoor zouden kunnen zorgen dat de mate van geslotenheid van de archeologie afneemt. Concrete aanbevelingen daartoe vallen buiten het bestek van

13. Flyvbjerg, 1998b: 5

een dissertatie – dat is immers geen beleidsnota – en zullen in samenspraak met de verantwoordelijke overheden moeten worden geformuleerd. Het creëren van meer openheid impliceert, algemeen gesteld, dat de in hoofdstuk vijf beschreven factoren die de geslotenheid van de archeologie veroorzaken, zullen moeten veranderen. De overheden die verantwoordelijk zijn voor het behoud en de ontwikkeling van cultuurhistorie zullen zich niet louter moeten richten op het behoud en de ontwikkeling van bepaalde, door daaraan verbonden groepen ‘experts’ geconstrueerde objecten. Men zal zich moeten gaan inzetten voor uiteenlopende cultuurhistories die door uiteenlopende belangengroepen, zowel door zogenoemde experts als niet-experts, worden geconstrueerd en gewaardeerd.

Tot slot moet worden opgemerkt dat er reeds processen plaats vinden die voor meer openheid van de archeologie zouden kunnen zorgen. Het handelen van de amateurarcheologen is hiervoor exemplarisch. Zij kunnen en zullen, net als bijvoorbeeld bunkerliefhebbers en andere groepen burgers, blijven strijden voor de door hen gewenste omgang met het erfgoed. Door hun strijd, door de invloed die ze daarmee uitoefenen op het functioneren van het archeologische beleidsveld, kunnen er nieuwe vormen van openheid ontstaan. Zo hebben de critieken van amateurarcheologen op de veranderingen binnen de archeologie ervoor gezorgd dat er eind 2004, dankzij een initiatief van de Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland, een platform is ontstaan om de problemen van de amateurarcheologen te bespreken. Binnen dat platform participeren zowel mensen van de ROB als het bestuur van de Awn. Een andere mogelijkheid waardoor de geslotenheid van de archeologie kan afnemen, is de decentralisatie van het archeologiebeleid. Dat wil zeggen dat de uitvoering van het beleid zich in toenemende mate verplaatst van de centrale overheid naar de gemeentes. Dit zou met zich mee kunnen brengen dat burgers directer invloed kunnen en zullen uitoefenen op de omgang met oude dingen binnen de grenzen van hun gemeente.

Wat zeker mogelijkheden biedt voor het ontstaan van meer openheid, is de fusie tussen de RDMZ en de ROB. Zij zijn onlangs opgegaan in de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten. De missie van deze nieuwe rijksdienst lijkt beloftevol voor de in dit boek beschreven problematiek. Men stelt zich namelijk voor een rijksdienst te worden ‘die, in wisselwerking met de maatschappij, de waarde van het archeologische, ge-

bouwde en cultuurlandschappelijke erfgoed duidt en toegankelijk maakt¹⁴. Een belangrijk vraagstuk voor de nieuwe rijksdienst en de daarmee verbonden overheden zal, volgens mij, niet moeten luiden: ‘welke oude dingen behouden wij?’ maar: ‘wiens oude dingen behouden wij en aan wie gaan wij daarbij voorbij (en hoe laten deze keuzes zich democratisch legitimeren)?’

14. www.archis.nl/(...) 3-4

A decorative frame composed of intricate, overlapping black lines forming a symmetrical, floral or geometric pattern. The frame is centered on the page and encloses the text.

**Epiloog:
De archeologie
als illustratie**

De mate van geslotenheid van de archeologie en de relatief grote macht van de experts daarbinnen is een kenmerk van het beleidsveld dat in Nederland formeel verantwoordelijk is voor het behoud en de ontwikkeling van een deel van de cultuurhistorie die ons land rijk is. Het is daarvoor echter niet kenmerkend, zo leren sommige planologen, sociologen, bestuurskundigen en politicologen. Zo beschrijft Lengkeek in zijn dissertatie uit 1994 waarom sommige op recreatie en toerisme gerichte beleidsvelden maar moeilijk recht kunnen doen aan de wensen, passies en verlangens van burgers. Dat komt, volgens hem, omdat het beleid wordt geproduceerd binnen een systeemwereld, volgens rationaliteiten die nauwelijks tot geen recht doen aan het denken en handelen van mensen in hun alledaagse leefwereld. Daarbij betoogt hij dat veel particuliere organisaties en deels aan de overheid gebonden belangenbehartigers in de wereld van recreatie en toerisme, door veranderingen van het overheidsbeleid buitenspel zijn gezet.¹ De decentralisatie van het rijksbeleid, schrijft hij, heeft 'een extra slag toegebracht aan het georganiseerde maatschappelijke weerwoord. Veel beleidsbeslissingen zijn naar een regionaal of lokaal niveau overgeheveld, waar helemaal geen platform van recreatieve of toeristische belangen bestaat. (...) de *know-how* die door particuliere organisaties op nationaal niveau was opgebouwd is op decentraal niveau niet zomaar beschikbaar².

Recenter hebben onder andere Wissink³, Turnhout⁴, Van Ark⁵ en Van Assche⁶ in hun dissertaties laten zien dat de politiek, overheden, universiteiten, onderzoeksinstituten en het bedrijfsleven in de ruimtelijke ordening sterk met elkaar vervlochten zijn. In de door hen onderzochte planningspraktijken circuleren en domineren de kennis, waarden en probleemdefinities van aan de overheid verbonden politici, experts, ambtenaren en belangengroe-

1. Lengkeek, 1994

2. Ibid.: 176

3. Wissink, 2000

4. Turnhout, 2003

5. Ark, 2005

6. Assche, 2004

pen.⁷ De binnen de ruimtelijke ordening gesignaleerde problemen en de daarvoor aangedragen oplossingen staan daardoor soms in grote mate los van de wensen van de uiteenlopende gebruikers van het Nederlandse landschap.⁸ Naar aanleiding van nog recentere casestudies beschrijft Buizer, in haar binnenkort te verschijnen proefschrift, hoe de initiatieven van burgers, maatschappelijke organisaties en bedrijven, om de inhoud van het beleid te beïnvloeden, om daarmee hun ideeën, doelen en belangen te realiseren, soms stuk lopen op het min of meer gesloten karakter van beleidsarena's.

Volgens de filosoof en cultuursocioloog Corijn is de geslotenheid die beleidsvelden karakteriseert en de relatief grote macht van experts daarbinnen, mede debet aan een crisis van de representatieve democratie.⁹ Volgens hem 'heeft de uitvoerende macht (...) de absolute overhand gehaald op de volksvertegenwoordiging. De volksvertegenwoordiging is een aanhangsel geworden van de uitvoerende macht. Daarbij wordt de uitvoerende macht helemaal niet geïnspireerd door de vertegenwoordigers van het volk, maar door hun kabinetten en door de experts. Je krijgt dus een soort verwetenschappelijking, een expertisering, en ingenieursopvatting over hoe de samenleving er uit moet zien. Ook dat is een aantasting van de democratie. De macht en de redelijke legitimiteit komen dus niet meer voort uit een vertegenwoordiging van het volk, maar wel uit de expertise van de experts. Zij denken te weten wat de beste redelijke oplossing is van de dossiers. (...) Het permanente, het niet verkozen deel van de staat begint aldus steeds belangrijker te worden dan het verkozen deel van de staat'¹⁰.

Misschien dat de uitkomsten van dit boek mede duiden op de, door Corijn veronderstelde, crisis van de representatieve democratie. Misschien duiden ze eveneens op een crisis van de participatieve democratie.¹¹ Zolang een beleidsveld zich laat karakteriseren als 'gesloten' en daarbinnen de kennis en waarden van kleine groepen 'experts' domineren, zo zou men kunnen concluderen, zullen participatieve initiatieven om het democratisch gehalte van het beleid van de overheid te verhogen nauwelijks effectief zijn.¹² Theorieën, concepten en methoden die tot doel hebben burgers meer en beter bij het beleid van de overheid te betrekken, zoals interactieve planningsbepalingen, participatieve besluitvorming en nieuwe vormen van governance, zullen pas een bijdrage kunnen leveren aan de verhoging van het democratische gehalte van beleidsprocessen, wanneer er binnen de verantwoordelijke

7. Vgl. Swyngedouw, Moulaer & Rodriguez, 2002

8. Vgl. Fischer, 1990, Frissen, 1996

9. [www.amersfoort.nl/\(...\)33655](http://www.amersfoort.nl/(...)33655)

10. Magits & Steene, 2003

11. Onder participatieve democratie kunnen

alle praktijken worden verstaan waarbinnen wordt getracht burgers directer in beleidsprocessen te betrekken, zoals interactieve en participatieve planvorming. Vgl. Healy, 1997, Woerkum, 2000, Hajer & Wagenaar, 2003, Engelen & Sie Dhian Ho, 2004

12. Vgl. Edelenbos & Monnikhof, 2001, Buizer, forthcoming

beleidsvelden ook daadwerkelijk openheid bestaat voor de werkelijkheden, normen, belangen en waarden van uiteenlopende groepen burgers.¹³

Of de uitkomsten van dit boek werkelijk duiden op een crisis van de representatieve en van de participatieve democratie laat ik voor nu aan anderen om te beoordelen. Op deze plaats is het hoofdzakelijk van belang te benadrukken dat de uitkomsten van dit boek zich niet enkel beperken tot een deel van het object van onderzoek: het archeologisch beleidsveld. Hoe groot de overeenkomsten en hoever reikend de implicaties van deze studie zijn voor andere beleidsvelden, zal toekomstig onderzoek moeten uitwijzen. Ik hoop dat dit boek daarvoor, met de werken van Lengkeek¹⁴, Fisscher¹⁵, Swyngedouw¹⁶, Flyvbjerg¹⁷, Hajer¹⁸, Wissink¹⁹, Van Assche²⁰, Van Ark²¹, Buizer²² en anderen als achterland kan dienen voor uiteenlopende studies naar het functioneren van beleidsvelden, overheden, politici, ambtenaren en burgers die, in een democratie als de onze, grote invloed kunnen uitoefenen op de ruimte waarin wij leven.

13. Zie hoofdstuk 1.

14. Lengkeek, 1994

15. Fischer, 1990, Fischer, 2000

16. Swyngedouw, Moulaer & Rodriguez, 2002

17. Flyvbjerg, 1998b

18. Hajer, 1995

19. Wissink, 2000

20. Assche, 2004

21. Ark, 2005

22. Buizer, forthcoming

Bronnen

Deelstudies, medewerkers en geïnterviewden

Voor deze dissertatie en de verschillende deelstudies die daaraan ten grondslag lagen, zijn interviews afgenomen en documenten geanalyseerd. In dit boek is met voetnoten naar de gebruikte bronnen verwezen. Hieronder wordt aangegeven welke studies zijn gedaan, met wie een studie is uitgevoerd, op welke plaats(en) in de dissertatie de studie is verwerkt en welke methode voor de studie is gebruikt. Ook worden de geïnterviewden weergegeven.

DEELSTUDIE 1 | EEN GEVECHT OM DE GESCHIEDENIS

Publicatie | Duineveld, 2004c

In samenwerking met | Christian Curré

Gebruik in dissertatie | Delen uit de publicatie zijn in bewerkte vorm opgenomen in hoofdstuk vier.

Methode | Transcriptie van een door de auteur dezes geleide forumdiscussie gehouden op symposium: Het beleefde land, 1 november 2002 te Alphen aan de Rijn.

Sprekers

- Mevr. Speleers, Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek
- Dhr. Gielen, Vereniging Das en Boom
- Dhr. Saris, Vogelstichting Sovon
- Dhr. Van Ginkel, Bureau TGV

DEELSTUDIE 2 | BIOGRAFIEËN VAN HET LANDSCHAP

Publicatie | Duineveld & Lengkeek, 2004

In samenwerking met | Jaap Lengkeek

Gebruik in dissertatie | Delen uit publicatie zijn in bewerkte vorm opgenomen in hoofdstuk twee en hoofdstuk vier.

Methode | De publicatie is grotendeels gebaseerd op een literatuurstudie.

DEELSTUDIE 3 | GEEN KOOKBOEK CULTUURHISTORIE

Publicatie | Duineveld & Cruysheer, 2003

In samenwerking met | Anton Cruysheer

Gebruik in dissertatie | Delen van de publicatie zijn opgenomen in hoofdstuk vier.

Methode | De publicatie is grotendeels gebaseerd op een literatuurstudie.

DEELSTUDIE 4 | GROOT ARCHEOLOGIEPARK LEIDSCHER RIJN

Publicatie | Assche & Duineveld, 2004

In samenwerking met | Kristof van Assche.

Gebruik in dissertatie | Delen uit de publicatie zijn gebruikt in de hoofdstukken 2, 3, 4 en 6.

Methode | Voor deze studie zijn documenten geanalyseerd en zijn een tiental open interviews gehouden. Voor de interviews is gebruik gemaakt van semi-gestructureerde vragenlijsten. Naast, vooraf en parallel aan het houden van de interviews, zijn teksten geanalyseerd over de totstandkoming van Leidsche Rijn en het Archeologiepark.

Geïnterviewden

- Dhr. Josselien De Jong, Landschapsarchitect, Wageningen Universiteit
- Dhr. Mauro, Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek
- Mevr. Roorda, Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek
- Dhr. Hoekstra, Gemeente Utrecht
- Dhr. Wynia, Gemeente Utrecht
- Dhr. De Groot, Gemeente Utrecht
- Dhr. Kylstra, Gemeente Utrecht

- Dhr. Bloemers, Universiteit van Amsterdam
- Dhr. Dijkstra, Maxwan
- Dhr. Kerkstra, Wageningen Universiteit

DEELSTUDIE 5 | ECO, PEIRCE EN DE METAALDETECTOR

Publicatie | Duineveld, 2004b

Gebruik in dissertatie | Delen zijn gebruikt voor hoofdstuk 2. en een deel is in bewerkte vorm overgenomen in hoofdstuk 3.

Methode | Deze studie is grotendeels gebaseerd op een analyse van een twintigtal bezochte websites van metaaldetectoramateurs, krantenartikelen en een regelmatige terugkoppeling met twee metaaldetectoramateurs.

Geïnterviewden

- Dhr. Cruysheer, Metaaldetectoramateur
- Anoniem, Metaaldetectoramateur

DEELSTUDIE 6 | DE AMATEURARCHEOLOGEN

Publicatie | Duineveld, 2004d

Gebruik in dissertatie | Grotendeels in bewerkte vorm overgenomen in de hoofdstukken 3 en 5

Methode | Voor de studie heb ik documenten geanalyseerd en zijn open interviews gehouden met amateurarcheologen en met mensen die werkzaam zijn binnen het archeologisch beleidsveld. Voor de interviews is gebruik gemaakt van semi-gestructureerde vragenlijsten.

Geïnterviewden

- Dhr. Lagerwerf, Archeologische Werkgemeenschap Wageningen
- Mevr. de Bruijn, Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek
- Mevr. Krauwer, Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek
- Dhr. Deeben, Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek
- Mevr. Laverman, Gemeente Wageningen
- Dhr. Verhagen, Archeologische Werkgemeenschap Zevenaar
- Mevr. Nyst, Universiteit van Amsterdam*
- Dhr. Roymans, Vrije Universiteit Amsterdam*
- Mevr. Smit, Gemeente Arnhem

- Dhr. Kocken, ADC-heritage
  - Dhr. Houkes, Amateur Archeoloog
  - Dhr. Woltering, Voormalig medewerker Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek*
  - Dhr. Toebosch, Journalist
- * Deze mensen zijn telefonisch geïnterviewd.

DEELSTUDIE 7 | DE IJSSELLINIE

Publicaties | Duineveld & Koedoot, 2004 en Duineveld, Koedoot, & Lengkeek, 2004

Gebruik in dissertatie | Grotendeels in bewerkte vorm overgenomen in de proloog.

In samenwerking met | Mirjam Koedoot

Methode | Voor de studie zijn er semi-gestructureerde interviews gehouden. Daarnaast hebben we tekstanalyses uitgevoerd.

Geïnterviewden

- Dhr. Hopman, Staatsbosbeheer*
  - Dhr. Meijssen, Staatsbosbeheer*
  - Dhr. Den Teuling, KEMA
  - Dhr. Welsen, Stichting Menno van Coehoorn
  - Dhr. De Jong, Stichting Menno van Coehoorn
  - Dhr. De Reijer, Stichting Functioneel Bunkerbeheer
  - Dhr. De Jong, Stichting IJssellandschap*
  - Dhr. Bootsma, Historisch Genootschap Arnhem*
  - Dhr. Kooi, Historisch Genootschap Arnhem*
  - Dhr. Wessels, Gemeente Arnhem*
  - Dhr. Thomson, Gemeente Olst*
  - Dhr. Steen, Provincie Overijssel*
  - Dhr. Den Boef, Provincie Gelderland*
  - Dhr. De Jong, Provincie Gelderland*
  - Dhr. Glas, Rijksdienst voor de Monumentenzorg*
  - Dhr. G.W.O Boissevain, Ministerie van Defensie*
  - Frater Siardus*
  - Een tiental buurtbewoners in Arnhem en Olst*
- * Deze mensen zijn door Mirjam Koedoot geïnterviewd.

DEELSTUDIE 8 | DUIN- EN BOLLENSTREEK

Publicatie | Duineveld, Kersten, & Jutstra, 2004

In samenwerking met | Gerrit Kersten & Remco Jutstra

Gebruik in dissertatie | ‘Wat cultuurhistorie is’ is grotendeels overgenomen in hoofdstuk 3.

Methode | Voor de studie zijn documenten geanalyseerd en zijn open interviews gehouden met een aantal betrokken burgers, beleidsmensen en politici en bewoners van de Duin- en Bollenstreek streek. Voor de interviews is gebruik gemaakt van semi-gestructureerde vragenlijsten.

Geïnterviewden

- Mevr. Claessen, Westelijke Land- en Tuinbouw Organisatie
- Dhr. Zwetsloot, Stichting Hou het Bloeiend
- Dhr. Randsdorp, Gemeente Lisse
- Dhr. Smakman, Leidsch Dagblad
- Dhr. Beenakker, Universiteit van Amsterdam, Stichting Hou het Bloeiend
- Dhr. Zaalberg, Samenwerkingsorgaan Duin- en Bollenstreek
- Dhr. Hoogeveen, Natuurvereniging Geestgrond
- Dhr. Venhuizen, Geest en Grond, Bureau Venhuizen
- Dhr. Mollema, Ministerie van Verkeer Ruimtelijke Ordening en Milieu
- 20 bewoners van de Duin- en Bollenstreek

Geraadpleegde websites

De hieronder weergegeven websites, waaraan in de voetnoten wordt gerefereerd, zijn bezocht tussen maart 2002 en april 2006.

- www.agriholland.nl
- www.amersfoort.nl
- www.archeologienet.nl
- www.archis.nl
- www.belvedere.nu
- www.coehoorn.nl
- www.cultureandcosmos.com
- www.cvak.org
- www.erfgoedinspectie.nl
- www.geest-en-grond.nl
- www.gulpen-wittem.nl
- www.ijssellinie.info
- www.ish.nl
- www.minocw.nl
- www.noaa.nl
- www.piepstok.nl

Bibliografie

- Aarts, N. (1998). *Een kwestie van natuur. Een studie naar de aard en het verloop van communicatie over natuur en natuurbeleid*. Wageningen: Wageningen Universiteit
- Allmendinger, P. (2001). *Planning in postmodern times*. London: Routledge
- Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland. (2004). *Westerheems op CD-ROM. Alle nummers 1952 t/m 2004*. Amsterdam: Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland
- Ark, R.G.H., van. (2005). *Planning, contract en commitment: naar een relationeel perspectief op gebiedscontracten in de ruimtelijke planning*. Delft: Eburon
- Ashworth, G. (1993). Erfgoedplanning voor een actueel gebruik van het verleden. *Vrijetijd en samenleving*, 4, 5-15
- Assche, K., van. (2004). *Signs in time. An interpretive account of urban planning and design, the people and their histories*. Wageningen: Wageningen University
- Assche, K., van, & Duineveld, M. (2004). *Groot Archeologiepark Leidsche Rijn: over de rol van cultuurhistorie in planning en ontwerp*. Wageningen: Wageningen Universiteit
- Assche, K., van, & Duineveld, M. (2006). Over woorden en dingen: Foucault en de Nederlandse ruimtelijke ordening. In M. N. C. Aarts, R. Duing & P. Jagt, van der. (Eds.), *Te koop en andere ideeën over de inrichting van Nederland* (pp. 25-32). Wageningen: Wageningen Universiteit en Researchcentrum
- Assche, K., van, & Jong, H., de. (2003). *Symboliek van onzichtbare landschappen: Grenzen van historische referenties in Almere-Hout*. Wageningen: Wageningen Universiteit
- Augé, M. (1995). *Non-places: introduction to an anthropology of supermodernity*. London: Verso
- Band, A.P., van den, & Cordfunke, E.H.P. (Eds.). (2001). *Archeologie in veelvoud, vijftig jaar Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland. Jubileumboek AWN*. Utrecht: Uitgeverij Matrijs

- Bazelmans, J., Hilberdink, K., & Lange, G. (2005). *Sectoranalyse Universitaire Archeologie (3e concept)*. Amersfoort: Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek
- Beekmans, J.R., & Schilt, C. (Eds.). (1998). *Drijvende stuwten voor de landsverdediging. Een geschiedenis van de IJssellinie*. Utrecht: Uitgeverij Walburg Pers
- Bender, B. (1998). *Stonehenge: making space*. Oxford: Berg
- Bender, B., & Winer, M. (2001). *Contested landscapes: movement, exile and place*. Oxford: Berg
- Berting, J., d'Anjou, L., & Steijn, B. (Eds.). (1997). *De tirannie van het beeld. Collectieve voorstellingen en handelen*. Amsterdam: Boom
- Bloemers, J.H.F. (2003). *Op weg naar een duurzaam archeologisch-historisch landschap in 2015?* Amsterdam: Vossiuspers UvA
- Bloemers, J.H.F., & Wijnen, M.H. (Eds.). (2001). *Bodemarchief in behoud en ontwikkeling: de conceptuele grondslagen*. Assen: NWO
- Bourdieu, P. (1988a). *Homo academicus*. Stanford: Stanford University Press
- Bourdieu, P. (1988b). *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip*. Amsterdam: Van Gennep
- Branaman, A. (2001). *Self and society*. Oxford: Blackwell Publishers
- Bruner, J. (1990). *Acts of meaning*. Cambridge: Harvard University Press
- Buizer, I.M. (forthcoming). *Walking a tightrope. Mechanisms of power in the confrontation of local initiatives and government policy in the urban-rural interface*. Wageningen: Wageningen University
- Caftanzoglou, R. (2001). The shadow of the sacred rock: Contrasting discourses of place under the Acropolis. In B. Bender & M. Winer (Eds.), *Contested landscapes: movement, exile and place* (pp. 21-35). Oxford: Berg
- Chandler, D. (2001). *Semiotics: the basics*. London: Routledge
- Charlesworth, A. (2003). Landscapes of the Holocaust: Schindler, authentic history and the lie of the landscape. In I. Robertson & P. Richards (Eds.), *Studying cultural landscapes* (pp. 93-107). London: Arnold
- Coeterier, J.F. (1995). *Beleving van cultuurhistorische objecten: een verkennend onderzoek in de Meierij van Den Bosch*. Wageningen: Sc-Dlo

- Coeterier, J.F. (2000). *Hoe beleven wij onze omgeving? Resultaten van 25 jaar omgevingspsychologisch onderzoek in stad en landschap*. Wageningen: Coeterier
- Coeterier, J.F. (2002). Lay people's evaluation of historic sites. *Landscape and Urban Planning*, 59(2), 111-123
- College voor de Archeologische Kwaliteit. (2005). *Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie versie 2.2*: College voor de Archeologische Kwaliteit
- Crouch, D., & Parker, G. (2003). 'Digging-up' Utopia? Space, practice and land use heritage. *Geoforum*, 34(3), 395-408
- Cruysheer, A. (2002). *Archeologisch Erfgoed en Publiekspresentatie. Onderzoek naar de mogelijkheden van Artikel 9 uit het verdrag van Malta*. Amsterdam: Vrije Universiteit Amsterdam
- Culler, J. (1983). *On deconstruction: theory and criticism after structuralism*. London: Routledge
- Dam, R., van, Eshuis, J., Aarts, N., & During, R. (2005). *Closed communities: een verkennend onderzoek naar geslotenheid van gemeenschappen in Nederland*. Wageningen: Wageningen UR
- Denzin, N.K. (1997). *Interpretive ethnography: ethnographic practices for the 21st century*. Thousand Oaks: Sage
- Driel, H. (1993). *De Semiosis. De semiotiek van C.S. Peirce in verband gebracht met het verschijnsel 'film'*. Tilburg: Katholieke Universiteit Brabant
- Driessen, H.d.J., H. (Ed.). (1994). *In de ban van betekenis: proeven van symbolische antropologie*. Nijmegen: SUN
- Duim, V.R., van der. (2005). *Tourismscapes: an actor-network perspective on sustainable tourism development*. Wageningen: Wageningen University
- Duineveld, M. (2004a). Bedankt voor de bloemen. Over machtige burgers, bloemen en bakstenen. In H. Venhuizen (Ed.), *Geest en grond* (pp. xvi-xxviii). Rotterdam: Bureau Venhuizen
- Duineveld, M. (2004b). *Eco, Peirce en de metaaldetector*. Wageningen: Ongepubliceerd
- Duineveld, M. (2004c). Een gevecht om de geschiedenis. In M. Duineveld, M. Koedoot & J. Lengkeek (Eds.), *Constructies van beton en iemand die tegen zijn hond zegt: 'vlieg'* (pp. 80-92). Wageningen: Wageningen Universiteit

- Duineveld, M. (2004d). *Met gebonden handen ex-situ. Over amateur-archeologen*. Wageningen: Ongepubliceerd
- Duineveld, M., & Cruysheer, A. (2003). *Geen kookboek cultuurhistorie. Over de representatie van archeologisch erfgoed*. Wageningen: Wageningen Universiteit
- Duineveld, M., Kersten, G., & Jutstra, R. (2004). Wat cultuurhistorie is. In H. Venhuizen (Ed.), *Geest en grond* (pp. 367-379). Rotterdam: Bureau Venhuizen
- Duineveld, M., & Koedoot, M. (2004). *Constructions of concrete*. Paper presented at the Fifth International Workshop on Sustainable Land-use Planning, Wageningen
- Duineveld, M., Koedoot, M., & Lengkeek, J. (2004). *Constructies van beton en iemand die tegen zijn hond zegt: 'vlieg'*. Wageningen: Wageningen Universiteit
- Duineveld, M., & Lengkeek, J. (2002). *Het beleefde land: over beleving & meervoudig ruimtegebruik*. Wageningen: Wageningen Universiteit
- Duineveld, M., & Lengkeek, J. (2004). Biografieën van het landschap. In M. Duineveld, M. Koedoot & J. Lengkeek (Eds.), *Constructies van beton en iemand die tegen zijn hond zegt: 'vlieg'* (pp. 62-79). Wageningen: Wageningen Universiteit
- Eco, U. (1976). *A theory of semiotics*. Bloomington: Indiana University Press
- Eco, U. (1993). *De grenzen van de interpretatie*. Amsterdam: Bert Bakker
- Eco, U. (2001). *Kant en het vogelbekdier*. Amsterdam: Bert Bakker
- Edelenbos, J., & Monnikhof, R. (Eds.). (2001). *Lokale interactieve beleidsvorming*. Utrecht: Lemma
- Eickhoff, M. (2003). *De oorsprong van het 'eigene'. Nederlands vroegste verleden, archeologie en nationaal-socialisme*. Amsterdam: Boom
- Engelen, E.R., & Sie Dhian Ho, M. (Eds.). (2004). *De staat van de democratie. Democratie voorbij de staat. WRR Verkenningen 4*. Amsterdam: Amsterdam University Press
- Eribon, D. (1989). *Michel Foucault. Een biografie*. Amsterdam: Van Gennep
- Europese Unie. (1992). *Het verdrag van Malta. Europees Verdrag inzake de bescherming van het Archeologische Erfgoed*. Valetta: Europese Economische Gemeenschap

- Ex, N., & Lengkeek, J. (1996). Op zoek naar het echte. *Vrijetijd Studies*, 14, 24-42
- Faludi, A., & Valk, A.v.d. (1994). *Rule and order: Dutch planning doctrine in the twentieth century*. Dordrecht: Kluwer
- Faubion, J.D. (1994). *Power. Essential works of Foucault 1954-1984*. Volume 3. New York: The New Press
- Fischer, F. (1990). *Technocracy and the politics of expertise*. Newbury Park: Sage Publications
- Fischer, F. (2000). *Citizens, experts and the environment: The politics of local knowledge*. London: Duke University Press
- Flyvbjerg, B. (1998a). Habermas and Foucault: Thinkers for civil society. *British Journal of Sociology*, 49 (2), 210-233
- Flyvbjerg, B. (1998b). *Rationality and power: democracy in practice*. Chicago: University of Chicago Press
- Flyvbjerg, B. (2002). Bringing power to planning research. One researcher's praxis story. *Journal of Planning Education and Research*, 21, 353-366
- Foucault, M. (1969). *The archeology of knowledge*. New York: Random House
- Foucault, M. (1973). *The order of things*. New York: Random House
- Foucault, M. (1988). *De orde van het spreken*. Meppel: Boom
- Foucault, M. (1994a). Interview with Michel Foucault. In J. D. Faubion (Ed.), *Power. Essential works of Foucault 1954-1984*. Volume 3. (pp. 239-268). New York: The New Press
- Foucault, M. (1994b). Truth and juridical forms. In J. D. Faubion (Ed.), *Power. Essential works of Foucault 1954-1984*. Volume 3. (pp. 1-89). New York: The New Press
- Foucault, M. (1998). *The will to knowledge. The history of sexuality: 1*. London: Penguin Books
- Foucault, M. (2001a). *Discipline, toezicht en straf*. Groningen: Historische Uitgeverij
- Foucault, M. (2001b). *Madness and civilization: a history of insanity in the Age of Reason*. London: Routledge
- Foucault, M. (2003a). *Abnormal. Lectures at the College de France, 1974-1975*. New York: Picador
- Foucault, M. (2003b). "Society must be defended" *Lectures at the College de France, 1975-1976*. New York: Picador

- Foucault, M. (2004a). De orde van het spreken. In W. Gils, H. Hoeks, L. Kate & A. Rooden, van (Eds.), *Foucault. Breekbare vrijheid. Teksten en interviews* (pp. 41-79). Amsterdam: Uitgeverij Boom
- Foucault, M. (2004b). Schrijven vanuit een ervaring. In W. Gils, H. Hoeks, L. Kate & A. Rooden, van (Eds.), *Foucault. Breekbare vrijheid. Teksten en interviews* (pp. 171-179). Amsterdam: Uitgeverij Boom
- Frissen, P.H.A. (1996). *De virtuele staat. Politiek, bestuur, technologie: een postmodern verhaal*. Schoonhoven: Academic Service
- Frissen, V. (1998). Ergens tussen forum en supermarkt...: de toegankelijkheid van de informatievoorziening voor postmoderne burgers. In V. Frissen & H. Molder, te (Eds.), *Van forum tot supermarkt? Consumenten en burgers in de informatiesamenleving* (pp. 159-170). Leuven: Acco
- Gable, E., & Handler, R. (2003). After authenticity at an american heritage site. In S. M. Low & D. Lawrence-Zunga (Eds.), *The anthropology of space and place: locating culture* (pp. 370-386). Oxford: Blackwell
- Geertz, C. (1973). *Interpretation of cultures: selected essays*. New York: Basic Books
- Gils, W., Hoeks, H., Kate, L., & Rooden, A., van (Eds.). (2004). *Foucault. Breekbare vrijheid. Teksten en interviews*. Amsterdam: Uitgeverij Boom
- Glaserfeld, E., von. (1995). *Radical constructivism: a way of knowing and learning*. London: Falmer Press
- Gorp, B., van. (2003). *Bezienswaardig? Historisch-geografisch erfgoed in toeristische beeldvorming*. Delft: Eburon
- Grood, J., de. (2003). De amateur in het veranderende archeologisch bestel. *Westerheem*, 164-166
- Haan, J., de. (1997). *Het gedeelde erfgoed: een onderzoek naar veranderingen in de cultuurhistorische belangstelling sinds het einde van de jaren zeventig*. Rijswijk: Sociaal en Cultureel Planbureau
- Habiforum. (2000). *Nova Cura: over meervoudig ruimtegebruik*. Utrecht: Lemma
- Hajer, M., & Wagenaar, H. (Eds.). (2003). *Deliberative policy analysis: understanding governance in the network society*. Cambridge: Cambridge University Press

- Hajer, M.A. (1995). *The politics of environmental discourse: ecological modernization and the policy process*. Oxford: Clarendon
- Hall, S. (1997). *Representation: cultural representations and signifying practices*. London: Sage
- Hamers, C. (2001, 27 maart). Wroeten naar trouwringen en keizer Augustus. *Limburger*
- Harvey, D. (1989). *The condition of postmodernity: an enquiry into the origins of cultural change*. Oxford: Blackwell
- Hazenbergh Archeologie. (2005, 20 augustus). Interview met Medy van der Laan. "Zichtbaarheid archeologie naar het publiek is cruciaal." *Archeologie Actueel*
- Healy, P. (1997). *Collaborative planning: shaping places in fragmented societies*. Hampshire: MacMillan
- Hendriks, K., & Stobbelaar, D.J. (2003). *Landbouw in een leesbaar landschap: hoe gangbare en biologische landbouwbedrijven bijdragen aan landschapskwaliteit*. Wageningen: Wageningen Universiteit
- Hendry, J. (1999). *An introduction to social anthropology: other people's worlds*. Basingstoke: MacMillan
- Herzele, A., van., (2005). 'A tree on your doorstep, a forest in your mind': *greenspace planning at the interplay between discourse, physical conditions, and practice*. Wageningen: Wageningen University
- Herzfeld, M. (1991). *A place in history. Social and monumental time in a Cretan town*. Princeton: Princeton University Press
- Hessing, W. (2002). *Voorbeeldbeleidsplan gemeentelijke archeologische monumentenzorg*. Amsterdam: Convent van Gemeentelijke Archeologen
- Hidding, M.C., Kolen, J., & Spek, T. (2001). De biografie van het landschap. In J. H. F. Bloemers & M. H. Wijnen (Eds.), *Bodemarchief in behoud en ontwikkeling: de conceptuele grondslagen* (pp. 7-109). Assen: NWO
- Hillier, J. (2002). *Shadows of power: an allegory of prudence in land-use planning*. New York: Routledge
- Hoekstein, J. (2001). Amateurs zijn onmisbaar. *Noorderbreedte*, 6
- Hoopes, J. (Ed.). (1994). *Peirce on Signs: Writings on Semiotic by Charles Sanders Peirce*: University of North Carolina Press
- Hopman, P. (2003). *Koepelvisie Landschap en cultuurhistorie regio Gelderland (Concept)*. Arnhem: Staatsbosbeheer

- Houkes, R. (2003a). De grenzen van de wet. *Westerheem*, 170-172
- Houkes, R. (2003b, oktober). De grenzen van de wet (2). *Westerheem*, 5, 211-213
- Houkes, R. (2003c, december). De grenzen van de wet (3). *Westerheem*, 245
- Houkes, R. (2004, februari). De grenzen van de wet (4). *Westerheem*, 21-23
- Howarth, D. (2000). *Discourse*. Buckingham: Open University Press
- Jacobs, M.H. (2004). Grenzeloos gruttogenoegen. In G. Overbeek & S. Lijmbach (Eds.), *Medeverantwoordelijkheid voor natuur* (pp. 45-54). Wageningen: Wageningen Academic Publishers
- Jones, O. (1995). Lay discourses of the rural: Developments and implications for rural studies. *Journal of Rural Studies*, 11(1), 35-49
- Keulartz, J., Swart, S., & Windt, H.J., van der. (2000). *Natuurbeelden en natuurbeleid: theoretische en empirische verkenningen*. Den Haag: nwo Ethiek & Beleid
- Koedoot, M. (2003). *Erfgoed in beton: een studie naar betekenisgeving aan historisch erfgoed en implicaties voor de ruimtelijke ordening*. Wageningen: Wageningen Universiteit
- Koedoot, M. (2004). *Het Neolithicum van nu. Over de alledaagse betekenis van archeologisch erfgoed in de polder De Gouw en de Groetpolder*. Wageningen: Wageningen Universiteit
- Kolen, J., & Lemaire, T. (1999). *Landschap in meervoud: perspectieven op het Nederlandse landschap in de 20ste/21ste eeuw*. Utrecht: Uitgeverij Jan van Arkel
- Krauwer, M. (2004, februari). Amateurarcheologie blijft toekomst hebben! *Westerheem*, 25-27
- Kuhn, T.S. (1970). *The structure of scientific revolutions*. Chicago: The University of Chicago Press
- Kundera, M. (2000). *Het boek van de lach en de vergetelheid*. Amsterdam: Ambo / Anthos Uitgevers
- Kuypers, W.B., Gesink, G., & Leenheer, G.B. (1996). *Malta en de metaaldetector*. Drachten: De Detector Amateur
- Latour, B. (1988). *Pasteurization of France*. Cambridge: Harvard University Press
- Latour, B. (1999). *Pandora's hope: essays on the reality of science studies*. London: Harvard University Press

- Latour, B. (2004). *Politics of nature: how to bring the sciences into democracy*. London: Harvard University Press
- Leezenberg, M., & Vries, G., de. (2003). *Wetenschapsfilosofie voor geesteswetenschappen*. Amsterdam: Amsterdam University Press
- Lengkeek, J. (1994). *Een meervoudige werkelijkheid: een sociologisch-filosofisch essay over het collectieve belang van recreatie en toerisme*. Wageningen: Wageningen Universiteit
- Löfgren. (1994). Die wahre landschaft ist im Kopf. *Topos. European Landscape Magazine*, 6, 6-14
- Lorenz, C.F.G. (1998). *De constructie van het verleden: een inleiding in de theorie van de geschiedenis*. Meppel: Boom
- Lubbe, J.C.A., van der, & Zoest, A.J.A., van. (1997). *Teken en betekenis*. Haarlem: Aramith
- Liotard, J.F. (1984). *Postmodern condition: a report on knowledge*. Manchester: Manchester University Press
- Magits, V., & Steene, S., van de. (2003, mei-juni). Interview met Prof. Dr. Eric Corijn. Filosoof en cultuursocioloog aan de VUB en de UA. *UVV-info*
- McHoul, A., & Grace, W. (1995). *A Foucault primer: discourse, power and the subject*. Victoria: Melbourne University Press
- Mensing, A. (1998, 17 september). Spanning bij iedere piep. Bunschoter met detector door de Baarnse bossen. *De Gooi en Eemlander*
- Ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschappen. (1999). *Nota Belvedere: beleidsnota over de relatie cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting*. Den Haag: VNG Uitgeverij
- Ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschappen. (2000). *Cultuur als confrontatie*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
- Ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschappen. (2001). *Brief van de Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen. Beleid inzake werelderfgoed*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
- Monumentencommissie. (2003). *Verslag van de vergadering d.d. 18 februari 2003*. Wageningen: Gemeente Wageningen

- Nederlandse Vereniging van Archeologen. (2004). *Het Beroepsregister voor archeologen*. Amsterdam: Nederlandse Vereniging van Archeologen
- Nietzsche, F. (1977). *Morgenrood*. Amsterdam: De Arbeiderspers
- Oger, E. (1995). *Jacques Derrida*. Kampen: Kok Agora
- Peirce, C., S. (1958). *Values in a universe of chance: selected writings of Charles S. Peirce*. Garden City: Doubleday
- Poel, K.R., de, Windt, J., van der, Kruit, N., Elerie, H., & Spek, T. (2000). *Essen in perspectief: een interactieve planningsbenadering in Spier, Wijsster en Drijber (Midden-Drenthe)*. Groningen: REGIO-PROJECT Uitgevers Provincie Gelderland. (2000). *Belvoir. Uitzicht op dynamiek: het cultuurhistorisch beleid van de provincie Gelderland 2001-2004*. Arnhem: Provincie Gelderland
- Provincie Zuid-Holland. (2000). *Cultuurhistorische hoofdstructuur Duin- en Bollenstreek*. Beantwoording inspraakacties. Den Haag: Provincie Zuid-Holland
- Provincie Zuid-Holland. (2002). *Cultuurhistorische hoofdstructuur Zuid-Holland. Regio Duin- en Bollenstreek*. Den Haag: Provincie Zuid-Holland
- Putten, L., van. (2003, 26-27 april). Moord en Brand: Overal in Europa wordt het geschiedenisonderwijs herzien. *NRC Handelsblad*, p. 39
- Reijer, E.C., de. (1998). *De IJssellinie 1950-1968*. Zwolle: Waanders Uitgeverij
- Ribbens, K. (2002). *Een eigentijds verleden: alledaagse historische cultuur in Nederland, 1945-2000*. Hilversum: Verloren
- Riegler, A., Peschl, M.F., & Stein, A., von. (1999). *Understanding representation in the cognitive sciences: does representation need reality?* New York: Kluwer Academic Publishers
- Rientjes, S. (2002). Making nature conservation modern: an analysis of developments in nature conservation policy in relation to macro-social changes. The Netherlands as a case study. *Journal of Environmental Policy and Planning*, 4(1), 1-21
- Rijksdienst voor de Monumentenzorg. (1994). *Monumentenwet 1988: wet houdende nieuwe bepalingen voor het behoud van monumenten van bouwkunst en archeologie*. Zeist: Rijksdienst voor de Monumentenzorg

- Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek. (1999). *Visie ROB op de betrokkenheid van amateur-archeologen bij de AMZ (concept)*. Amersfoort: Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek
- Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek. (2003, augustus). *Amateur-archeologie heeft toekomst. Westerheem*, 167-169
- Robertson, I., & Richards, P. (2003). *Studying cultural landscapes*. London: Arnold
- Rorty, R. (1979). *Philosophy and the mirror of nature*. Princeton: Princeton University Press
- Rorty, R. (1990). *Solidariteit of objectiviteit*. Amsterdam: Boom
- Rorty, R. (1993). *Heidegger, Wittgenstein en pragmatisme*. Essays. Kampen: Kok Agora
- Samenwerkingsorgaan Duin- en Bollenstreek. (2003). *Offensief van Teylingen. Startnotitie*. Pijnakker: Samenwerkingsorgaan Duin- en Bollenstreek
- Selwyn, T. (1996). Introduction. In T. Selwyn (Ed.), *The tourist image. Myth and myth making in tourism*. (pp. 1-32). Chichester: John Wiley and Sons
- Snieder, M.E. (2003). *Standaard archeologische inventarisatie. 't Spieghel*. Amersfoort: Sectie Archeologie van de Gemeente Amersfoort
- Somers, M. (2002, 22 november). *Joggen langs de wachttorens*. *NRC Handelsblad*
- Stichting Menno van Coehoorn. (2002). *Saillant Kwartaalbericht van de Stichting Menno van Coehoorn, 2*
- Stimuleringsfonds voor Architectuur. (2004). *Eén: geschiedenis en ontwerp*. Rotterdam: Stimuleringsfonds voor Architectuur
- Stuurgroep Pact van Teylingen. (2002). *Vijf jaar Pact van Teylingen. Een toekomstperspectief voor de Duin- en Bollenstreek*. Lisse: Alkemade Printing
- Swierstra, T. (2000). Bruno Latour. In M. Doorman & H. Pott (Eds.), *Filosofen van deze tijd* (pp. 357-372). Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker
- Swyngedouw, E., Moulaer, F., & Rodriguez, A. (2002). Large scale urban development projects and local governance: From democratic urban planning to besieged local governance. *Geographische Zeitschrift*, 89(2+3), 69-84.

- Toebosch, T. (2003). *Grondwerk. 200 jaar archeologie in Nederland*. Nijmegen: SUN
- Tress, B., & Tress, G. (2003). *Interdisciplinary and transdisciplinary landscape studies: potential and limitations*. Wageningen: Delta Program
- Turnhout, E. (2003). *Ecological indicators in Dutch nature conservation. Science and policy intertwined in the classification and evaluation of nature*. Amsterdam: Aksant
- Venhuizen, H. (2004). *Geest en grond*. Rotterdam: Bureau Venhuizen
- Verhagen, J.G.M. (2003, december). Amateur-archeologie: van negatief gevoel naar positieve actie? *Westerheem*, 229-268
- Vissers, P. (2003, augustus). Opgravingen door amateur-archeologen waren al passé! *Westerheem*, 169-170
- Vries, G., de. (1995). *De ontwikkeling van wetenschap. Een inleiding in de wetenschapsfilosofie*. Groningen: Wolters-Noordhoff
- Vries, G., de. (1999). *Zeppelins. Over filosofie, technologie en cultuur*. Amsterdam: Van Gennep
- Wang, N. (1999). Rethinking authenticity in tourism experience. *Annals of Tourism Research*, 26(2), 349-370
- Wilson, A. (2000). *The Ukrainians: Unexpected nation*. London: Yale University Press
- Wissink, B. (2000). *Ontworpen en ontstaan: een praktijktheoretische analyse van het debat over het provinciale omgevingsbeleid*. Den Haag: Sdu Uitgevers
- Wittgenstein, L. (2002). *Filosofische onderzoekingen*. Amsterdam: Boom
- Woerkum, C.J., van. (2000). *Communicatie en interactieve beleidsvorming*. Alphen aan den Rijn: Samsom
- Zerubavel, E. (2003). *Time maps: collective memory and the social shape of the past*. Chicago: University of Chicago Press
- Zoest, A.J.A., van. (1978). *Semiotiek. Over tekens, hoe ze werken en wat we ermee doen*. Baarn: Ambo
- Zuid-Hollands Bureau voor Toerisme. (2001). *Startanalyse Bloemen & Bollen: Kleur bekennen. Actieplan Toerisme 2001 - 2005*. Delft: Zuid-Hollands Bureau voor Toerisme

Summary of the Dissertation

Heritage and the quest for public support

Politicians, civil servants, scientists and the organisations for which they work, are increasingly devoted to protect and develop cultural heritage, in, under and above the landscape. This devotion can be seen as a reaction to a period in which historical landscape values and qualities have rapidly vanished. Some argue that to preserve and develop cultural heritage, support among Dutch citizens is a necessity, both for policy objectives and for the means to reach them, like the creation, accommodation and execution of laws, rules, policies and spatial interventions.

Public support for the means and goals of policy can generally be achieved in two ways. Often heard within the heritage policy system is the intention to actively create public support. A second, less heard option, is to take into consideration the public's wishes, concerning the heritage they value and appreciate. After all, when one studies what different groups of civilians define as valuable heritage, it shows there is a lot of support among different groups of people for it. Some groups, like village inhabitants, amateur archaeologists and historians, have such interest in their constructed heritage that they spend a lot of time, capital and energy to realise ways of dealing with them that they prefer.

In this book I have elaborated on the second option for creating public support and I have tried to answer the following question: 'How can Dutch public organisations, which are formally responsible for the protection and development of heritage, especially archaeological heritage, comply with the heritage as valued by the public?'

In order to answer this question and to get a proper view on the subject matter, three incorrect presuppositions which exist within the heritage policy field, had to be deconstructed first.

The deconstruction of three presuppositions

The idea that scientists have a more direct access to reality than non-scientists have, is the first presupposition. It is presumed by some that the scientific knowledge of experts can be seen as objective and universal. Non-scientific knowledge is considered to be local knowledge and highly subjective. The theories and analyses of scientists like Foucault, Kuhn, Rorty, Fisscher and Latour, give plenty of reasons to deconstruct this presupposition. Scientific knowledge, truths, facts and values, they argue, are not to be considered to be objective or universal but as social constructs. They are produced within scientific disciplines and organisations, according to the inherent implicit and explicit agreements on the ways in which knowledge ought to be produced. The fact that scientists cannot produce knowledge that represents 'reality', is something that they have in common with non-scientists. Just like scientists, non-scientists produce knowledge, facts, objects and values, in social interaction and in 'interaction with reality'. Despite this similarity, the production of knowledge by non-scientists is hardly ever considered 'scientific'. The reason for this is not the content of knowledge but merely the difference in knowledge production. The knowledge of non-experts is not produced within a scientific discipline, but outside of it, in non-scientific practices. Therefore experts and non-experts cannot be positioned opposed to each other by presuming an actual difference in their access to reality.

The second presupposition is that there are more or less common and fixed definitions of what (valuable) heritage is and about the problem of the disappearance of heritage. This presupposition can also be deconstructed, simply because people can construct different realities within different scientific and non-scientific practices and thus define different 'things' as cultural heritage. The construction and use of cultural heritage is always influenced by factors like social, cultural, political and scientific goals, motives and ambitions. These factors constitute the practices in which some relicts, traces and objects are conserved, represented and reconstructed and in which others fall into oblivion. What is considered to be cultural heritage, how it is valued and dealt with, is therefore arbitrary and contingent. Therefore, it is a mistake to legitimise the conservation and development of cultural heritage with mainly positively coloured rhetorics. The same goes for the idea that the disappearance of 'the' cultural heritage is a collective public problem.

The third presupposition is that both the conservation and development of cultural heritage, and involving the public is a more or less undisturbed process. This presupposition is mostly incorrect as well, because people, driven by various goals and ambitions, can produce various heritages and wish to deal with them differently. This often leads to disagreement and conflicts. Examples of actual and potential conflicts are various, for example: 1. Conflicting claims on spaces, landscapes, places and the relicts in, on and under them. 2. Conflicting ways to represent the past. 3. Conflicting uses of heritage for political and social aims. 4. Conflicts about the appropriation of heritage. These and many other examples lead to the conclusion that the protection and development of cultural heritage and involvement of the public can not be regarded as a 'peaceful' process.

Now we can draw the conclusion that the three presuppositions are not a good basis to do research on how the cultural heritage policy system can do justice to the heritages as valued by different groups of people. Sometimes the valued heritage and their uses by the public can overlap the aims and means of the policy field of cultural heritage. At the same time the wishes and ambitions of people can be in conflict with the official policy. Therefore, the ambition to comply with the public wishes concerning cultural heritage, can cause major conflicts with the knowledge, ideas and values that dominate within the official administrations.

A closed system

In order to answer the central research question I have examined to what extent the Dutch archaeological heritage policy system, is able to comply with the heritages of different groups of people. Empirical research, primarily inspired by Foucault's ideas on including and excluding mechanisms, shows that the knowledge and values of professional archaeologists dominate within this system. Compared to other groups of people in our society, they have more power and abilities to define the meaning of archaeological heritage and the ways it is dealt with. This is because some rules, laws, and instruments, which are produced within the system and simultaneously form this system, predominantly include the objects, knowledge and values of professional archaeologist. They act as excluding mechanisms for non-experts. The same goes for the

people, research institutions and administrations that constitute this system. They form a network that is partly closed for numerous reasons. The people and organisations included in this network have the ability to operate semi-autonomously. This is why the conclusion can be drawn that the archaeological heritage system can be characterised as a mainly closed and depoliticised system, which excludes the heritages appreciated by various groups of non-experts in our society.

Complying with people's cultural heritages

If the heritage policy system, in its quest for public support, has the democratic ambition to comply more with different cultural heritages, valued by different kinds of people, the closeness of the system must be broken. The archaeological system has to be reorganised in a way that it creates possibilities to protect and develop the valued cultural heritage of different groups, experts and non-experts. This can only be achieved by changing the factors that produce the closeness of the archaeological system.

Training and supervision plan

DESCRIPTION	INSTITUTE	YEAR	CREDITS
General courses:			
Scientific writing	Language institute Wageningen University	2002	1
Media training for PhD students	Wageningen Graduate Schools	2005	1
Multi-disciplinary courses/ activities:			
Mansholt Multidisciplinary Seminar	Mansholt Graduate School	2003	1
Mansholt Introduction course	Mansholt Graduate School	2004	1
Discipline-specific courses:			
Advanced readings in sociology and psychology	Wageningen University	2002-2006	4
Foucault: Power and Knowledge	University of Amsterdam	2005	7
Presentations at inter- national conferences:			
Aesop-Congress, Grenoble	Institut d'Urbanisme de Grenoble	2004	1
Aesop-Congress, Vienna	The Vienna University of Technology	2005	1
Teaching and supervision activities:			3
Environmental psychology	Wageningen University	2002	
Methods and techniques for social-spatial analyses	Wageningen University	2002	
Supervision MSc student Mirjam Koedoot	Wageningen University	2004	
Supervision MSc student Wietse Visser	Wageningen University	2006	
TOTAL			20

Over de auteur

Martijn Duineveld is geboren op 8 april 1976 te Dordrecht. Na het afronden van de MAVO en de HAVO ging hij in 1995 Milieukunde studeren aan de Internationale Hogeschool Larenstein te Velp. In 1999 is hij, binnen dezelfde onderwijsinstutie, overgestapt naar de studie Ruimtelijke Planvorming. Na het behalen van zijn diploma ging hij in 2000 Landinrichtingswetenschappen (de Wageningse variant van Planologie) studeren aan de Wageningen Universiteit. Hij verdiepte zich eveneens in de filosofie, sociologie en de communicatiekunde. In 2002 behaalde hij zijn Masterstitel in de Landinrichtingswetenschappen. Na zijn studie is hij gaan werken bij de Leerstoelgroep Sociaalruimtelijke analyse (Wageningen Universiteit). Na een paar maanden als onderzoeker te hebben gewerkt kon hij in 2002 bij deze leerstoelgroep gaan werken aan een promotieonderzoek voor het nwo-programma Bodemarchief in Behoud en Ontwikkeling. Tijdens zijn promotieonderzoek heeft hij verschillende cursussen en colleges gevolgd, studenten begeleid en tal van colleges en lezingen gegeven. Ook was hij organisator van een tweetal workshops en een reeks van interdisciplinaire lees- en discussiebijeenkomsten. Daarnaast publiceerde hij een twintigtal artikelen en essays.